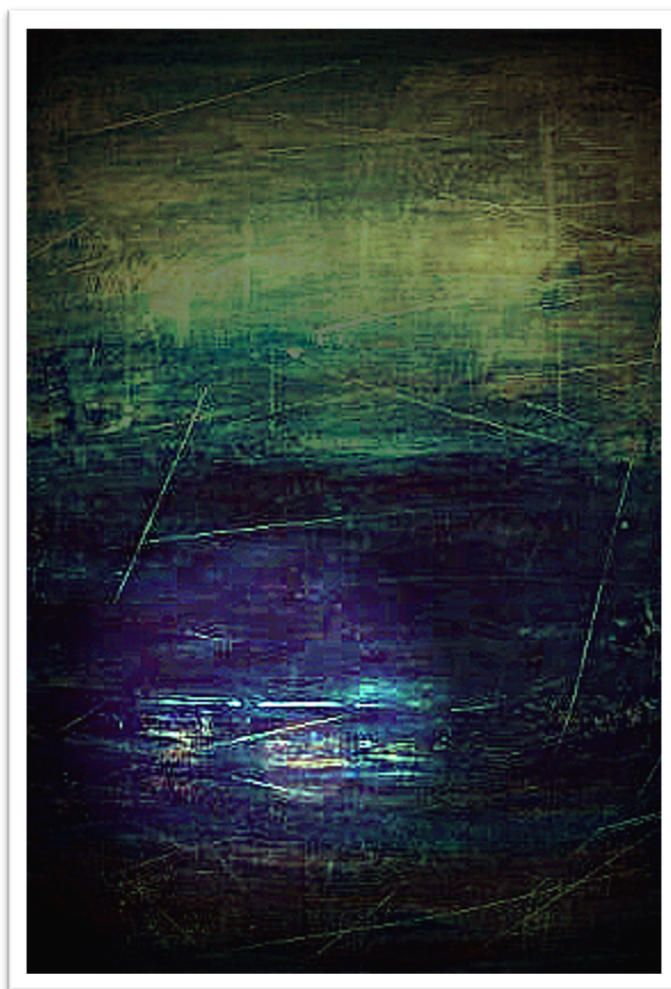

Πέλοπας / Pelopras

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
INTERDISCIPLINARY JOURNAL OF THE UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE

Τόμος 5, τεύχος 2 / Volume 5, no 2
Ιούνιος - Δεκέμβριος / June - December 2021
ISSN 2529-1831 (Online)

ΤΡΙΠΟΛΗ / TRIPOLI

Πέλοπας / Pelopas

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
INTERDISCIPLINARY JOURNAL OF THE UNIVERSITY OF THE PELOPONNESE

Εξαμηνιαία Ηλεκτρονική Επιστημονική Έκδοση Ανοικτής Πρόσβασης

Τόμος 5, τεύχος 2 / Volume 5, no 2
Ιούλιος - Δεκέμβριος / July - December 2021
ISSN 2529-1831 (Online)

Ο Πέλοπας / Pelopas είναι ηλεκτρονικό περιοδικό ανοικτής πρόσβασης. Απευθύνεται σε όλα τα μέλη της ελληνικής Πανεπιστημιακής Κοινότητας και στοχεύει στη δημοσίευση (έπειτα από κρίση) πρωτότυπων άρθρων που άπτονται των θεματικών πεδίων των Ανθρωπιστικών, Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών, των Επιστημών της Υγείας, του Πολυτεχνικού Κλάδου, της Γεωπονίας, της Τεχνολογίας και της Πληροφορικής.

Εκδότης: Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Editor: Library and Information Center, University of the Peloponnese

Επιστημονική - Συντακτική Επιτροπή (αλφαβητικά)

1. **Γιώργος Β. Ανδρειωμένος**, Αντιπρύτανης Διοικητικών Υποθέσεων, Καθηγητής ΤΦ
2. **Παναγιώτα Αντωνοπούλου**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΟΔΑ
3. **Δημήτριος Βενιέρης**, Καθηγητής ΤΚΕΠ
4. **Σοφία Καπετανάκη**, Επίκουρη Καθηγήτρια ΤΦ
5. **Μαρίνα Κοτζαμάνη**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΤΘΣ
6. **Κώστας Μαυρέας**, Καθηγητής ΤΔΕΟ
7. **Μιχαήλ Παρασκευάς**, Αναπληρωτής Καθηγητής ΤΗΜΜΥ
8. **Γιώργος Τσούλος**, Καθηγητής ΤΠΤ

Συντονιστική Ομάδα

Ευγενία Χοροζίδου, Βιβλιοθηκονόμος, Δ/νση Υπηρεσίας Βιβλιοθήκης
Κωνσταντίνος Λαφογιάννης, Βιβλιοθηκονόμος, Παράρτημα Βιβλιοθήκης Σπάρτης

Καλλιτεχνική επιμέλεια εξωφύλλου: Άση Δημητρουλοπούλου, Ε.Ε.Π. ΤΘΣ

Επιμέλεια τεύχους: Ευγενία Χοροζίδου, Βιβλιοθηκονόμος

Τεχνικός Διαχειριστής: Δημήτρης Δημητρακόπουλος, Τεχνικός - Κεντρική Βιβλιοθήκη

Σελιδοποίηση - Τυπογραφικές Διορθώσεις: Γιώργος Ανδρειωμένος, Καθηγητής ΤΦ

Οι απόψεις που εκφράζονται στα κείμενα του περιοδικού **Πέλοπας/Pelopas** αντιπροσωπεύουν αποκλειστικά τους συγγραφείς που τα υπογράφουν και δεν δεσμεύουν κατ' ουδένα τρόπο τα μέλη της Επιστημονικής, Συντακτικής και Συντονιστικής επιτροπής ή κάποιο άλλο συλλογικό ακαδημαϊκό ή διοικητικό όργανο του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

© Τα πνευματικά δικαιώματα των δημοσιευμένων άρθρων ανήκουν στο περιοδικό. Η ακαδημαϊκή χρήση τους είναι ελεύθερη, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης. Απαγορεύεται η μερική ή/και ολική αναδημοσίευση κειμένων που δημοσιεύονται στο περιοδικό, χωρίς τη συγκατάθεση των Επιμελητών ή της Συντακτικής Επιτροπής και επιβάλλεται αναφορά στην πρώτη δημοσίευσή τους στο περιοδικό.

<http://library.uop.gr/magazine>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ψηφιακή Ελλάδα
Όλα είναι δυνατά
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
"Ψηφιακή Σύγκλιση"

Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Μήνυμα Συντακτικής - Επιστημονικής Επιτροπής	5
---	----------

Άρθρα

5G: νέα γενιά, παλιές ανησυχίες; ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ Γ., ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι, ΤΣΟΥΛΟΣ Γ.	7-14
Ο "απόστολος της ανεξαρτησίας της Κούβας" Χοσέ Μαρτί (1853-1895) και η "αμίμητη εξιδανίκευση της παθιασμένης ομορφιάς της Ελλάδας" ΑΝΔΡΕΙΩΜΕΝΟΣ Γιώργος	15-22
Τα E-sports ως Βίντεο-παιχνίδια Ανταγωνισμού ΚΟΥΤΣΟΥΚΗΣ Νικήτας-Σπύρος, ΚΑΡΓΑΣ Αντώνιος, ΖΑΦΕΙΡΑΚΗΣ Παναγιώτης, ΚΟΥΖΙΝΟΥ Κατερίνα, ΣΑΡΕΛΑ Σοφία, ΦΑΚΙΟΛΑΣ Ευστάθιος Τ.	23-36
Η νουβέλα του Φερώ στον Ηρόδοτο (B111.1-4): Μοτίβα, αιγυπτιακό υπόβαθρο και αφηγηματικό υλικό ΛΙΟΤΣΑΚΗΣ Βασίλης	37-49
Απόφαση κοινωνικής πολιτικής με παράμετρες αρνητικές συνέπειες: μελέτη περίπτωσης εργαζόμενοι συνταξιούχοι του τ. ΤΕΑΥΕΚ ΣΙΟΥΛΗ Ζωή	50-67
Η εκπαίδευση των παιδιών που ζητούν άσυλο: Η σκληρή πραγματικότητα ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Σωτήρης, ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ Αστέρης	68-69

Μήνυμα Συντακτικής – Επιστημονικής Επιτροπής

Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,

Σας παρουσιάζουμε με ικανοποίηση το 2^ο τεύχος του **πέμπτου τόμου** του «**Πέλοπα/Pelopas**», του ηλεκτρονικού διεπιστημονικού περιοδικού του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, το οποίο αναπτύσσεται στο πλαίσιο της Πράξης: «Ηλεκτρονικές Υπηρεσίες της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου».

Ο **Πέλοπας** είναι πολυσυλλεκτικό ηλεκτρονικό περιοδικό ανοικτής πρόσβασης και απευθύνεται σε όλα τα μέλη της Πανεπιστημιακής Κοινότητας. Στοχεύει στη δημοσίευση (έπειτα από κρίση) πρωτότυπων άρθρων που άπτονται των θεματικών πεδίων των Ανθρωπιστικών, Κοινωνικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών, των Επιστημών της Υγείας, του Κλάδου των Μηχανικών, της Γεωπονίας, της Τεχνολογίας και της Πληροφορικής. Καταρχάς, το περιοδικό επιδιώκει την ανάδειξη θεμάτων που διερευνούν τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Παράλληλα, καλλιεργούνται ευρύτερα δίκτυα συνεργασίας σε ερευνητικό και επιστημονικό επίπεδο εντός και εκτός Πανεπιστημίου.

Η συχνότητα έκδοσης του περιοδικού είναι εξαμηνιαία ενώ προβλέπονται έκτακτα τεύχη με ειδική θεματολογία ή αφιερώματα. Κάθε τεύχος περιέχει έξι (6) έως δέκα (10) κύρια άρθρα, βιβλιοπαρουσιάσεις αλλά και ενημερώσεις για επιστημονικές εκδηλώσεις του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Σε ειδικές περιπτώσεις, η Επιτροπή αναθέτει σε διακεκριμένους επιστήμονες του ευρύτερου ακαδημαϊκού χώρου τη δημιουργία έκτακτων τευχών με ειδική θεματολογία ή/και τους προσκαλεί ως κριτές άρθρων που έχουν υποβληθεί προς δημοσίευση.

Στο πλαίσιο αυτό, σας προσκαλούμε να υποβάλλετε **ως τις 16 Απριλίου 2022** άρθρα και ανακοινώσεις σας για το **επόμενο τεύχος** του περιοδικού που θα εκδοθεί τον Ιούνιο του 2022.

Σας ευχαριστούμε για την υποστήριξη και συνεργασία.

Εκ μέρους της Συντακτικής-Επιστημονικής Επιτροπής

Ο Πρόεδρος της Επιτροπής Εποπτείας της ΒΙΚΕΠ

Δημήτρης Βενιέρης, Καθηγητής

Άρθρα

5G: νέα γενιά, παλιές ανησυχίες;

Γ. Αθανασιάδου^(α), Ι. Ραυτόπουλος^(β), Γ. Τσούλος^(γ)
Εργαστήριο Ασύρματων και Κινητών Επικοινωνιών
Τμήμα Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

(α) Αν. Καθηγήτρια Τμήματος Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
(β) Τελειόφοιτος Τμήματος Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
(γ) Καθηγητής Τμήματος Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

© 2021 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Doi:

Εισαγωγή

Η ανάπτυξη δικτύων 5^{ης} γενιάς κινητής τηλεφωνίας έχει προκαλέσει αντιδράσεις, αντιρρήσεις και φόβο, αλλά ομολογουμένως, δεν πρόκειται για ένα φαινόμενο νέο. Τα τελευταία 25 χρόνια, κάθε φορά που εμφανίζεται μια νέα τεχνολογική γενιά στην κινητή τηλεφωνία ή/και στα τοπικά ασύρματα δίκτυα (WLAN), εγείρονται ανησυχίες για την επίδραση στην υγεία από την έκθεση στην ακτινοβολία των ηλεκτρομαγνητικών (Η/Μ) κυμάτων. Συνέβησαν διάφορα παράδοξα ακόμα και στη χώρα μας, όπως η απενεργοποίηση των σταθμών βάσης της κινητής τηλεφωνίας στον Κίσσαμο Χανίων, μετά από ενέργειες των κατοίκων, που ακολουθήθηκε από σχεδόν άμεση μεταστροφή όταν οι κάτοικοι διαπίστωσαν ότι με αυτόν τον τρόπο δεν θα έχουν σήμα στα κινητά τους για αρκετό καιρό [1]. Γενικά, αυτές οι ανησυχίες, κατά κανόνα δέχονταν πειστικές απαντήσεις από την επιστημονική κοινότητα διεθνώς [2-3], μειώνονταν μετά από κάποιο χρόνο και ξαναεμφανίζονταν με την έλευση της επόμενης γενιάς. Ο παραδοσιακός Τύπος των προηγούμενων δεκαετιών, παρόλο που

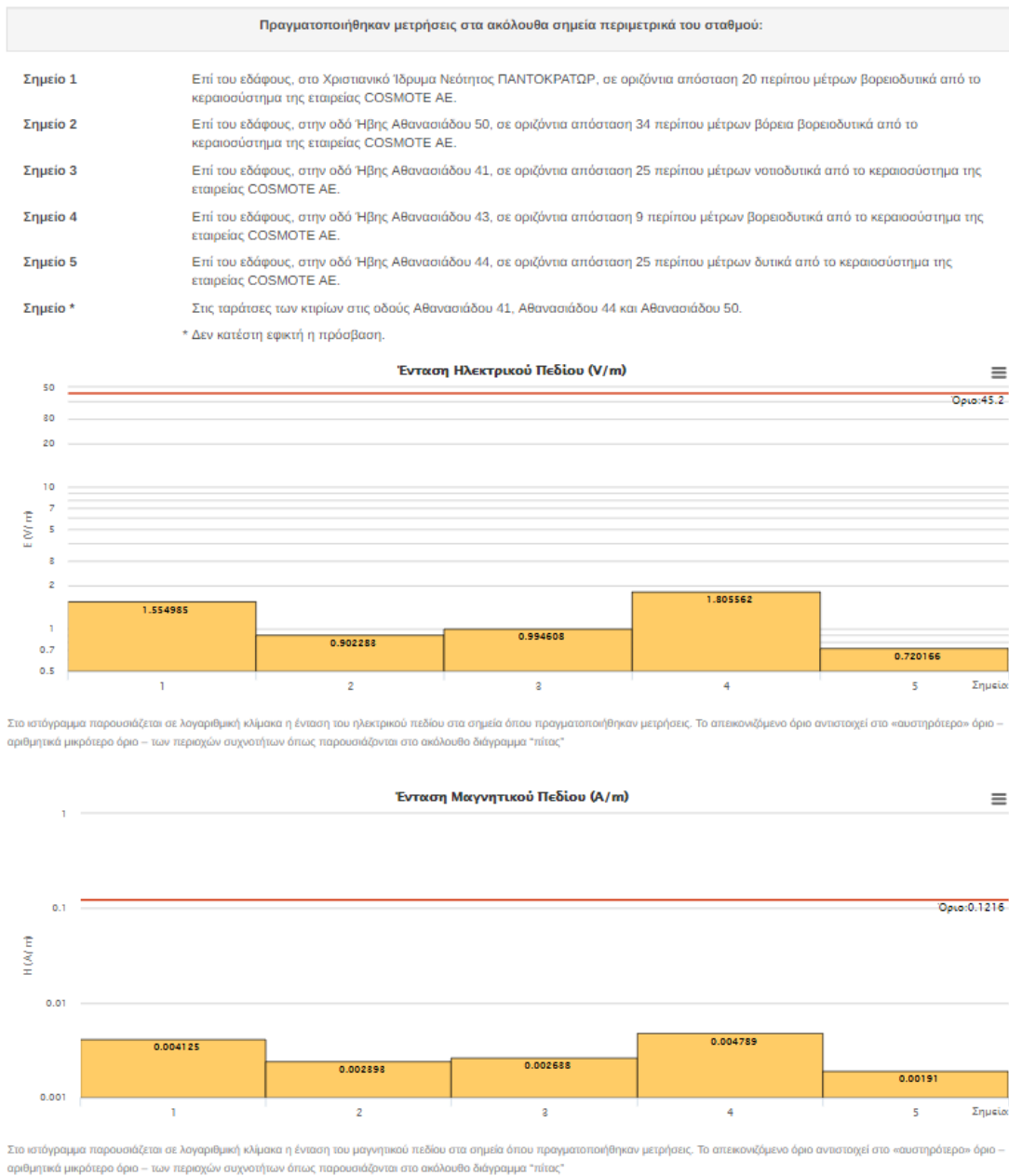
πρόβαλλε εν μέρει υπερβολικές και αντιεπιστημονικές απόψεις, δεν συνέδραμε στο να δημιουργηθούν ακραίες αντιδράσεις ή κρίσιμη μάζα για την εναντίωση στην ανάπτυξη των υποδομών, με λίγες ίσως εξαιρέσεις τοπικών κινητοποιήσεων.

Στην Ελλάδα το νομικό πλαίσιο για την προστασία της υγείας του γενικού πληθυσμού από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία είναι αρκετά αυστηρό. Συγκεκριμένα, τα όρια για την ασφαλή έκθεση του κοινού σε ακτινοβολία δεν πρέπει να υπερβαίνουν το 70% των τιμών που καθορίζονται στη σχετική νομοθεσία για τα μέτρα προφύλαξης του κοινού από τη λειτουργία κεραιών εγκατεστημένων στη ξηρά, Ν.3431/2006, ΚΥΑ 53571/3839/6.9.2000 (με τον Ν.4070/2012 ίσχυε το 80% των αντίστοιχων τιμών). Επιπρόσθετα, σε περίπτωση εγκατάστασης κεραιάς σε απόσταση μέχρι 300 μέτρα από την περίμετρο κτηριακών εγκαταστάσεων βρεφονηπιακών σταθμών, σχολείων, γηροκομείων και νοσοκομείων, τα όρια για την ασφαλή έκθεση του κοινού γίνονται ακόμα αυστηρότερα και δεν πρέπει να υπερβαίνουν το 60% των τιμών που καθορίζονται στη σχετική νομοθεσία. Στην ιστοσελίδα της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας [4], μπορεί κάθε πολίτης να αναζητήσει τις κεραιές που βρίσκονται στην περιοχή που τον ενδιαφέρει και να δει τις μετρήσεις των παραμέτρων που έχουν πραγματοποιηθεί καθώς και τα στοιχεία αδειοδότησης της συγκεκριμένης κεραιάς (Εικόνα 1).

Αν και ήταν αναμενόμενες οι αντιδράσεις εν όψει της ανάπτυξης των δικτύων 5^{ης} γενιάς κινητής τηλεφωνίας, όπως συνέβη και στο παρελθόν με τις προηγούμενες, ωστόσο, η κλίμακα είναι αρκετά μεγαλύτερη αυτή τη φορά. Αυτό οφείλεται αφενός στο ότι η διάδοση πληροφοριών και απόψεων, όχι πάντα έγκυρων, μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και του διαδικτύου γενικότερα, είναι ταχύτερη και μαζικότερη, και αφετέρου στο ότι οι υποσχόμενες επιδόσεις από τη νέα τεχνολογία, που επισκιάζουν τις παλαιότερες κατά πολύ περισσότερο από όσο συνέβη στις προηγούμενες μεταβάσεις από γενιά σε γενιά, ήγειραν περισσότερη καχυποψία από τμήματα του πληθυσμού. Ένας επιπλέον παράγοντας θεωρείται η χρονική σύμπτωση με την πανδημία του COVID-19, που έφερε πολλούς ανθρώπους σε κατάσταση προβληματισμού, και τους έκανε ακόμα πιο ευάλωτους και δεκτικούς σε ψευδοεπιστημονικές απόψεις, ειδικά αν περιείχαν και συνομωσιολογική χροιά. Επιπλέον, κάποιοι αυτοαπακαλούμενοι ειδικοί καλλιέργησαν αυτές τις ακραίες απόψεις φορώντας τους ένα μανδύα σοβαρότητας και εγκυρότητας, ενώ μέλη της επιστημονικής κοινότητας που προσπάθησαν (και προσπαθούν) με επιστημονική τεκμηρίωση και χαμηλούς τόνους να αναδείξουν τον παραλογισμό τέτοιων θεωριών δεν είχαν την ανάλογη τύχη.

Σε χώρες του εξωτερικού υπήρχαν και φαινόμενα καταστροφών κεραιών κινητής τηλεφωνίας σε πολλές περιοχές που δεν είχαν σχέση με την τεχνολογία 5G και βρίσκονταν στα σημεία αυτά για χρόνια [5], παρέχοντας υπηρεσίες προηγούμενων γενιών κινητής τηλεφωνίας. Στην Ελλάδα παρατηρήθηκαν αντιδράσεις κυρίως υπό τη μορφή διαμαρτυριών και αντεγκλήσεων με συνεργεία εγκατάστασης κεραιών ή ιδιοκτητών κτηρίων επί των οποίων υπήρχαν σταθμοί βάσης. Κορυφαία ίσως αντίδραση ήταν η απόφαση του δημοτικού συμβουλίου Καλαμάτας να διακόψει την άδεια της WIND για πιλοτική λειτουργία του 5G, που ανέδειξε με εντυπωσιακό τρόπο τον φόβο των πολιτών, όχι σε μέσο πίεσης για την ανάληψη πρωτοβουλιών διερεύνησης και ενημέρωσης, αλλά σε μέσο πίεσης για την άμεση άσκηση πολιτικής.

5G: νέα γενιά, παλιές ανησυχίες;

Εικόνα 1: Ενδεικτικές Μετρήσεις Παραμέτρων Ακτινοβολίας μίας Κεραίας [4]

Ακτινοβολία και 5G

Το 5G, όπως όλες οι γενιές κινητής τηλεφωνίας, λειτουργεί στο φάσμα των ραδιοσυχνοτήτων που γενικά περιλαμβάνει συχνότητες έως 300 GHz. Οι ακτινοβολίες στις συχνότητες αυτές ταξινομούνται ως μη ιοντίζουσες, δηλαδή δε διαθέτουν αρκετή ενέργεια για τη διάσπαση των δεσμών των ηλεκτρονίων από την τροχιά τους στο άτομο που ανήκουν, δεν μπορούν δηλαδή να διασπάσουν χημικούς δεσμούς, σε αντίθεση με την ιοντίζουσα ακτινοβολία (π.χ. ακτίνες X και γ), [6]. Το κυριότερο πεδίο μελέτης των κινδύνων έκθεσης, προσωρινής ή παρατεταμένης, στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, εστιάζεται στην εξέταση του φαινομένου θέρμανσης των ιστών του ανθρώπινου σώματος και των επιδράσεων αυτής [7].

Στο ερώτημα που αφορά στην ύπαρξη κινδύνων για την υγεία του ανθρώπου από την έκθεση στη μη-ιοντίζουσα ακτινοβολία ραδιοσυχνοτήτων, η επιστήμη προσπαθεί να απαντήσει με μακροχρόνιες μελέτες, τουλάχιστον τα τελευταία 50 χρόνια. Για τη συστηματική διερεύνηση του ερωτήματος ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) συνεργάζεται με τον Διεθνή Σύνδεσμο για την Προστασία από την Ακτινοβολία (IRPA) από το 1974, [10]. Ο IRPA ίδρυσε το 1992 τη Διεθνή Επιτροπή για την Προστασία από τις Μη-Ιοντίζουσες Ακτινοβολίες (ICNIRP), που απαρτίζεται από ειδικούς επιστήμονες, με στόχο την έκδοση οδηγιών σχετικά με την προστασία και τα όρια έκθεσης στην Η/Μ ακτινοβολία. Η ICNIRP εξέδωσε τις πρώτες οδηγίες το 1998, οι οποίες υιοθετήθηκαν και από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με τη σύσταση 1999/519/EC. Σε αυτήν τη σύσταση βασίζεται και η ελληνική νομοθεσία, αν και με μια ρύθμιση στον Ν.3431/2006, επιβλήθηκαν πιο αυστηρά όρια από εκείνα της ICNIRP. Παράλληλα ο Ν.3431/2006 και ο Ν.4635/2019, καθορίζουν ότι αρμόδια για τον έλεγχο τήρησης των ορίων από τους παρόχους κινητών επικοινωνιών είναι η Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ). Πρέπει να τονιστεί εδώ ότι η ICNIRP έχει υιοθετήσει συντηρητικά επίπεδα ισχύος, πάνω από τα οποία θα μπορούσαν πιθανόν να εμφανιστούν επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία, επί των οποίων εφαρμόζει και συντελεστές μείωσης, για ακόμα μεγαλύτερη ασφάλεια στη μακροχρόνια έκθεση προκειμένου να περιοριστεί σημαντικά η επιστημονική αβεβαιότητα [7]. Το ίδιο κάνει και για τους επαγγελματίες των τηλεπικοινωνιών, που έρχονται συχνότερα και εγγύτερα σε επαφή με κεραίες που ακτινοβολούν αλλά για πολύ μικρότερο χρονικό διάστημα.

Είναι γνωστό ότι τα επίπεδα Η/Μ ακτινοβολίας μειώνονται σημαντικά με την απόσταση από την κεραία (με το τετράγωνο της απόστασης σε ιδανικές συνθήκες ελεύθερου χώρου, ενώ σε πραγματικές συνθήκες με τη μεσολάβηση φυσικών ή τεχνητών εμποδίων, ο εκθέτης εξασθένησης μπορεί να λάβει τιμές τυπικά έως 5), [11]. Επιπρόσθετα, τα κύματα μεγαλύτερης συχνότητας (π.χ. μιλιμετρικά) εξασθενούν γρηγορότερα με την απόσταση και εμποδίζονται περαιτέρω από τις ατμοσφαιρικές κατακρημνίσεις (βροχή, χιόνι). Ακόμη περισσότερο, η τεχνική του beamforming που χρησιμοποιεί το 5G, αποτρέπει την εκπομπή κυμάτων προς κάθε κατεύθυνση και έτσι γίνεται περιορισμός της άσκοπης έκθεσης, ενώ η τεχνική του time division duplex περιορίζει και την χρονική έκθεση.

Το 2014 ο ΠΟΥ προέβη σε μια ανεξάρτητη, εξαντλητική και ολοκληρωμένη επισκόπηση και αξιολόγηση της βιβλιογραφίας των επιδράσεων της ακτινοβολίας από Η/Μ πεδία στη υγεία. Ο ΠΟΥ μέσω της Διεθνούς Υπηρεσίας Έρευνας του Καρκίνου (International Agency for Research on Cancer – IARC) έχει κατατάξει την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία των ραδιοκυμάτων στην Ομάδα 2B, μια κατηγορία επικινδυνότητας, που χρησιμοποιείται όταν υπάρχουν περιορισμένα τεκμήρια για καρκινογενέσεις σε ζώντες οργανισμούς. Για σύγκριση, η αλόη και τα λαχανικά τουρσί βρίσκονται στην ίδια κατηγορία, ενώ το κόκκινο κρέας και τα κατεργασμένα κρέατα εν γένει, έχουν καταταχθεί σε υψηλότερη, πιο επικίνδυνη κατηγορία [12].

Υπάρχουν αρκετές μελέτες που συσχετίζουν την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία (και εν προεκτάσει και αυτή του 5G) με διάφορες δυσλειτουργίες και αρνητικές επιδράσεις στην υγεία ζωντανών οργανισμών. Αυτές οι μελέτες έχουν διεξαχθεί σε εργαστηριακά πειράματα, εξετάζοντας την επίδραση σε ανθρώπινα και ζωικά κύτταρα και ιστούς σε δοκιμαστικό σωλήνα (in vitro), ενώ κάποιες έχουν εξετάσει την επίδραση στα κύτταρα οργανισμού ζώου σε πραγματικές συνθήκες

5G: νέα γενιά, παλιές ανησυχίες;

δηλαδή (in vino); [13]. Επομένως είναι πραγματικά δύσκολο και προβληματικό να γίνει μια γενίκευση από αυτές τις παρατηρήσεις στον ανθρώπινο οργανισμό. Μία άλλη κατηγορία μελετών εκθέτει τους οργανισμούς σε υψηλές πυκνότητες ισχύος που δεν αντιπροσωπεύουν πραγματικές συνθήκες και επομένως δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα [14]. Τέλος, αν και υπάρχουν επιδημιολογικές μελέτες, δεν έχουν διαχωριστεί οι διαφορετικοί παράγοντες που μπορεί να συνεισφέρουν στη διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος, ούτε είναι γνωστή η βαρύτητα του καθενός.

Πανδημία COVID-19 και 5G

Αγαπημένο θέμα κατά τη διάρκεια του 2020 με την πρώτη έκρηξη της πανδημίας του COVID-19, ήταν η συσχέτιση της ανάπτυξης του 5G με την πανδημία, που δεν ήταν τίποτα άλλο από ... την αντίδραση του ανθρώπινου οργανισμού στον «βομβαρδισμό» του από την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία του 5G. Έγινε προσπάθεια αιτιολόγησης αυτής της θεωρίας, παραθέτοντας (επιλεκτικά) περιοχές εκκίνησης (Γουχάν) και σημαντικής διάδοσης (Βόρεια Ιταλία) της πανδημίας με σημεία στα οποία αναπτύχθηκαν υποδομές για δίκτυα 5G. Κάποιοι μάλιστα, προχώρησαν αυτή τη θεωρία και συσχέτισαν κάθε πανδημία, ξεκινώντας από την Ισπανική γρίπη του 1918, με την εισαγωγή κάποιας τεχνολογικής εξέλιξης στον τομέα των ασυρμάτων επικοινωνιών [15]. Η κύρια βάση της θεωρίας είναι ότι οι ιοί είναι στην πραγματικότητα αντιδράσεις του οργανισμού στην ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, που εκδηλώνονται ως επικίνδυνες και θανατηφόρες ασθένειες.

Γεγονός είναι ότι παρατηρήθηκαν εξάρσεις της πανδημίας σε χώρες και περιοχές με περιορισμένη ανάπτυξη υποδομών και υπηρεσιών 5G (Δυτική Ευρώπη) την εποχή της έξαρσης της πανδημίας, ενώ σε χώρες όπως η Νότια Κορέα και η Σιγκαπούρη που την άνοιξη του 2020 είχαν μεγάλη ανάπτυξη 5G, η πανδημία δεν είχε αντίστοιχα μεγάλες διαστάσεις. Επίσης, στην Κίνα, εκτός από την περιοχή της Γουχάν, όπου πρωτοεμφανίστηκε ο ιός Covid-19, υπήρχαν στα τέλη του 2019 και στις αρχές του 2020 ενεργά δίκτυα 5G και σε άλλες περιοχές, όπως στη Σαγκάη και στο Πεκίνο, που δεν επλήγησαν από την πανδημία αντίστοιχα, [16].

Αξίζει επίσης να αναφερθούν κάποιες πρόσφατες θεωρίες, σύμφωνα με τις οποίες τα εμβόλια που χορηγούνται, περιέχουν κάποιου είδους μικροσυσκευές ή μικροτσιπ, οι οποίες αλληλεπιδρούν με το σήμα από τις κεραιές 5G, καθιστώντας ευκολότερη την παρακολούθηση (ακόμα και τον απομακρυσμένο έλεγχο ή την απομακρυσμένη ρύθμιση σωματικών λειτουργιών) του εμβολιασμένου, χωρίς καν να απαιτείται αυτός να διαθέτει κινητό τηλέφωνο με δυνατότητες 5^{ης} γενιάς [17].

5G και προστασία απορρήτου

Μια επιπλέον παρανόηση που δημιουργήθηκε γύρω από τις δυνατότητες του 5G αφορούσε στην παροχή διευκόλυνσης προς κάποιες οντότητες (κρατικές υπηρεσίες κυρίως), να παρακολουθούν τη δραστηριότητα, την τοποθεσία, τις επικοινωνίες και άλλα στοιχεία των χρηστών [18-19]. Αξίζει να σημειωθεί βέβαια εδώ αφενός ότι αντίστοιχες δυνατότητες είχαν και προηγούμενες γενιές κινητής ή ακόμα και σταθερής τηλεφωνίας και διαδικτύου, και αφετέρου ότι εδώ και δεκαετίες μπορεί να

αρθεί το απόρρητο υπό όρους και προϋποθέσεις που θέτει η νομοθεσία κάθε κράτους, για τη διευκόλυνση των διωκτικών αρχών και της Δικαιοσύνης (στην Ελλάδα ρυθμίζεται από τους νόμους Ν.2225/1994, Ν.3115/2003, Ν.3674/2008, Ν.3917/2011, ΠΔ47/2005), [20]. Δεν αποτελεί επομένως αποκλειστική δυνατότητα του 5G να δίδεται πρόσβαση στο περιεχόμενο της επικοινωνίας από κάποιον πάροχο στις Αρχές σύμφωνα με τη νομοθεσία κάθε χώρας, ενώ για την αποτροπή μη εξουσιοδοτημένων παρακολουθήσεων, το 5G διαθέτει βελτιωμένα χαρακτηριστικά ασφάλειας σε σχέση με προηγούμενες γενιές [18].

Πρώρη ανάπτυξη και ανεξέλεγκτη λειτουργία του 5G

Σημαντικής προβολής έτυχε το επιχείρημα για βιαστικό ορισμό των προδιαγραφών του 5G, χωρίς έλεγχο και μελέτη των ενδεχόμενων επιπτώσεων και χωρίς αυστηρό πλαίσιο εποπτείας της λειτουργίας του από τους αρμόδιους φορείς.

Την περίοδο που συνέπεσε με την αρχή της πανδημίας, ήταν ελάχιστες οι μη πιλοτικές και ευρείας κλίμακας εγκαταστάσεις (ενδεικτικά, τον Απρίλιο του 2020 μόνο το 12% των παρόχων είχαν αναφέρει την ενεργοποίηση υποδομής και υπηρεσιών 5G), [21]. Ειδικά στη χώρα μας, οι τρεις πάροχοι την εποχή εκείνη, είχαν εγκεκριμένα πιλοτικά προγράμματα, η Cosmote στην περιοχή του Ζωγράφου, η Vodafone στα Τρίκαλα και η Wind στην Καλαμάτα (πιλοτική λειτουργία που διακόπηκε όταν το Δημοτικό Συμβούλιο αποφάσισε λόγω των τοπικών αντιδράσεων να διακόψει την άδεια λειτουργίας), [9]. Στην Ελλάδα, η κανονική (μη πιλοτική) έναρξη λειτουργίας του 5G και από τους τρεις παρόχους έλαβε χώρα μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας δημοπράτησης και απόκτησης φάσματος από την ΕΕΤΤ, τον Δεκέμβριο του 2020, [22].

Σε διεθνές επίπεδο, η Διεθνής Ένωση Τηλεπικοινωνιών (International Telecommunications Union – ITU), ο παλαιότερος διεθνής οργανισμός, συντονίζει την παγκόσμια χρήση του ραδιοφάσματος και την ανάπτυξη τεχνικών προτύπων, ενώ έχει μια ξεχωριστή ομάδα μελέτης, που εξετάζει διαρκώς την ανθρώπινη έκθεση στα ηλεκτρομαγνητικά πεδία. Φυσικά, υπάρχουν εθνικές και περιφερειακές (π.χ. Ευρωπαϊκές) ρυθμιστικές αρχές, οι οποίες επιβλέπουν τη λειτουργία των δικτύων κινητής τηλεφωνίας, με βάση κανόνες και κατευθυντήριες γραμμές, που έχουν θεσπιστεί. Επιπρόσθετα, η σύσταση 1999/519/EC του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και η οδηγία 2013/35/EU του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ορίζουν τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υγεία και την ασφάλεια από την έκθεση σε ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, με βάση τα όρια του ICNIRP, τα οποία φυσικά ισχύουν και για την ακτινοβολία από τα δίκτυα 5G. Ως παράδειγμα θα μπορούσε να αναφερθεί εδώ ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο η υψηλότερη ισχύς ακτινοβολίας που μετρήθηκε από την αρμόδια αρχή (OFCOM) σε 18 πόλεις κοντά σε 33 κεραιές 5G κατά το 2020, ήταν στο 7.1% του ορίου αναφοράς [23].

Τέλος, το μόνο ίσως που πρέπει να σημειωθεί στο θέμα της πρόωρης ανάπτυξης και προτυποποίησης του 5G είναι ότι ο χρόνος που μεσολάβησε μεταξύ της 3^{ης} και 4^{ης} γενιάς ήταν μικρότερος από τον αντίστοιχο χρόνο μεταξύ 4^{ης} και 5^{ης}, ενώ ήδη έχουν αρχίσει και διεξάγονται έρευνες και μελέτες, για την 6^η γενιά, η έλευση της οποίας αναμένεται προς τα τέλη της τρέχουσας δεκαετίας [24].

Το έργο «ΠΑΝΔΩΡΑ»

Αξίζει εδώ να γίνει ξεχωριστή μνεία στην προσπάθεια από επιστημονικούς φορείς όπως το εργαστήριο Ασυρμάτων και Κινητών Επικοινωνιών του τμήματος Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου [25], το οποίο συμβάλλει στην εδραίωση κλίματος εμπιστοσύνης και ασφάλειας εστιάζοντας στην παροχή απαντήσεων σε σημαντικά θέματα που έχουν τεθεί. Σε αυτό το πλαίσιο, και με την χρηματοδότηση από την Περιφέρεια Πελοποννήσου και το ΕΤΠΑ, έχει ξεκινήσει η στοχευμένη υλοποίηση του έργου με την κωδική ονομασία ΠΑΝΔΩΡΑ [26], που βασίζεται σε τρεις πυλώνες:

α') τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου παρατηρητήριου Η/Μ ακτινοβολίας από το εργαστήριο ασυρμάτων και κινητών επικοινωνιών

β') την ανάπτυξη μεθοδολογίας εκτίμησης της έκθεσης στην Η/Μ ακτινοβολία από το 5G για την αποτελεσματική καταγραφή και ανάλυση με μετρήσεις τόσο στο έδαφος όσο και εναέρια με drones, τόσο σε επίπεδο εκπομπών Η/Μ ακτινοβολίας όσο και σημάτων του 5G δικτύου

γ') την πραγματοποίηση μετρητικής καμπάνιας στην Περιφέρεια Πελοποννήσου με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (χωρικής, χρονικής, συχνοτικής δειγματοληψίας και σωρευτικής έκθεσης).

Βιβλιογραφία - Παραπομπές

- [1] <https://www.tanea.gr/2009/04/17/greece/prwta-zitisan-na-ksilwthoyn-oi-keraias-twra-tis-ksanatheloyn/>
- [2] <https://www.gov.uk/government/publications/mobile-phone-base-stations-radio-waves-and-health/mobile-phone-base-stations-radio-waves-and-health>
- [3] <https://www.cancer.gov/about-cancer/causes-prevention/risk/radiation/cell-phones-fact-sheet>
- [4] <https://eeae.gr/επιτόπιες-μετρήσεις-ηλεκτρομαγνητικών-πεδίων>
- [5] <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/apr/04/uk-phone-masts-attacked-amid-5g-coronavirus-conspiracy-theory>
- [6] Y.A. Sambo, F. Heliot and M.A. Imran, "A survey and Tutorial of Electromagnetic Radiation and Reduction in Mobile Communication Systems", IEEE Communications Surveys and Tutorials, vol. 17, no. 2, pp. 790-802, 2015
- [7] ICNIRP, "Guidelines for Limiting Exposure to Electromagnetic Fields (100 KHz to 300 GHz)", Health Phys, vol. 118, no. 5., pp. 483-524, 2020
- [8] <https://www.saferemr.com/>
- [9] <https://www.cnn.gr/ellada/story/199463/kalamata-peirama-me-peiramatozoa-toys-kalamatianoyis-mploko-sto-diktyo-5g-apo-ton-dimo>
- [10] <https://www.kathimerini.gr/economy/local/1056306/athanasios-kanatas-aktinovolia-kai-diktya-5g/>
- [11] Γ. Αθανασιάδου, Ασύρματες Ζεύξεις, <https://eclass.uop.gr/courses/1846/>
- [12] International Agency for Research on Cancer (IARC), "IARC Classifies Radiofrequency Electromagnetic Fields as Possibly Carcinogenic to Humans", Press Release No. 208, May 2011
- [13] <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0079610718301007>

- [14] <https://www.nature.com/articles/s41370-021-00297-6#Sec3>
- [15] <https://anastoxasmoi.gr/ομιλία-του-dr-thomas-cowan-που-έγινε-στην-health-and-human-rights-summit/>
- [16] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7314927/>
- [17] <https://www.bbc.com/news/53191523>
- [18] <https://eu.usatoday.com/story/tech/2019/03/27/will-new-5-g-wireless-network-threaten-your-privacy/3032281002/>
- [19] <https://www.martechadvisor.com/articles/mobile-marketing/5g-internet-and-data-privacy/>
- [20] <http://www.adae.gr/cybersecurity/enimerosi-christon-kai-syndromiton/enimerosi-gia-prostasia-toy-aporritoy-ton-epikoinonion/ilektronikes-epikoinonies/>
- [21] Global Mobile Suppliers Association, “LTE & 5G Market Statistics: Global Snapshot”, Tech. Rep., Απρίλιος 2020
- [22] <https://www.capital.gr/oikonomia/3502963/oloklirothike-i-dimoprasia-gia-to-5g-sta-372-ekat-euro-ta-esoda>
- [23] https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0021/214644/emf-test-summary-010321.pdf
- [24] I.F. Akyildiz, A. Kak and S. Nie, “6G and Beyond: The Future of Wireless Communications Systems”, IEEE Xplore, July 2020.
- [25] <http://wmclab.uop.gr/>
- [26] <http://wmclab.uop.gr/pandora/>

Ο «απόστολος της ανεξαρτησίας της Κούβας» Χοσέ Μαρτί (1853-1895) και η «αμίμητη εξιδανίκευση της παθιασμένης ομορφιάς της Ελλάδας»

Γιώργος Ανδρειωμένος
Καθηγητής της Νεοελληνικής Φιλολογίας,
Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

© 2021 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Doi:

Πολλά έχουν γραφεί για τον σημαντικό Κουβανό ποιητή, στοχαστή, δοκιμιογράφο, αλληλογράφο, μεταφραστή, εκδότη εντύπων, δημοσιογράφο και φλογερό πατριώτη, Χοσέ Μαρτί (José Julián Martí Pérez), που, ιδίως μετά την επανάσταση του 1959, έχει καθιερωθεί ως ο κατεξοχήν «εθνικός ήρωας» του γενέθλιου νησιού του, εξαιτίας του πρωταγωνιστικού ρόλου του και της αφοσίωσής του στον κρίσιμο και αιματηρό αντι-αποικιοκρατικό και απελευθερωτικό αγώνα των συμπατριωτών του. Και τούτο όχι άδικα, από τη στιγμή που οι εκκλήσεις του για την απόκτηση της ανεξαρτησίας της Κούβας βρήκαν απήχηση όχι μόνο σε όσους είχαν και σε προηγούμενες από αυτόν περιόδους επιχειρήσει να επαναστατήσουν εναντίον των Ισπανών αλλά και σε εκείνους που έως την εποχή του παρέμεναν διστακτικοί να ξεκινήσει μια τέτοια προσπάθεια.

Γεννημένος στις 28 Ιανουαρίου του 1853 από ισπανικής καταγωγής γονείς, τον Mariano Martí Navarro (από τη Βαλένθια) και τη Leonor Pérez Cabrera (από τις Κανάριες Νήσους), μεγάλωσε δίπλα στις επτά αδελφές του, τις οποίες αγαπούσε και πρόσεχε ως ο μεγαλύτερος στην ηλικία¹. Στα τέσσερα χρόνια του μετακινήθηκε οικογενειακώς στη γενέτειρα του πατρός του, αλλά στα έξι του επέστρεψε στην κουβανική γη όπου και έλαβε την εγκύκλια μόρφωσή του, αρχικά στο δημόσιο σχολείο της Santa Clara και στη συνέχεια στην Escuela de Instrucción Primaria Superior Municipal de Varones, υπό την διεύθυνση του Rafael María de Mendive, ο οποίος, μαζί με τον καλό φίλο του ποιητή, Fermín Valdés Domínguez, ενεφύσησαν στον νεαρό Martí το ενδιαφέρον για τα κοινά. Στα δεκατρία του, με την οικονομική στήριξη του δασκάλου-του Mendive, ενεγράφη στο Instituto de Segunda Enseñanza,

¹ Οι επόμενες παράγραφοι που αναφέρονται στη ζωή του Martí αντλούν στοιχεία από τα αγγλόγλωσσα λήμματα της Βικιπαίδειας (https://en.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Mart%C3%AD), της εγκυκλοπαίδειας Britannica (<https://www.britannica.com/biography/Jose-Marti>), της New World Encyclopedia (https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Jose_Marti), και του δικτυακού τόπου: <https://www.biography.com/writer/jose-marti> (επίσκεψη: 01.12.2021), τα οποία ανασυντίθενται δημιουργικά, ώστε να αποκτήσει ο Έλληνας αναγνώστης μια σφαιρική εικόνα για τον «εθνικό ήρωα» της Κούβας.

ενώ το φθινόπωρο του 1867 αποφάσισε να αφοσιωθεί, αφενός μεν, στις καλές τέχνες, παρακολουθώντας μαθήματα σχεδίου στην Επαγγελματική Σχολή Ζωγραφικής και Γλυπτικής της Αβάνας, αφετέρου δε, στη συνέχιση των γυμνασιακών σπουδών του, εγγραφόμενος στο σχολείο του San Pablo, που είχε ιδρύσει και διηύθυνε ο μέντοράς του, Mendive, στη σύζυγο του οποίου, μάλιστα, αφιέρωσε, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης, στίχους του οι οποίοι δημοσιεύτηκαν το 1868 στην εφημερίδα *El Álbum*. Ήταν η χρονιά που ξεκινούσε ο αποκληθείς Δεκαετής Πόλεμος στην Κούβα (1868-1878) τον οποίο υποστήριξε ο έφηβος Martí από κοινού με τον προαναφερθέντα φίλο-του Fermín, οραματιζόμενος την Ελευθερία του νησιού. Το 1869, σε ηλικία μόλις δεκαέξι ετών, ξεκίνησε την πολιτική αρθρογραφία του και δημοσίευσε το έμμετρο πατριωτικό του δράμα *Abdala*, από τις στήλες του βραχύβιου εντύπου που εξέδωσε ο ίδιος, με τον χαρακτηριστικό τίτλο: *La Patria Libre*. Ήταν η απαρχή της ενδιαφέρουσας λογοτεχνικής του διαδρομής. Ωστόσο, τον Μάρτιο της ίδιας χρονιάς οι ισπανικές αρχές έκλεισαν το πιο πάνω σχολείο και τον Οκτώβριο ο δημιουργός συνελήφθη και ρίχτηκε στη φυλακή, καταδικαζόμενος λίγο αργότερα σε εξετή ειρκτή, με αφορμή «ανατρεπτική» επιστολή που είχε συντάξει με τον Fermín, απευθυνόμενη σε φίλο τους που είχε αποφασίσει να καταταχθεί στον στρατό των αποικιοκρατών. Αποτέλεσμα: να τραυματιστούν σοβαρά τα πόδια του από το σφίξιμο των αλυσίδων με τις οποίες τον κρατούσαν δέσμιο, να μεταφερθεί για λίγο στην περιοχή Isla de Pinos και, ακολούθως, να εξοριστεί στην Ισπανία, μόλις στα δεκαοχτώ του χρόνια.

Εκεί έμεινε για τρία χρόνια (1871-1874), αρχικά στη Μαδρίτη, όπου αποφάσισε να παρακολουθήσει ελεύθερες σπουδές στο Τμήμα της Νομικής του ιδρυμένου από το 1294 Πανεπιστημίου Complutense, αναμιγνυόμενος σε ενέργειες και κυκλοφορώντας άρθρα, φυλλάδια και άλλα κείμενα για το *Ζήτημα της Κούβας* και τη συμπεριφορά των Ισπανών απέναντι στους συμπατριώτες του. Το 1872, βρέθηκε συνεξόριστός του στην Ιβηρική Χερσόνησο, ο Fermín Valdés, με τον οποίο επανασυνδέθηκαν και ξεκίνησαν νέους αγώνες υπέρ της αυτοδιάθεσης των Κουβανών, απευθυνόμενοι τόσο προς την κοινή γνώμη και τους πολιτικούς της Ισπανίας όσο και προς ομοϊδεάτες τους σε άλλες χώρες – κυρίως στις ΗΠΑ, όπου ήδη είχε ιδρυθεί επαναστατική επιτροπή στη Νέα Υόρκη που μαχόταν για την ανεξαρτησία του νησιού της Καραϊβικής. Τον Μάιο του 1873 μετακινήθηκε στη Σαραγόσα, μαζί με τον Fermín, προκειμένου να συνεχίσει τις νομικές, φιλοσοφικές και λογοτεχνικές του σπουδές στο Universidad Literaria της πόλης, δημοσιεύοντας παράλληλα πλήθος άρθρων στην εφημερίδα *La Cuestión Cubana de Sevilla* και κατορθώνοντας να λάβει τις σχετικές πανεπιστημιακές πιστοποιήσεις το 1874. Στα τέλη της συγκεκριμένης χρονιάς μετακινήθηκε ξανά στη Μαδρίτη και ακολούθως μετέβη στο Παρίσι, όπου συναντήθηκε με τον λόγιο και δημοσιογράφο Auguste Vacquerie και τον σπουδαίο λογοτέχνη Victor Hugo (τον οποίο θαύμαζε, στην κυριολεξία), και από εκεί, μέσω Χάβρης, βρέθηκε στην αμερικανική ήπειρο.

Τα επόμενα τρία χρόνια (1875-1878) έζησε αρχικά στο Μεξικό και στη συνέχεια στη Γουατεμάλα, διδάσκοντας, γράφοντας και προπαγανδίζοντας την ανάγκη για αποτίναξη των αποικιοκρατικών δεσμών της πατρίδας του. Ζώντας στην πρωτεύουσα του Μεξικού, και ευρισκόμενος στη δίνη του Μεξικανικού Εμφυλίου μεταξύ των υποστηρικτών του φιλελεύθερου προέδρου Sebastián Lerdo de Tejada y Corral και του στρατηγού José de la Cruz Porfirio Díaz Mori, τάχθηκε με τους πρώτους και παράλληλα δημοσιογράφησε στην εφημερίδα *Revista Universal*, μετέφρασε το έργο *Mes Fils* του Hugo, έγινε μέλος των λογοτεχνικών και

καλλιτεχνικών σωματείων Sociedad Gorostiza και Sociedad Alarcón, συνεργάστηκε με τα έντυπα *El Socialista* και *El Federalista* και αναμίχθηκε στον εργατικό συνδικαλισμό. Το 1877 ταξίδεψε με το ψευδώνυμο Julián Pérez στην Αβάνα, με σκοπό να μεταφέρει την οικογένειά του στην Πόλη του Μεξικού, επιστρέφοντας, τελικά, στην Ciudad de Guatemala, πρωτεύουσα του ομώνυμου κράτους όπου συνέχισε τη συγγραφική και δημοσιογραφική του δραστηριότητα, δίδαξε στη Φιλοσοφική Σχολή του Universidad de San Carlos de Guatemala και στην Academia de Niñas de Centroamérica και έδωσε διαλέξεις ξεχωρίζοντας για τη ρητορική του δεινότητα. Το 1878, με το τέλος του προαναφερθέντος Δεκαετούς Πολέμου, επέστρεψε στην Κούβα, συναντήθηκε με τον Αφρο-Κουβανό επαναστάτη και μετέπειτα συνοδοιπόρο του, Juan Gualberto Gómez Ferrer, νυμφεύθηκε στην Αβάνα την Carmen Zayas Bazán που είχε γνωρίσει στο Μεξικό και με την οποία απέκτησε τον Νοέμβριο του ίδιου έτους τον γιό-του José Francisco, και ενέτεινε τις επαφές του με τη μνημονευθείσα Κουβανική Επαναστατική Επιτροπή της Νέας Υόρκης.

Η δεκαετία 1880-1890 θα τον βρει στις ΗΠΑ και στη Βενεζουέλα. Στα 1881, έχοντας μεταβεί από την Αμερική στο Καράκας, ίδρυσε τη *Revista Venezolana*, έντυπο που προκάλεσε τη μήνιν του δικτάτορα Antonio José Ramón de La Trinidad y María Guzmán Blanco, με αποτέλεσμα να εξαναγκαστεί ο Martí να επιστρέψει στη Νέα Υόρκη. Εκεί ο Κουβανός αγωνιστής και ποιητής συνεργάστηκε με τους εξόριστους συμπατριώτες του που είχαν συγκροτήσει, όπως ειπώθηκε, υπό τον στρατηγό Calixto García Iñiguez, επαναστατικό κομιτάτο, υποστηρίζοντας τις προσπάθειες για ανεξαρτησία του νησιού του και συνεργαζόμενος ως δημοσιογράφος με διάφορα λατινοαμερικανικά έντυπα, όπως οι εφημερίδες *La Nación* του Μπουένος Άιρες και *La Opinión Liberal* της Πόλης του Μεξικού. Την ίδια περίοδο συνέχισε τη σύνθεση ποιημάτων, τη συγγραφή θεατρικών και μυθιστορημάτων, καθώς και τη μετάφραση ποικίλων έργων στα ισπανικά, συνεργαζόμενος με τον οίκο Appleton and Company. Ταυτόχρονα, εξέδωσε το παιδικό περιοδικό *La Edad de Oro*. Παράλληλα με τις άοκνες προσπάθειές του για την πραγματική ανεξαρτησία των λατινοαμερικανικών χωρών, υπηρέτησε ως Πρόξενος της Ουρουγουάης, της Αργεντινής και της Παραγουάης στη Νέα Υόρκη. Η δε οργάνωση μιας επιτυχημένης επανάστασης για την απελευθέρωση της πατρίδας του έγινε ένας από τους κύριους στόχους του – μη διστάζοντας να έρθει σε αντιπαράθεση με ομοϊδεάτες του που ζητούσαν μίαν ταχεία εξέγερση στο νησί, με αμφίβολα, ωστόσο (κατά τη γνώμη του Martí), αποτελέσματα.

Το διάστημα 1891 με 1894 τον βρίσκει δραστηριοποιούμενο σε ποικίλα πεδία. Την Πρωτοχρονιά του 1891 δημοσιεύεται το εμβληματικό του δοκίμιο «Nuestra America». Το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς η σύζυγός του με τον γιό του καταφθάνουν στη Νέα Υόρκη· γρήγορα συνειδητοποιούν ότι ο ζήλος του αρχηγού της οικογένειας για την επίτευξη των πατριωτικών του στόχων υπερβαίνει κατά πολύ τα καθήκοντα του πατρός και του συζύγου και στις 27 Αυγούστου επιστρέφουν στην Αβάνα· ο Martí δεν θα τους ξανασυναντήσει ποτέ. Θα βρει, στο εξής, καταφύγιο στην Carmen Miyares de Mantilla, με καταγωγή από τη Βενεζουέλα, και θα αποκτήσει μαζί της μια κόρη, τη María Mantilla. Ακολούθως, παραιτείται από Πρόξενος των χωρών που σημειώθηκαν πιο πάνω και τον Οκτώβριο του 1891 δημοσιεύει ένα ακόμη γνωστό βιβλίο του, τη συλλογή *Versos Sencillos*. Επιπροσθέτως, συνεχίζει να δίνει διαλέξεις για το Κουβανικό Ζήτημα που προκαλούν αίσθηση και κυκλοφορούν ευρέως. Την επόμενη χρονιά εκδίδει την

εφημερίδα *Patria*, η οποία καθίσταται το επίσημο όργανο του Κουβανικού Επαναστατικού Κόμματος (Partido Revolucionario Cubano) που ίδρυσε στις 10 Απριλίου του 1892 ο Martí για να οργανώσει τις προσπάθειες για την απεξάρτηση της Κούβας και του Πουέρτο Ρίκο από τον έλεγχο των Ισπανών. Τα επόμενα τρία έτη ταξιδεύει διαρκώς: στη Φλόριντα, στην Ουάσιγκτον, στη Φιλαδέλφεια, στην Αϊτή, στη Δομινικανή Δημοκρατία, στην Τζαμάικα, στην Κεντρική Αμερική, στις Δυτικές Ινδίες, στο Μεξικό, μιλώντας σε καπνεργάτες, σε παροικίες Κουβανών και σε σωματεία, αγωνιζόμενος να εξεύρει πόρους και μέσα για την επιτυχή οργάνωση της επανάστασης στο νησί του και συναντώντας διάφορες προσωπικότητες που θα τον βοηθούσαν στην επίτευξη του στόχου του.

Στις αρχές του 1895 θεωρεί πως έχει φτάσει η ώρα για τον ξεσηκωμό των Κουβανών. Συνεργαζόμενος με τους ομοεθνείς του José María Rodríguez Rodríguez, Enrice Collazo, Juan Gualberto Gómez Ferrer, τον Δομινικανό Máximo Gómez y Báez, και άλλους, πετυχαίνει την εξέγερση των συμπατριωτών του στις 24 Φεβρουαρίου του 1895. Προαισθανόμενος τον επερχόμενο θάνατό του, αφήνει την πρωταπριλιά του αυτού έτους όλα του τα προσωπικά γραπτά και χειρόγραφα στον σύντροφό του Gonzalo de Quesada, προκειμένου να δημοσιευτούν, γνωρίζοντας πως οι πολυάριθμες δημοσιεύσεις του σε δυσεύρετα έντυπα της Ονδούρας, της Βενεζουέλας, της Αργεντινής, της Ουρουγουάης, της Χιλής, του Μεξικού, της Γουατεμάλας, των ΗΠΑ και άλλων χωρών θα ήταν δύσκολο να συγκεντρωθούν και θα κινδύνευαν να περιπέσουν στην αφάνεια. Μπορεί στην αρχή η επανάσταση αυτή να μη βρήκε άμεση ανταπόκριση στις μάζες. Στη συνέχεια, ωστόσο, θέριψε και οδήγησε στην ανεξαρτησία της Κούβας, παρά την τεράστια κινητοποίηση των ισπανικών στρατευμάτων, τα οποία στην πορεία υπέστησαν πολύ μεγάλες απώλειες. Ο Martí αναδείχθηκε σε πρωτομάρτυρα του νικηφόρου αυτού αγώνα: σκοτώθηκε στη μάχη του Dos Ríos στις 19 Μαΐου του 1895· ενταφιάστηκε αρχικά από τους Ισπανούς και αργότερα κηδεύτηκε με τις πρέπουσες τιμές από τους συμπατριώτες του στο Santiago de Cuba.

Έγινε εκτεταμένη αναφορά στα κύρια σημεία της ζωής και της πνευματικής συμβολής του «απόστολου της ανεξαρτησίας» και «εθνικού ήρωα» της Κούβας, προκειμένου, αφενός μεν, να καταδειχθεί η πλούσια πατριωτική δράση του, αφετέρου δε, να αναδειχθούν οι πολυποίκιλες λογοτεχνικές και συγγραφικές παρακαταθήκες του, οι οποίες τον καθιστούν μίαν από τις γνωστότερες φυσιογνωμίες των γραμμάτων της Λατινικής Αμερικής – και όχι μόνο. Ο πολιτικός ριζοσπαστικός φιλελευθερισμός του, ο αγώνας του απέναντι στον αποικιοκρατικό έλεγχο της Κούβας από την Ισπανία και στον επαπειλούμενο επεκτατισμό των ΗΠΑ, η αντίθεσή του στο καθεστώς της δουλείας και στον ρατσισμό, οι προσεκτικά σχεδιασμένες επαναστατικές τακτικές του, ο θαυμασμός του για την πολυπολιτισμικότητα, η πίστη του στην ελευθερία του λόγου και στη χειραφέτηση των γυναικών, η πεποίθησή του πως οι Λατινοαμερικάνοι έχουν διακριτά μεταξύ τους και ταυτόχρονα ενοποιητικά χαρακτηριστικά, τα πολλά διαφορετικά είδη του λόγου που καλλιέργησε με επιτυχία, οι συνεργασίες του με δεκάδες έντυπα σε πολλές χώρες, οι ιδιομορφίες του ύφους του που τον φέρνουν κοντά στον μοντερνισμό, οι πάμπολλες μεταφράσεις του ήταν γνωστά, περισσότερο ή λιγότερο, στους ενημερωμένους φιλιανγνώστες και στην Ελλάδα. Η συλλογή του: *Στίχοι απλοί*, σε μετάφραση των Άννα Καράπα και Χάιμε Σβαρτ, Αθήνα 2010 και ο τόμος: *Χοσέ Μαρτί, Η δική μας Αμερική. Ιστορικά κείμενα από τον αγώνα για την*

ανεξαρτησία της Κούβας και της Λατινικής Αμερικής (1882-1895), [Αθήνα:] Πολιτιστικός Σύλλογος «Χοσέ Μαρτί» / Διεθνές Βήμα [2011], σε μετάφραση και επιμέλεια του Κώστα Αθανασίου, αποτελούν δύο από τις σχετικά πρόσφατες απόπειρες να γίνει το έργο του σημαντικού αυτού δημιουργού προσιτό σε ένα ευρύτερο ελληνόφωνο κοινό.

Ωστόσο, η σχέση του Martí με την ελληνική σκέψη, μολονότι έχει αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής πραγμάτευσης από κάποιους μελετητές, όπως οι Elina Miranda Cancela, Amaury Carbón Sierra, Alberto Velázquez López, Ada Bertha Frómota Fernández, δεν ήταν έως πρόσφατα πολύ γνωστή στα ελληνικά. Μια διάλεξη της Cancela στο Instituto Cervantes των Αθηνών, με τη συνεργασία της Πρεσβείας της Κούβας στην Ελλάδα², είναι μεν διαφωτιστική, αλλά θίγει το θέμα στις γενικές του γραμμές και χωρίς πολλές λεπτομέρειες. Για τον λόγο αυτό, είναι καλοδεχούμενο το εκτενές πόνημα του José Oriol Marrero Martínez, προξένου της Δημοκρατίας της Κούβας στην Ελλάδα από το 2017, με τίτλο: *Ο Χοσέ Μαρτί και το «ελληνικό στοιχείο»*, που κυκλοφόρησε εντελώς πρόσφατα (Οκτώβριος 2021) στην Αθήνα, από τις εκδόσεις Τόπος, σε μετάφραση των Λουκία Κωνσταντίνου και Ντίνας Κακλαμανάκη. Στις 440 σελίδες του, μετά την κατατοπιστική εισαγωγή, που πετυχαίνει να περιγράψει το ζήτημα στις γενικές του γραμμές και να δώσει μια εικόνα της διάρθρωσης της εργασίας (σσ. 9-30), ο συγγραφέας επιχειρεί, σε ένα πρώτο μέρος που τιτλοφορείται: «Το “ελληνικό στοιχείο” στο έργο του Μαρτί» (σσ. 31-151), να σκιαγραφήσει τα βασικά σημεία της ζωής του συμπατριώτη-του δημιουργού (σσ. 33-38), να παράσχει ποσοτικά βιβλιογραφικά δεδομένα για την επαφή του Martí με τον ελληνικό κόσμο, κατά χρονολογική τάξη, ανά χώρα και ανά έντυπο (σσ. 39-54), να αναδείξει την παρουσία των ελληνικών ονομάτων, τόπων, εθίμων και ιδεών στο πλούσιο μεταφραστικό έργο του μελετώμενου ποιητή (σσ. 55-62), να παρακολουθήσει συστηματικά και γραπτό προς γραπτό του Martí τις ελληνικού ενδιαφέροντος αναφορές του (σσ. 63-93), να επισημάνει όλα τα μοτίβα και τις μεταφορές του «ελληνικού στοιχείου» στα κείμενα του φλογερού αυτού αγωνιστή της λευτεριάς (σσ. 95-102), να διευκρινίσει τη θέση του Martí στη διαμάχη για τη μελέτη των αρχαίων ελληνικών στα πανεπιστήμια του καιρού του (σσ. 103-110), να σημειώσει τις όποιες αναφορές του στους ελληνιστές της εποχής του (σσ. 111-113), να τοποθετηθεί κριτικά απέναντι στα συγκεντρωθέντα δεδομένα (σσ. 115-124), να δώσει μια γλαφυρή περιγραφή της προσωπικότητας του Martí (σσ. 125-144) και να καταθέσει, με πυκνό και περιεκτικό τρόπο, τα συμπεράσματα της έως αυτό το σημείο πραγμάτευσής του (σσ. 145-151). Ακολούθως, σε ένα δεύτερο μέρος, με τον γενικό τίτλο: «Η γεωγραφική παράμετρος στο έργο του Χοσέ Μαρτί» (σσ. 153-354), καταγράφει με επιμέλεια και συστηματικότητα όλες τις αναφορές του «εθνικού ήρωα» της Κούβας στην Ελλάδα γενικά (σσ. 155-199) και σε πόλεις, περιοχές και τοποθεσίες της, καθώς και σε πρόσωπα ή ιστορικά γεγονότα που συνδέονται με αυτές (σσ. 201-354). Ακολουθούν ένας συνοπτικός επίλογος με τα κύρια εξαγόμενα της εργασίας (σσ. 355-356), η πλούσια βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε (σσ. 357-366) και δύο πολύτιμα παραρτήματα όπου παρατίθενται ένα χρονολόγιο του «ελληνικού στοιχείου» στο έργο του Martí (σσ. 367-389), στο οποίο μπορεί ο αναγνώστης να βρει χρονιά προς

² Βλ. Ελίνα Μιράντα Κανσέλα, «Ο Χοσέ Μαρτί και το δίδαγμα της Ελλάδας», προσβάσιμη πλέον στο: https://atenas.cervantes.es/imagenes/File/CULTURA/JOSE_MARTI_GR.pdf (σε μετάφραση της Ελένης Ασπρούδη - επίσκεψη: 01.12.2021).

χρονιά και γραπτό προς γραπτό όλες τις ελληνικού ενδιαφέροντος φράσεις, σκέψεις και μνείες του Κουβανού ποιητή, και ένας πίνακας ελληνικών προσώπων και μυθολογικών οντοτήτων που υπάρχουν στα κείμενά του (με το πλήθος των αναφορών και τις οικείες παραπομπές στα *Άπαντα* του Martí) (σσ. 391-398). Ο καλαίσθητος τόμος κλείνει με ένα σύγχρονο και πρωτότυπο φωτογραφικό υλικό όπου απεικονίζονται οι ελληνικοί τόποι στους οποίους αναφέρεται ο Martí (σσ. 399-439).

Σχεδόν το σύνολο των «ελληνικών αναφορών» του Martí σχετίζονται με την αρχαία Ελλάδα· είναι ενδεικτικό πως από τα 236 συνολικά ονόματα που παρατίθενται στο δεύτερο παράρτημα του βιβλίου, μόνο τρία δεν αναφέρονται στην ελληνική αρχαιότητα: ο Ανδρόνικος, ανιψιός του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ο Αλή Πασάς και ο Διονύσιος Σολωμός, ενώ και από το φωτογραφικό υλικό που δίδεται, μόνο το Μεσολόγγι (και εμμέσως η Χίος και η Πελοπόννησος) δείχνουν να σχετίζονται με τη νεότερη Ελλάδα. Κάτι τέτοιο δεν πρέπει να μας ξενίζει· όπως σημειώνει εύστοχα η Ελίνα Μιράντα Κανσέλα,

ενώ η αμερικανική ήπειρος είχε απελευθερωθεί από την ισπανική κυριαρχία, η Κούβα παρέμεινε αποικία καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα και γι' αυτό, πολλοί διανοούμενοι και συγγραφείς, που ονειρεύονταν την απελευθέρωση και σημαντικές αλλαγές στη ζωή της χώρας, έδιναν ιδιαίτερη σημασία στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, τον οποίο είχαν ξαναφέρει στην επικαιρότητα οι απελευθερωτικοί αγώνες των Ελλήνων εκείνη την εποχή. Στη λογοτεχνία της Κούβας αυτού του αιώνα, υπάρχει πληθώρα αναφορών και παραπομπών που δεν οφείλονται απλά και μόνο σε μια μόδα για το νεοκλασικό, αλλά μαρτυρούν την ταύτιση με τα ιδανικά και τις φιλοδοξίες, που συμβόλιζε η Ελλάδα. Επί πλέον, δεν υπάρχει καλύτερο παράδειγμα από τα λόγια του Χοσέ Μαρτί, εξέχουσας προσωπικότητας της ανεξαρτησίας της Κούβας και κορυφαίας μορφής των ισπανοαμερικανικών γραμμάτων: *Και η Αμερική ελεύθερη και όλη η Ευρώπη να στέφεται με ελευθερία και η Ελλάδα σαν να ανασταίνεται και η Κούβα τόσο όμορφη όπως η Ελλάδα...* Αυτή την επιθυμία για απελευθέρωση την είχε ήδη υμνήσει νωρίτερα ο Χοσέ Μαρία Ερέδια (1803-1839), τον οποίο ο Μαρτί θεωρεί πρώτο ποιητή της Αμερικής. [...] Αν λάβουμε υπόψη ότι στην ισπανική μητρόπολη δεν ανοίγεται αποφασιστικά δρόμος για τις νεοανθρωπιστικές ιδέες μέχρι το τελευταίο τρίτο του 19ου αιώνα που τις διακηρύσσει ο Δον Μαρσελίνο Μενέντεθ Πελάγιο και η σχολή του, θα περίμενε κανείς ότι και η Κούβα, ως αποικία, θα ακολουθούσε τον ίδιο δρόμο. Ωστόσο, από τα τέλη του 18ου αιώνα, η αύξηση πλούτου στην Κούβα (κυρίως λόγω της παραγωγής ζάχαρης – αλλά και του καφέ, όταν άρχισαν να μεταναστεύουν στο νησί Γάλλοι απ' την Αϊτή) εδραιώνει το ενδιαφέρον της ντόπιας αστικής τάξης για μια εκπαίδευση σύμφωνη με τις ευρωπαϊκές τάσεις. Όσον αφορά τις κλασικές σπουδές, αυτό το ενδιαφέρον εκφράζεται με την εισαγωγή της διδασκαλίας των ελληνικών στα ιδιωτικά σχολεία, από το 1831 –πριν αποτελέσουν μέρος της επίσημης διδακτέας ύλης– με τις τροποποιήσεις των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, την ανησυχία για τις μεθόδους διδασκαλίας, την επεξεργασία κειμένων και με μια τάση για την κατανόηση των κλασικών, ώστε ν' αποτελέσουν ηθικά κι αισθητικά παραδείγματα. Η τάση αυτή φαίνεται από μελέτες, άρθρα και τις πολυάριθμες μεταφράσεις και μιμήσεις Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, οι οποίες δημοσιεύονται σχετικά συχνά σε περιοδικά και άλλες περιοδικές εκδόσεις.³

³ Στο ίδιο, σ. 1.

Οι σπουδές του Μαρτί στη Μαδρίτη και στη Σαραγόσα ενίσχυσαν την κλασική του παιδεία και τον έφεραν πιο κοντά στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα – όπως, άλλωστε, συνέβη και με την ισπανική μετάφραση πρωτίστως του έργου του J. H. Mahaffy για τις ελληνικές αρχαιότητες (1883). Ωστόσο, όπως επισημαίνει εύστοχα και πάλι η Κανσέλα, χρειάζεται προσοχή όταν συσχετίζει κανείς τις «ελληνικού ενδιαφέροντος» αναφορές του Μαρτί με το αρχαιοελληνικό μεγαλείο. Και τούτο γιατί, πράγματι,

όταν ο Μαρτί, θέτει σε νέες βάσεις τη λογοτεχνία, προσπαθώντας να διαμορφώσει μια διαφορετική ευαισθησία και να εκφραστεί ειλικρινά τόσο ο ίδιος όσο και οι συνθήκες, δεν αποφεύγει την κλασική παράδοση, ούτε τις μυθικές αναφορές. Η χρήση τους, ωστόσο, εξυπηρετεί μια δημιουργική ιδέα και, κυρίως, εξυπηρετεί τον συγγραφέα που τις αναπλάθει με την δική του ιδιαίτερη αίσθηση του ποιητικού του γίνεσθαι. Βρίσκει στο παρελθόν ένα αναγνωριστικό μέσο για το παρόν και για να προβληθεί στο μέλλον. Στον δε απελευθερωτικό αγώνα βρίσκει την ομορφιά που συνδέει την πατρίδα του με την Ελλάδα. Μ' εκείνη την *απόκρυφη εγγύτητα που υπερβαίνει τους αιώνες... όχι με σκοπό τη μίμηση, αλλά λόγω της ομοιότητας των συνθηκών*, όπως επισημαίνει ο Μαρινέγιο, ο Μαρτί αποδέχεται τον ελληνικό πολιτισμό, την αρχαία Ελλάδα, υπό το φως του απελευθερωτικού αγώνα της σύγχρονης Ελλάδας, μέσα από τη δική του, βαθιά αμερικανική, ανθρωπιστική και επαναστατική οπτική.⁴

Και πραγματικά: τούτο καταδεικνύεται, ακόμη εναργέστερα, και από τις νεοελληνικού ενδιαφέροντος μνείες του Μαρτί στον Σολωμό και στο Μεσολόγγι: ο πρώτος μνημονεύεται για την απλή γλώσσα «στην οποία τραγούδησε την Ελευθερία»⁵ – ήτοι τον υπέρτατο στόχο των επαναστατημένων Ελλήνων απέναντι στους Οθωμανούς κατακτητές και των αγωνιζόμενων Κουβανών ενάντια στους Ισπανούς αποικιοκράτες· στο δεύτερο, ο συσχετισμός είναι ακόμη πιο προφανής, αφού γράφει ο Μαρτί αναφερόμενος στους μελλοντικούς τυφεκιοφόρους της Αβάνας: «Και αν πέσουμε, θα αναφωνήσουμε όπως ο Έλληνας πατριώτης στο Μεσολόγγι: “Τύραννε, εδώ θα βρεις τον Κουβανό νεκρό, αλλά όχι σκλάβο. *Dulce et decorum est pro patria mori*”», προφανώς θυμίζοντας την απάντηση των Μεσολογγιτών στους πολιορκητές τους: «Τα κλειδιά της πόλης κρέμονται στην άκρη από τα κανόνια μας· θα πεθάνουμε, αλλά δεν θα παραδοθούμε»⁶ ή τη ρήση του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες: «Μολών λαβέ!»⁷. Με άλλα λόγια, η Ελλάδα ως «αιώνια μητέρα»⁸ δείχνει τον δρόμο για ένα ελπιδοφόρο μέλλον στο γενέθλιο νησί του·

⁴ Στο ίδιο, σ. 8.

⁵ Παρατίθεται από τον José Oriol Marrero Martínez, *Ο Χοσέ Μαρτί και το «ελληνικό στοιχείο»*, Αθήνα: Τόπος 2021, σ. 373.

⁶ Πρβλ. στο ίδιο, σσ. 277 και 385.

⁷ Βλ. στο ίδιο, κεφ. 13: «Θερμοπύλες», σσ. 341-354 (ιδίως σ. 344). Και αλλού αναφωνεί: «Ανάμεσα σε τόσους Σπαρτιάτες ένας Λεωνίδα: Ένας Λεωνίδα μέσα σε κάθε Σπαρτιάτη» ή «Δεν είναι απαραίτητο να έχεις πιεί τον μέλανα ζωμό των Σπαρτιατών για να θαυμάσεις τον Λεωνίδα» (παρατίθενται στο ίδιο, σ. 389). Είναι προφανές ότι στους Σπαρτιάτες πολεμιστές βλέπει τους Κουβανούς επαναστάτες και στον Λεωνίδα τους φλογερούς ηγέτες-συμπατριώτες του. Τέτοιοι συνειρμοί, άλλωστε, είναι καταφανείς ήδη από το ξεκίνημα της λογοτεχνικής σταδιοδρομίας του Μαρτί, όταν σημειώνει στην *Abdala* το 1869: «Και ας αγωνιστεί η Νουβία όπως αγωνιζόταν η Σπάρτη» (παρατίθεται στο ίδιο, σ. 367).

⁸ Παρατίθεται στο ίδιο, σ. 389.

μήπως για αντίστοιχους λόγους ο Μπάιρον δεν οραματιζόταν «την αμίμητη εξιδανίκευση της παθιασμένης ομορφιάς της Ελλάδας»⁹; Ή λέγοντας ο Martí «η δική μας Ελλάδα είναι προτιμότερη από την Ελλάδα που δεν είναι δική μας»¹⁰, δεν ταύτιζε τους δύο όρους της σύγκρισης με την Κούβα που πάλευε για την ανεξαρτησία της; Και τί περισσότερο χρειάζεται για να καταδειχθεί η προφανής προβολή του ελληνικού στον λατινοαμερικανικό κόσμο που επιχειρεί ο Martí όταν γράφει: «Γιατί να διαβάζουμε τον Όμηρο στα ελληνικά, αφού κυκλοφορεί ολοζώντανος, με την κιθάρα στον ώμο, στην αμερικανική ήπειρο;»¹¹.

Μία από τις διαχρονικές ελληνικές αρετές που έχει εντυπωσιάσει τον «Απόστολο της Κουβανικής Ανεξαρτησίας» είναι η αξία που δίνουν οι Έλληνες στη *φιλία*. Γράφει κάπου: «Σε ένα βιβλίο με ελληνικές σκέψεις που συνηθίζω να κρατώ στο χέρι, διάβασα αυτό του Ευριπίδη: “Στη ζωή δεν υπάρχει μεγαλύτερος θησαυρός από έναν αληθινό φίλο”»¹². Και αλλού, στον διαχρονικό του φίλο, Μανουέλ Μερκάδο: «μια σημαντική απόδειξη της υπεροχής των Ελλήνων είναι η αξία που έδιναν στη φιλία»¹³. Αν σκοπός του βιβλίου του κ. José Oriol Marrero Martínez είναι να αναδείξει τον José Julián Martí Pérez, ως *ειλικρινή φίλο* του «ελληνικού στοιχείου», με τις συμφωνίες και τις διαφωνίες του απέναντι σε αυτό, που *απλώνει το χέρι του με ανιδιοτέλεια* απέναντι σε έναν τόπο και στους ανθρώπους του που επισκέφθηκε μόνο μέσα από τα διαβάσματά του και τη γραφή του, αλλά που τόσο τον ενέπνευσαν στον δικό του αγώνα και στα πατριωτικά του οράματα¹⁴, τότε ναι, μπορεί άφοβα να πει κανείς πως το παράδειγμά του «αποτελεί επίσης μια ζωντανή αντανάκλαση της αγάπης που αισθάνεται ο κουβανικός λαός, μέσα στον οποίο ο Μαρτί είναι βαθιά ριζωμένος, για τον πολιτισμό, την ιστορία και τους αγώνες της Ελλάδας για εθνική ανεξαρτησία»¹⁵. Και είναι οι ίδιοι λόγοι για τους οποίους και οι Έλληνες, ανεξάρτητα από τις πολιτικές τους προτιμήσεις, βλέπουν στο παράδειγμα της Κούβας μία φίλη χώρα με ισχυρή θέληση και φρόνημα που τόσο λείπουν από την εποχή μας.

⁹ Παρατίθεται στο ίδιο.

¹⁰ Παρατίθεται στο ίδιο, σ. 385.

¹¹ Παρατίθεται στο ίδιο, σ. 384.

¹² Παρατίθεται στο ίδιο, σ. 380.

¹³ Παρατίθεται στο ίδιο, σ. 356.

¹⁴ Πρβλ. όσα γράφονται στο ίδιο, σ. 356.

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 9.

Τα E-sports ως Βίντεο-παιχνίδια Ανταγωνισμού¹

Κουτσούκης Νικήτας Σπύρος^α, Κάργας Αντώνιος^β, Ζαφειράκης Παναγιώτης^γ,
Κουζινού Κατερίνα^δ, Σαρέλα Σοφία^ε, Φακιολάς Τ. Ευστάθιος^{στ}

^α Αναπληρωτής Καθηγητής, ΠαΠελ, ΠΕΔΙΣ, Αριστοτέλους 1 & Λ. Αθηνών, Κόρινθος, 20132, Ελλάδα

^β Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αγίου Σπυρίδωνος 28, Αθήνα, 12223, Ελλάδα

^γ Επιστημονικός Συνεργάτης, Ερευνητική Ομάδα «Πολιτική Τεχνολογία», ΠΕΔΙΣ, Αριστοτέλους 1 & Λ. Αθηνών, Κόρινθος, 20132, Ελλάδα

^δ Επιστημονικός Συνεργάτης, Ερευνητική Ομάδα «Πολιτική Τεχνολογία», ΠΕΔΙΣ, Αριστοτέλους 1 & Λ. Αθηνών, Κόρινθος, 20132, Ελλάδα

^ε Επιστημονικός Συνεργάτης, Ερευνητική Ομάδα «Πολιτική Τεχνολογία», ΠΕΔΙΣ, Αριστοτέλους 1 & Λ. Αθηνών, Κόρινθος, 20132, Ελλάδα

^{στ} Επίκουρος Καθηγητής, ΠαΠελ, ΠΕΔΙΣ, Αριστοτέλους 1 & Λ. Αθηνών, Κόρινθος, 20132, Ελλάδα

Περίληψη

Το άρθρο επιχειρεί, αρχικά, να εξηγήσει ποιά είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του gaming, δηλαδή, των ψηφιακών ή ηλεκτρονικών παιχνιδιών και, την ειδική κατηγορία τους, των βίντεο-παιχνιδιών. Στη συνέχεια, επιδιώκει να αναλύσει τα παιχνίδια ανταγωνισμού ως βασικό είδος βίντεο-παιχνιδιών και να εξετάσει κατά πόσο επηρεάζουν τη ψυχολογία και την κοινωνική συμπεριφορά των παικτών. Τα χαρακτηριστικά των παιχνιδιών ανταγωνισμού, όπως είναι η θέληση για νίκη, η αγωνία και ο εθισμός, συναντώνται έντονα στα αθλήματα, ομαδικά και ατομικά. Ως αποτέλεσμα της επιτυχίας των παιχνιδιών ανταγωνισμού δημιουργήθηκαν τα e-sports, δηλαδή, ο ηλεκτρονικός αθλητισμός, με κύριο στόχο την ενασχόληση των παικτών με τον αθλητισμό ηλεκτρονικά. Η βασική θέση του άρθρου είναι ότι ο ανταγωνισμός που ενέχουν τα e-sports, ακριβώς επειδή πρόκειται για αθλητισμό, μπορεί να είναι εποικοδομητικός και να προάγει το ομαδικό πνεύμα, την συμμετοχή, την ενίσχυση της κοινωνικότητας και την ευγενή άμιλλα.

Λέξεις-κλειδιά: gaming, ανταγωνισμός, ηλεκτρονικός αθλητισμός, ομαδικό πνεύμα, κοινωνικότητα

© 2021 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

doi:

¹ Μικρό μέρος της παρούσας έρευνας έχει παρουσιαστεί στο 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο *Το Εκπαιδευτικό Παιχνίδι και η Τέχνη στην Εκπαίδευση και στον Πολιτισμό* του Εθνικού Κέντρου Έρευνας και Διάσωσης Σχολικού Υλικού (ΕΚΕΔΙΣΥ), Αθήνα, 29-31 Οκτωβρίου 2021. Η ολοκλήρωση της μελέτης, που ξεκίνησε στο πλαίσιο του Έργου "Ages of Marathon" (Κ.Α. 0389), πλαίσιο Δράσης ΕΡΕΥΝΩ-ΔΗΜΙΟΥΡΓΩ-ΚΑΙΝΟΤΟΜΩ, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ), ΕΣΠΑ (2014-2020), υποστηρίχθηκε από την ερευνητική ομάδα «Πολιτική Τεχνολογία» του ΠΕΔΙΣ.

Abstract

The paper, first, tries to explain the basic features of gaming, that is, digital or electronic games and their special category, the videogames. Then, it seeks to analyze the competitive games as a basic type of videogames, and to examine whether they affect the psychology and social behavior of players. The characteristics of competitive games, such as the will to win, the anxiety and the addiction, are strongly found in sports, both team and individual. E-sports has been designed as a result of the success of the competitive games. They aim at electronically engaging players with athletics. The main point that the paper sets forth is that the competition involved in e-sports, precisely because it is about sports, can be constructive and promote team spirit, participation, sociability and noble rivalry.

Keywords: gaming, competition, e-sports, team spirit, sociability

© 2021 Library and Information Center, University of the Peloponnese

doi:

1. Εισαγωγή

Στην εποχή της προηγμένης τεχνολογίας και της καινοτόμας βιομηχανίας, ακόμα και τα παιχνίδια που παίζουμε παραδοσιακά στην καθημερινή ζωή μας έχουν πάρει ηλεκτρονική μορφή. Δεν υπάρχει όριο ηλικίας για το gaming, όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει την εκτενή και συστηματική ενασχόληση με τα ψηφιακά ή ηλεκτρονικά παιχνίδια (Βεληνιάτης, 2016). Τα τελευταία χρόνια, η ψυχαγωγική ενασχόληση με το gaming και ιδιαίτερα με μια ειδική κατηγορία του, τα βίντεο-παιχνίδια (videogames), έχει εκτοξευτεί λόγω της τεχνολογικής προόδου (Rothmund, 2011 σ. 107, Thompson, 2012 σ. 807, Angelides, 2014 σ. 557, Eklund, 2019 σ. 446, Erickson, 2021 σ. 1).

Αλλά τι είναι το παιχνίδι γενικότερα; Το παιχνίδι θα μπορούσε να οριστεί ως μια ανθρώπινη δραστηριότητα που αποσκοπεί στην επίλυση ενός προβλήματος με διάθεση χαλαρή και διασκεδαστική. Για παράδειγμα, στο ποδόσφαιρο το «πρόβλημα» είναι πως θα φτάσει η μπάλα στα δίχτυα. Κάθε παιχνίδι είναι μια κατάσταση η οποία περιλαμβάνει, τουλάχιστον, ένα πρόσωπο λήψης αποφάσεων, τον παίκτη. Κάθε παιχνίδι έχει παίκτες οι οποίοι αλληλεπιδρούν με σκοπό την επίτευξη του στόχου τους. Ανάλογα με τις ενέργειες που κάνει ο κάθε παίκτης, το παιχνίδι οδηγείται σε συγκεκριμένα αποτελέσματα, είτε τιμωρίας είτε επιβράβευσης (Gura & Maschler, 2008 σ. 97, Souders et all, 2016 σ. 173). Αυτό που ορίζει εάν κάτι είναι παιχνίδι ή όχι είναι η διάθεση που το κάνουμε. Είναι ένα πράγμα να λύνεις ένα πρόβλημα επειδή πρέπει και είναι εντελώς άλλο γιατί θέλεις και επιδιώκεις να διασκεδάσεις μέσω αυτής της διαδικασίας (Schell, 2008).

Υπό αυτό το πρίσμα, το gaming έχει γίνει σημαντικό μέρος της σύγχρονης ζωής μας με θετικές και αρνητικές επιπτώσεις για τους χρήστες (Greitemeyer, 2014 σ. 578, 586). Θεωρείται μέσο αναψυχής και ψυχαγωγίας, που επηρεάζει, ανάλογα με το είδος του παιχνιδιού, τη συμπεριφορά του χρήστη δημιουργώντας αντίκτυπο στην ευημερία της κοινωνίας (Veirheijen, Stoltz, van den Berg & Cillessen, 2018, σ. 2-6). Η ενασχόληση με τα ψηφιακά ή ηλεκτρονικά παιχνίδια, ιδιαίτερα με εκείνα που έχουν διαδικτυακή μορφή και αφορούν πολλούς παίκτες, μπορούν να ενισχύσουν το ομαδικό πνεύμα, την ανάπτυξη εμπιστοσύνης και τη δημιουργία κοινοτήτων. (Schmierbach, 2012 σ. 358, Molyneux, 2015 σ. 383). Από αυτή τη σκοπιά, είναι σημαντικό γονείς, δάσκαλοι και προπονητές να εμφυσούν στους χρήστες νεαρής ηλικίας το σεβασμό, τον υγιή ανταγωνισμό και την ισότητα, ώστε το gaming να είναι μέσο κοινωνικοποίησης, όχι αποκλεισμού (Anderson, 2019, σ. 13). Πλέον, όλο και μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων έχει ως διασκέδαση τα βίντεο-παιχνίδια, που αφορούν κάθε παιχνίδι που μπορεί να παιχτεί σε κονσόλες τύπου XBOX, Playstation, υπολογιστή και κινητά τηλέφωνα (Schmierbach, 2012 σ. 356-357, Valeriano, 2016 σ. 1, Βεληνιάτης, 2016, Shibuya, 2017 σ. 213).

Τα βίντεο-παιχνίδια είναι όχι μόνο άρρηκτα συνδεδεμένα με την πραγματική ζωή αλλά και εμπνευσμένα από αυτή. Μέσα από αυτά κάποια πράγματα που είναι κοινά με τον πραγματικό κόσμο δίνουν την ευκαιρία στον παίκτη-χρήστη να τα κατανοήσει πιο εύκολα, ακόμη και από μικρή ηλικία. Μερικά από αυτά τα πράγματα είναι οι κανόνες, η ευκαιρία να αναδείξεις τις δυνατότητές του, το αίσθημα του να μην ξέρει τι θα ακολουθήσει στη συνέχεια κατά την εξέλιξη του παιχνιδιού και ο ανταγωνισμός (Kramer, 2000). Ο τελευταίος, μάλιστα, είναι τις περισσότερες φορές η κινητήριος δύναμη για την ενασχόληση με τα βίντεο-παιχνίδια.

Βέβαια, είναι πολύ σημαντικό ο παίκτης να μπορεί, μετά το τέλος του παιχνιδιού, να απεμπλακεί από αυτό τον κόσμο, ώστε να μην εθιστεί και να μην φτάσει σε σημείο αποκοπής από την κοινωνία. Στο gaming σήμερα, όπου η τεχνολογία έχει κάνει άλματα, είναι τόσο ζωντανοί οι χαρακτήρες, τα σενάρια και οι εικόνες, που οι παίκτες συχνά ταυτίζονται. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, ενώ δεν διακυβεύεται στον πραγματικό κόσμο τίποτα, είτε χάσεις είτε κερδίσεις, οι παίκτες συχνά δένονται τόσο πολύ που το αντιμετωπίζουν ως ζήτημα υψίστης σημασίας. Ουσιαστικά, συμβαίνει και εξελίσσεται μια *make-believe* κατάσταση, όπου κάτι που δεν είναι αληθινό, οι παίκτες παριστάνουν πως είναι και απορροφούνται από αυτό (Henppers-Stear, 2017, σ. 278).

Τέτοιες καταστάσεις προκαλούν συνήθως τα παιχνίδια ανταγωνισμού, που θα αναλυθούν στην επόμενη ενότητα. Εξαιτίας του σχεδιασμού τους και της υψηλής τεχνολογίας τους προκαλούν υψηλά επίπεδα αδρεναλίνης και εθισμού οδηγώντας, αρκετές φορές, τους παίκτες-χρήστες σε απομόνωση από την κοινωνία. Έντονο εθισμό και φανατισμό δημιουργούν και τα αθλήματα, ειδικά τα ομαδικά όπως τα πολύ διαδεδομένα ποδόσφαιρο, μπάσκετ και βόλεϊ, που όπως φαίνεται έχουν καταφέρει, πέρα από την πραγματική ζωή, να μπουν δυναμικά στο χώρο του gaming, έχοντας αποκτήσει ευρεία απήχηση και φανατικούς οπαδούς. Τα e-sports, ή αλλιώς ηλεκτρονικός αθλητισμός, που έχουν αναγνωριστεί και εδραιωθεί ως επίσημο άθλημα και τα οποία είναι πλέον εκατοντάδες με τεχνολογικά άρτιες και εξελιγμένες προδιαγραφές, θα εξεταστούν στη συνέχεια.

Το gaming και τα βίντεο-παιχνίδια, επομένως, ήρθαν για να μείνουν. Καθημερινά, νέες ιδέες, νέα παιχνίδια, νέοι επίδοξοι παίκτες εμφανίζονται για να προχωρήσουν ένα βήμα παραπέρα αυτή τη συνεχώς αναπτυσσόμενη βιομηχανία. Σκοπός του άρθρου είναι να τεκμηριώσει τη θέση ότι ο ανταγωνισμός των e-sports μπορεί να είναι εποικοδομητικός, ακόμη και όταν κινείται σε υψηλά επίπεδα.

2. Παιχνίδια Ανταγωνισμού

Είναι ευρεία η άποψη ότι το παιχνίδι σημαίνει κατά βάση ανταγωνισμός. Στην ενασχόληση του με τα παιχνίδια ο άνθρωπος, συνήθως, επιζητά τη νίκη, τη δόξα, την ικανοποίηση. Για αυτό το λόγο, στη βιομηχανία των παιχνιδιών τα πιο επιτυχημένα παιχνίδια είναι τα ανταγωνιστικά. Υπάρχει η πεποίθηση πως ο ανταγωνισμός παρακινεί τον παίκτη να κάνει το καλύτερο δυνατό, ακόμα και κάτω από αντίξοες συνθήκες, εξέλιξη που είναι σύνηθες και γνωστή (Covington, 2017, σ. 105-107).

Στα παιχνίδια ανταγωνισμού τα πράγματα είναι απλά: υπάρχει ένας νικητής και ένας ηττημένος. Αν δεν είναι παιχνίδι ενός μεμονωμένου παίκτη αλλά ομάδων, τότε υπάρχει μια νικήτρια ομάδα και μια ηττημένη. Ανταγωνιστικό θεωρείται και ένα παιχνίδι όπου ο παίκτης παίζει εναντίον του ίδιου του παιχνιδιού. Από αυτή τη σκοπιά, η νίκη που προσφέρει ένα παιχνίδι ανταγωνισμού είναι ένα συναίσθημα που προκαλεί στον παίκτη εκτίμηση, ικανοποίηση, αίσθημα ικανότητας, αυτοπεποίθηση και σιγουριά (Priewasser, Roessler & Perner, 2013, σ. 547, 556). Ένα παιχνίδι με αποτέλεσμα win-lose αυξάνει την προσπάθεια του ατόμου να γίνει καλύτερο. Για αυτό το λόγο, πολλές φορές, ένας παίκτης παιχνιδιού ανταγωνισμού θεωρείται σοβαρός σε σχέση με ένα παίκτη παιχνιδιού συνεργασίας ή άλλων

κατηγοριών, που παίζουν για διασκέδαση και χαλάρωση. Ακόμα και για αυτούς που παρακολουθούν απλά ένα παιχνίδι ανταγωνισμού έχει μεγάλο ενδιαφέρον, αγωνία και πάθος (Aych, 2011).

Συνεπώς, στα παιχνίδια ανταγωνισμού ο παίκτης δεν αρκεί να είναι καλός. Πρέπει να εξασκήσει τον εαυτό του, τη σκέψη του, την ικανότητά του. Πρέπει να οργανώσει στρατηγικές, ώστε να φτάσει στην πολυπόθητη νίκη. Η νίκη, επομένως, εξαρτάται από την ικανότητα των παικτών να την αποκτήσουν. Αυτό απαιτεί χρόνο, μελέτη και συχνά εξειδίκευση. Οι παίκτες εξασκούνται σε τέτοιο βαθμό που αποκτούν γνώση και δεξιότητες πάνω στο παιχνίδι (Minds, 2018). Γίνεται σαφές πως οι παίκτες αποκτούν διάσταση «επαγγελματία» με τόση ενασχόληση. Πρέπει, όμως, τα παιχνίδια ανταγωνισμού εξαρχής να σχεδιάζονται μόνο για παίκτες «επαγγελματίες» του είδους;

Τα παιχνίδια ανταγωνισμού, όπως και όλα τα παιχνίδια, είναι σημαντικό, αρχικά, να προσελκύουν παίκτες για διασκέδαση, να είναι ευχάριστα και να προκαλούν διαρκές ενδιαφέρον. Με αυτό τον τρόπο είναι πολύ πιθανό ακόμα και κάποιος χρήστης που μπήκε δοκιμαστικά να παίξει, να πάρει το παιχνίδι στα 'σοβαρά' και να ασχοληθεί συστηματικά και επαγγελματικά με αυτό (Miller, Olleros, & Molinié, 2008). Τα e-sports, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι τέτοιου είδους παιχνίδια. Ο αθλητισμός ενέχει μέσα ανταγωνισμό, ειδικά όταν πρόκειται για παιχνίδια ομαδικά όπως το ποδόσφαιρο, το μπάσκετ και το βόλεϊ. Η ιδέα είναι απλή. Μπαίνεις στο παιχνίδι για να περάσεις όμορφα, προπονήσεις ενεργά, παίζεις για τη νίκη σε τέτοιο επίπεδο που θεωρείσαι επαγγελματίας παίκτης, λόγω των δεξιοτήτων που αναπτύσσεις.

Ως προς το σχεδιασμό και το περιβάλλον τους, τα παιχνίδια ανταγωνισμού προσφέρουν στους παίκτες εμπειρίες και εικόνες τεχνολογικά άρτιες, ζωντανές και πολύ εξελιγμένες χρόνο με το χρόνο. Ειδικά τα παιχνίδια που έχουν αθλητικό περιεχόμενο, όπως τα e-sports, ενθουσιάζουν τους παίκτες και όλους όσοι παρακολουθούν περισσότερο από κάθε άλλου είδους παιχνίδια. Η εμπειρία έχει δείξει ότι τέτοιου είδους παιχνίδια προκαλούν έντονα συναισθήματα και δέσιμο με τους ήρωες, τις ομάδες και το σενάριο. Η εξέλιξη του παιχνιδιού και το αποτέλεσμα είναι πολύ κρίσιμα για τους παίκτες (Buchinger & da Silva Hounsell, 2017, σ. 133-134).

Αυτό, όμως, είναι το παράδοξο με αυτά τα παιχνίδια και τη μυθοπλασία γενικότερα. Δημιουργούνται κόσμοι, χαρακτήρες και γεγονότα που δένουν συναισθηματικά τους παίκτες και τους θεατές. Έχει εξελιχθεί τόσο ο κόσμος των βίντεο-παιχνιδιών, που μπορούν να προκαλέσουν τέτοιο δέσιμο με τους παίκτες όπως οι ταινίες με τους θεατές τους. Όπως στις ταινίες, έτσι πλέον στα βίντεο-παιχνίδια ο παίκτης και ο θεατής ενθουσιάζονται με πράγματα τα οποία στην πραγματικότητα δεν προκαλούν καμιά αλλαγή στη ζωή τους. Δεν διακυβεύεται κάτι από το εάν κερδίσουν ή χάσουν στο παιχνίδι. Δεν πρόκειται για ζήτημα ζωής ή θανάτου, δεν επηρεάζει την ομαλή ζωή τους. Όμως, παρατηρείται μια make-believe κατάσταση, ουσιαστικά μια ψευδαίσθηση, όπου κάτι που δεν είναι πραγματικό, παριστάνει ο παίκτης πως είναι. Το αποτέλεσμα είναι ο παίκτης να δένεται υπερβολικά και να μη μπορεί να ξεφύγει, να επηρεάζεται συναισθηματικά. Όπως στις ταινίες, στα παιχνίδια εάν χάσει ο ήρωας σου, στεναχωριέσαι και ίσως χρειάζεσαι χρόνο να το δεχτείς. Ομοίως, όπως με τις ομάδες που, είτε στο παιχνίδι είτε στη ζωή, ενώ δεν υπάρχει κάποια διαφορά στη προσωπική ζωή, εάν χάσει η ομάδα ή κερδίσει, στα παιχνίδια προκαλούνται έντονα συναισθήματα (Zhang, 2021, σ. 10).

Αυτή η κατάσταση είναι πολύ συνδεδεμένη με τα παιχνίδια ανταγωνισμού εξαιτίας του εθισμού που προκαλούν. Είναι πολύ σημαντικό να μπορεί ο παίκτης να καταλαβαίνει τη διαφορά της πραγματικότητας και του παιχνιδιού, κυρίως για το καλό της ψυχικής υγείας του. Όταν το παιχνίδι τελειώνει, πρέπει να αντιμετωπίζεται, όποια έκβαση και εάν έχει, σαν ένα απλό παιχνίδι και να μην επηρεάζει συναισθηματικά τον παίκτη. Αυτό, βέβαια, στα παιχνίδια ανταγωνισμού είναι πολύ δύσκολο, διότι οι παίκτες ποντάρουν χρόνο, ίσως και χρήμα για τη νίκη (Henner-Stear, 2017, σ. 280).

Οι παίκτες των παιχνιδιών ανταγωνισμού εξασκούν πολλά θετικά χαρακτηριστικά τους μέσω του gaming. Η δεξιότητα και η ικανότητα να σκεφτούν ή να υπολογίσουν σωστά την επόμενη κίνηση τους, η οργάνωση στρατηγικής και η ανάπτυξη ηγετικού ενστίκτου είναι τα πιο σημαντικά. Μέσω της εκάστοτε στρατηγικής τους, άλλωστε, μπορούν να περιορίσουν τους αντιπάλους τους ή να τους εξαλείψουν τελείως. Επίσης, η κριτική σκέψη και η θέληση, η πειθαρχία και η αφοσίωση στην επίτευξη της πολυπόθητης νίκης διαμορφώνουν πτυχές του χαρακτήρα τους και της συμπεριφοράς τους, που ενδέχεται να εκδηλωθούν στην πραγματική ζωή τους. Γενικότερα, οι παίκτες παιχνιδιών ανταγωνισμού επιδιώκουν να κερδίσουν δόξα, να προβάλλουν τις δεξιότητες που έχουν, να φανούν ικανοί και ανίκητοι. Μέσω αυτών των παιχνιδιών, νιώθουν επιβεβαίωση και αυτοεκτίμηση για την εξυπνάδα τους, ιδιαίτερα όταν κερδίζουν. Είναι όλη αυτή η επένδυση που, εντέλει, δίνει απογοήτευση, αν τελικά ηττηθούν (Porlman, 2014).

Από τη άλλη, τα αρνητικά των παιχνιδιών ανταγωνισμού είναι εξίσου σημαντικά. Έρευνες έχουν δείξει πως τέτοιου είδους παιχνίδια προκαλούν στους παίκτες επιθετικές και βίαιες συμπεριφορές. Τα περισσότερα έχουν στο σχεδιασμό τους βία. Ο παίκτης χρησιμοποιώντας βία στο παιχνίδι αποκτά, πολλές φορές, βίαιη συμπεριφορά στην πραγματική ζωή του. Άλλο ένα αρνητικό χαρακτηριστικό που συνδέεται με τα παραπάνω, ειδικά με την αγωνία, την ισχυρή θέληση και την επίδειξη δύναμης με στόχο την απόλυτη νίκη, είναι πως σε ένα τόσο ανταγωνιστικό περιβάλλον μπορεί ο παίκτης να χρησιμοποιήσει αθέμιτα μέσα για να φτάσει στη νίκη, συμπεριφορά που εύκολα μπορεί να υιοθετήσει στην πραγματική ζωή του (Anderson & Carnagey, 2009, σ. 732-735).

Τέλος, ο εξειδικευμένος σχεδιασμός των παιχνιδιών ανταγωνισμού, ο οποίος απαιτεί χρόνο να επενδύσεις για να μάθεις κανονισμούς, να αναπτύξεις στρατηγική και να οδηγηθείς με σταθερά βήματα στη νίκη, μπορεί να οδηγήσει παίκτες να αποτραβηχτούν από τη κοινωνία, εξαιτίας της δέσμευσης και της αφοσίωσης που απαιτείται. Ειδικά στα e-sports για τους λάτρεις του αθλητισμού και φανατικούς των διαδεδομένων αθλημάτων είναι πολύ συχνή μια τέτοια απομόνωση. Όλα τα παραπάνω εξηγούν γιατί είναι κακή μια ενδεχόμενη ήττα για κάποιον παίκτη, πόσο έντονη δυσαρέσκεια και απογοήτευση, ίσως και θυμό, νιώσει, συναισθήματα που δεν προκαλούν καλό στη ψυχική υγεία του. Η αίσθηση, επίσης, του make-believe που προσφέρουν τα παιχνίδια ανταγωνισμού συνιστά κρίσιμη παράμετρο για την αποκοπή των παικτών από τον κόσμο και την κοινωνία. Ο παίκτης σταδιακά βυθίζεται όλο και περισσότερο στο παιχνίδι, δεν αναπτύσσει φιλίες, δεν κοινωνικοποιείται. Δεν είναι τυχαίο ότι πλέον σε άτομα που έχουν εθιστεί στο gaming παρέχεται ψυχολογική υποστήριξη (Porlman, 2014).

Συνοψίζοντας, τα παιχνίδια ανταγωνισμού χαρακτηρίζονται από το αποτέλεσμα νίκης-ήττας για τους παίκτες. Είναι παιχνίδια υψηλής τεχνολογίας

ορμώμενα από τον ανταγωνισμό, που όχι μόνο εξιτάρει την ανθρώπινη φύση αλλά και χαρακτηρίζει τομείς της κοινωνίας όπως η οικονομία (Duffy, Matros, & Temzelides, 2011, σ. 1462). Έχουν τεχνολογικά άρτιο περιβάλλον, γραφικά και σενάριο. Προκαλούν διασκέδαση στους παίκτες, που ασχολούνται συστηματικά και συνέχεια με αυτά και, συνάμα, αναπτύσσουν ηγετικές ικανότητες, κριτική σκέψη, αφοσίωση, πειθαρχία, χαρακτηριστικά άξια προς αντιγραφή στην κανονική ζωή. Ειδικά όσα έχουν αθλητικό περιεχόμενο, όπως τα e-sports, μπορούν, πέρα από τον ανταγωνισμό που είναι καθαρά μέσα στο σχεδιασμό τους, να εγείρουν τέτοιες καλές συμπεριφορές. Έρευνες, όμως, έχουν δείξει πως προκαλούν επιθετικές συμπεριφορές, έντονη δυσαρέσκεια για την ήττα και κοινωνική αποκοπή. Είναι απαραίτητο οι σχεδιαστές τέτοιων παιχνιδιών να δώσουν περαιτέρω προσοχή στο τι εγείρει το παιχνίδι, ιδιαίτερα διότι αφορά νέους και παιδιά που είναι, κυρίως, το κοινό τους. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως τα παιχνίδια ανταγωνισμού δημιουργούν επιδέξιους παίκτες και, αρκετές φορές, επαγγελματίες παίκτες με σαφή στόχο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο γεννήθηκαν τα e-sports, που αναλύονται εκτενώς παρακάτω (Schell, 2008).

3. E-sports

Όταν αναφερόμαστε σε e-sports εννοούμε πρωτίστως τα ηλεκτρονικά αθλήματα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ένας άλλος όρος που συναντάται για τα e-sports είναι το «επαγγελματικό τυχερό παιχνίδι» (Taylor, 2015). Σε κάθε περίπτωση, μέσω αυτού του είδους βίντεο-παιχνιδιών οι παίκτες ασχολούνται και παίρνουν μέρος σε ηλεκτρονικά πρωταθλήματα με έντονο ανταγωνισμό και στόχο την πρωτιά. Πρόκειται για τουρνουά ατομικά ;ή ομαδικά όταν παίρνει μέρος ομάδα παικτών.

Τα e-sports δημιουργήθηκαν με κύρια βάση αναφοράς την επιτυχία των παιχνιδιών ανταγωνισμού και την ανάγκη των ανθρώπων για ανταγωνισμό και αδρεναλίνη. Περίπου το 1980 δόθηκε πρώτη φορά η ευκαιρία σε παίκτες αυτών των παιχνιδιών να δείξουν τις ικανότητες τους και τη δύναμη τους σε δημόσια θέα. Από τότε τα e-sports επικρατούν δυναμικά στο πεδίο των παιχνιδιών ανταγωνισμού. Οι παίκτες αγωνίζονται με κίνητρο τη νίκη και, συχνά, τα χρήματα ή την προσωπική δόξα. Επίσης, λόγω του υψηλού ανταγωνισμού και του μεγάλου ενδιαφέροντος, μέσω των τουρνουά που ξεκίνησαν τη δεκαετία 1980-1990, έγινε η αρχή για αναφορά σε επαγγελματίες θεατές. Σήμερα, η εμβέλεια των e-sports είναι παγκόσμια, με μεγάλες διοργανώσεις/εκδηλώσεις να διεξάγονται τακτικά και περιοδικά. Συμμετέχουν, λόγω της δημοτικότητας τους, ενεργά στο σύγχρονο ανταγωνιστικό αθλητισμό. Εξαιτίας της αυξημένης θεατρικότητάς τους, η οποία έχει ρίζες στη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη, προσελκύουν οπαδούς και θεατές από όλο τον κόσμο, επαγγελματίες παίκτες του είδους και όλο και περισσότερο εδραιώνονται στη διεθνή σκηνή. Εξάλλου, χαρακτηριστικό γνώρισμά τους είναι πως και οι θεατές μπορούν να ψυχαγωγηθούν είτε παρακολουθώντας είτε στοιχηματίζοντας σε παίκτες ή ομάδες. Άλλωστε, παίζονται και εξ αποστάσεως μπροστά σε κοινό. Η εξέλιξή τους είναι ραγδαία. Αποτελούν μια μεγάλη αναπτυσσόμενη βιομηχανία με πυρήνα τον ανταγωνισμό, τη νίκη και με τα ίδια να οδηγούν τον παίκτη σε πρωτόγνωρα συναισθήματα και ανάπτυξη δεξιοτήτων. Όπως σε κάθε παιχνίδι ανταγωνισμού, έτσι και στα e-sports υπάρχουν νικητές και ηττημένοι (Zhingeng, 2006, σ. 522, Gie, 2017, σ. 5).

Συνολικότερα, τα e-sports συνδυάζουν εξαιρετικά το παιχνίδι με τον αθλητισμό. Πρόκειται για παιχνίδια όπου οι παίκτες επιδεικνύουν μεγάλη δέσμευση και αφοσίωση. Απαιτείται συντονισμός κινήσεων χεριών και ματιών, γρήγορη αντίληψη και ικανότητα στρατηγικής και πολύπλοκης σκέψης. Από αυτή την σκοπιά, δεν είναι τυχαίο πως λίγοι παίζουν για διασκέδαση. Οι περισσότεροι παίκτες παίζουν για την αδρεναλίνη του ανταγωνισμού και την ανάπτυξη και βελτίωση δεξιοτήτων (Zhingeng, 2006, σ. 522).

Τα e-sports με τη ραγδαία εξέλιξη τους εγείρουν ανησυχίες όπως όλα τα παιχνίδια. Μεγάλη αγωνία, εθισμός, ανταγωνισμός υψηλός και απομόνωση είναι λίγα από αυτά. Είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό πως ο ηλεκτρονικός αθλητισμός βρίσκεται σε μια περίοδο τρομερής ανάπτυξης, η οποία συνεχώς ενισχύεται από τα βελτιωμένα μέσα που προσφέρει η τεχνολογία. Τα e-sports επικεντρώνονται σε διαγωνισμούς για πολλούς παίκτες όπου ανταγωνιστικά, μόνοι τους ή σε ομάδες, προσπαθούν να ξεπεράσουν την απόδοσή τους σε πραγματικό χρόνο (Abanazir, 2019). Αυτό απαιτεί χρόνο, γεγονός το οποίο οδηγεί σε απομόνωση και εθισμό, χαρακτηριστικά που δεν πρέπει να προάγει ο αθλητισμός σε οποιαδήποτε μορφή του.

Το τρέξιμο είναι παγκόσμια το πιο ευρέως διαδεδομένο άθλημα, που ενισχύει τη φυσική αντοχή και την υγεία γενικότερα. Εμπνευσμένο από αυτό το άθλημα είναι η εφαρμογή του Virtual Network Marathon (VNM), που δημιουργήθηκε στην Κίνα με κύριο στόχο να επενδύσει στον αθλητισμό, την ιστορία και στην επικοινωνία. Κεντρική ιδέα του εγχειρήματος, που βασίζεται στη φιλοσοφία των e-sports, είναι πως, επειδή οι παίκτες-χρήστες ασκούνται ηλεκτρονικά, θα παρακινηθούν με τον τρόπο αυτό να ασκηθούν και στην πραγματική ζωή τους. Η υψηλή διαδραστικότητα και η αίσθηση πως οι ενέργειες που πραγματοποιεί το avatar είναι ρεαλιστικές προσομοιώσεις των πραγματικών κινήσεων ενός ανθρώπου που ασκείται, βοηθούν περισσότερο να κατανοήσουμε τον ηλεκτρονικό αθλητισμό. Σε ένα εικονικό περιβάλλον, όπου ενσωματώνεται με τόση αληθοφάνεια ο αθλητισμός και η άσκηση, είναι πολύ ενδιαφέρον να δούμε εάν ο παίκτης παρακινείται να αθληθεί και στην πραγματική ζωή του (Zhingeng, 2006, σ. 525).

Ειδικότερα, το VNM διαθέτει έξυπνο, τρισδιάστατο εικονικό περιβάλλον με ελαφριά μουσική στο υπόβαθρο, γυμναστήριο και ψυχαγωγικούς χώρους για περαιτέρω αποστολές και δραστηριότητες. Προσφέρει δικαίωμα επιλογής και ποικιλία ασκήσεων. Υπάρχουν τρεις ρόλοι: ο παίκτης, ο θεατής και ο διαιτητής. Δίνεται η ευκαιρία να πάρουν μέρος πολλές διαφορετικές προσωπικότητες, ανάλογα με το τι θέλουν να αποκομίσουν από το παιχνίδι. Ο παίκτης επιλέγει το ρόλο που επιθυμεί να παίξει, τι ντύσιμο και αξεσουάρ θέλει να έχει και μπορεί να δει διάφορες σκηνές από το Μαραθώνιο. Ασκείται είτε τρέχοντας είτε κάνοντας ποδήλατο, ή ελλειπτικό και, παράλληλα, έχει την επιλογή να έλθει σε επαφή με άλλους παίκτες. Ο θεατής παρακολουθεί τους παίκτες και μπορεί να δει τις αποδόσεις τους έχοντας την ευκαιρία να ψηφίσει τους πιο ικανούς ή τους αγαπημένους του. Ο διαιτητής ελέγχει και επιβάλλει τους κανόνες ανταγωνισμού, παρατηρεί την αρχή και το τέλος και ανακοινώνει το τελικό αποτέλεσμα (Zhingeng, 2006, σ. 526-527). Σε αυτό το πλαίσιο, ο σκοπός της δημιουργίας του VNM, ειδικά μέσω της ρεαλιστικής προσομοίωσης της κίνησης, της γυμναστικής ηλεκτρονικά και της συναναστροφής με το Μαραθώνιο, είναι οι παίκτες ή/και οι θεατές να

συμμετέχουν ενεργά στα επίσημα e-sports. Επίσης, ο σκοπός είναι να ασχοληθούν με τον αθλητισμό ενεργά στην πραγματική ζωή τους αντιγράφοντας τα πρότυπα που εκπροσωπεί το παιχνίδι. Μένει, βέβαια, να φανεί πως θα κυλήσει το εγχείρημα. Τέλος, είναι μεγάλη ευκαιρία οι παίκτες-χρήστες να τρέξουν στο Πεκίνο και σε τοπία τριγύρω μαθαίνοντας, συγχρόνως, ιστορικές και πολιτιστικές πληροφορίες για την Κίνα, το Μαραθώνιο και τον αθλητισμό γενικότερα (Zhingeng, 2006, σ. 527).

Συνολικότερα, στην Κίνα και τη Νότια Κορέα, που είναι πρωτοπόρες στο πεδίο, τα e-sports έχουν αναγνωριστεί ως επίσημο άθλημα. Η Κίνα τα αναγνωρίζει ως εθνικό άθλημα με δεκάδες εκατομμύρια οπαδούς και μεγάλη αθλητική ανάπτυξη. Η Νότια Κορέα υπήρξε πρωτοπόρα στην αναγνώριση του ηλεκτρονικού αθλητισμού και τη δημιουργία σχετικού κανονιστικού πλαισίου. Το 2000, με την έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού της Κορέας δημιουργήθηκε η Κορεάτικη Ένωση Ηλεκτρονικού Αθλητισμού «keSPA». Παράλληλα, η Γαλλία έχει ήδη ρυθμίσει με σχετικές κανονιστικές πράξεις τους διαγωνισμούς ηλεκτρονικού αθλητισμού ως προς τη συμμετοχή ανηλίκων και τις εργασιακές σχέσεις των παικτών. Οι ΗΠΑ χορηγούν κατηγορίες θεωρήσεων που έχουν οριστεί για επαγγελματίες και ερασιτέχνες παίκτες e-sports (Abanazir, 2019).

Στην Ελλάδα, επίσης, τέθηκε πρόσφατα προς διαβούλευση σχέδιο νόμου. Βάσει αυτού, αθλητής e-sports είναι αυτός ή αυτή που συμμετέχει και προπονείται είτε ομαδικά είτε ατομικά, ακόμα και σε παραπάνω από ένα άθλημα αλλά όχι σε παραπάνω από μία ομάδα. Αναγνωρίζονται ως ηλεκτρονικός αθλητισμός μόνο όσα βίντεο-παιχνίδια έχουν αμιγώς αθλητικό περιεχόμενο, ενεργή και συστηματική ενασχόληση, ανάπτυξη δεξιοτήτων και εκμάθηση κανόνων. Σημαντικά στοιχεία προσδιορισμού είναι η επαφή με ηλεκτρονική συσκευή και η συμμετοχή σε αγωνιστικές διοργανώσεις με σκοπό τη νίκη (Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, 2021).

Επιπλέον, στα e-sports ισχύουν για τις μεταγραφές ότι στον ερασιτεχνικό αθλητισμό. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) παραμένει επιφυλακτική, λόγω ενστάσεων που έχουν διατυπωθεί και οι οποίες αναφέρονται αμέσως παρακάτω. Οπότε, αναμένεται εάν αναγνωρίσει επίσημα τα e-sports ως αθλητισμό ή ως βιομηχανία ψυχαγωγίας τύπου «keSPA» (Abanazir, 2019). Σημαντική ένσταση που δυσκολεύει την αναγνώριση του ηλεκτρονικού αθλητισμού ως επίσημου αθλήματος είναι η άμεση επαφή με τη πραγματικότητα. Ουσιαστικά, ότι και αν κάνεις ηλεκτρονικά δεν έχει άμεση επίδραση με τον πραγματικό κόσμο. Πρόσθετο εμπόδιο θεωρείται η εμπορική φύση του ηλεκτρονικού αθλητισμού, αφού υπάρχουν κέρδη πολλών εκατομμυρίων για τις εταιρείες των παιχνιδιών (Taylor, 2015, σ. 2).

Τα τελευταία χρόνια η επιρροή των e-sports είναι τόσο μεγάλη που έχουν δημιουργηθεί διάφοροι οργανισμοί και οργανώσεις. Το Major League Gaming (MLG), για παράδειγμα, είναι το μεγαλύτερο πρωτάθλημα στη Βόρεια Αμερική με 11,7 εκατομμύρια θεατές. Τροφοδοτεί το League of Legends και το Starcraft, που έχουν ανά τον κόσμο τεράστιο κοινό και αναγνώριση. Στην Ευρώπη ήδη υπάρχει το ηλεκτρονικό πρωτάθλημα Intel Extreme Masters, τουρνουά που ανήκει στο Electronic Sports League (ESL). Ομοίως, η Βραζιλία και η Σιγκαπούρη φιλοξενούν αντίστοιχα τουρνουά (Taylor, 2015, σ. 3).

Εν κατακλείδι, τα e-sports μπορούν, μέσα από οργανωμένες διαδικασίες και κανόνες, να αλλάξουν τη ζωή των παικτών και το τοπίο του αθλητισμού ραγδαία. Παρά τη μεγάλη ανάπτυξη του κλάδου, όμως, υπάρχει αρκετός προβληματισμός γύρω από το εάν μπορούν πραγματικά να προωθήσουν τα ιδεώδη του αθλητισμού

και, φυσικά, εάν μπορούν να αναγνωριστούν ως ολυμπιακό άθλημα. Όπως και να έχει, τα e-sports θα μας απασχολήσουν πολύ στο μέλλον για τα μεγάλα οικονομικά οφέλη που έχουν και για το τι πραγματικά πρεσβεύουν, όπως και εάν επηρεάζουν το κοινό και την ενασχόληση με τον αθλητισμό θετικά ή, αντίθετα, αρνητικά, λόγω του υψηλού ανταγωνισμού (Woonhyuk & Woonhyuk & Baek, 2017, σ. 687).

4. Συμπεράσματα

Είναι σαφές πως το gaming αποτελεί έναν από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους κλάδους που θα μας απασχολήσουν έντονα τα επόμενα χρόνια. Η άνοδος του είναι πρωτοφανής, ειδικά μέσω της ραγδαίας αύξησης των e-sports, που είναι ένα είδος βίντεο-παιχνιδιού ανταγωνισμού εξαιρετικά διαδεδομένο. Μέσα από αυτή τη ραγδαία ανάπτυξη, ωστόσο, γεννούνται ερωτήματα για τους δημιουργούς βίντεο-παιχνιδιών ανταγωνισμού και e-sports: μπορούν αυτά τα αθλητικά ηλεκτρονικά παιχνίδια να προάγουν, όπως ο δια ζώσης αθλητισμός, τα θετικά χαρακτηριστικά της ευγενούς άμιλλας και του σεβασμού ή υπερισχύει ο ανταγωνισμός, ο εθισμός και η απομόνωση;

Τα παιχνίδια ανταγωνισμού έχουν γενικά μεγαλύτερη απήχηση στο κοινό. Η αδρεναλίνη και η αίσθηση της νίκης που προσφέρουν είναι αισθήματα που διεγείρουν τους παίκτες-χρήστες. Εάν έχουν ενδιαφέρον και είναι τεχνολογικά προηγμένα, προσελκύουν παίκτες και κοινό. Εξάλλου, ένα παιχνίδι αυτού του είδους είναι πιο εύκολο να δημιουργηθεί: αρκούν δύο αντίπαλες πλευρές με ένα κοινό στόχο, όπου στο τέλος ο ένας κερδίζει και ο άλλος χάνει. Δεν είναι εύκολο να χαλιναγωγηθεί η ανθρώπινη φύση που την ελκύει ο ανταγωνισμός. Είναι δύσκολο να μοιραστεί το μερίδιο της νίκης. Ο ανταγωνισμός είναι, άλλωστε, το κύριο κίνητρο και ο λόγος που ασχολούνται τόσοι άνθρωποι με τον αθλητισμό. Το ποδόσφαιρο και το μπάσκετ είναι κλασικά τέτοια παραδείγματα που προκαλούν αισθήματα πώρωσης, καθώς είναι ανταγωνιστικά στο έπακρο (Wei, 2012).

Η κυριότερη επίπτωση των παιχνιδιών ανταγωνισμού είναι ότι απομονώνουν τους παίκτες από την κοινωνία και τις κοινωνικές σχέσεις. Έχοντας την ικανότητα να ανοίγουν ολόκληρους κόσμους, εθίζουν τους παίκτες με τις εικόνες και τους χαρακτήρες τους και τους κάνουν να τα επιζητούν συνεχώς. Για αυτό ακριβώς το λόγο έχει παρατηρηθεί πως άτομα που παίζουν τέτοιου είδους παιχνίδια απομονώνονται από το περίγυρο τους και επιζητούν τρόπους να κερδίσουν την πολυπόθητη νίκη. Μπαίνουν τόσο βαθιά μέσα στο παιχνίδι που εθίζονται σε αυτό. Αυτός είναι ένας από τους σκοπούς αυτών των παιχνιδιών, δηλαδή, να μη μπορούν να αποκοπούν οι παίκτες από αυτά. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο πως τα παιχνίδια δημιουργούν σε αυτούς που τα παίζουν μιμητικές τάσεις. Όπως συμπεριφέρονται παίζοντας, έτσι συμπεριφέρονται συχνά στην πραγματική ζωή τους. Όμως, τα χαρακτηριστικά των παιχνιδιών ανταγωνισμού και αυτά που πρεσβεύουν δεν είναι πάντα θετικά για να εφαρμοστούν στην πραγματική ζωή. Βία, απομόνωση, στρατηγική επί 'πτωμάτων', επιθετικότητα, άγχος είναι κάποια από αυτά που σίγουρα περισσεύουν στην κοινωνία (Chalkiadakis, 2010, σ. 182).

Τα e-sports, όμως, παρά το γεγονός ότι βασίζονται στον έντονο ανταγωνισμό και στην επιδίωξη της νίκης, δεν διέπονται τόσο έντονα από τα αρνητικά χαρακτηριστικά των παιχνιδιών ανταγωνισμού. Η σημαντικότερη συμβολή τους

είναι πως ενθαρρύνουν τους παίκτες, έστω και ηλεκτρονικά, να ασχοληθούν ενεργά με τον αθλητισμό. Μάλιστα, θετικό πλεονέκτημά τους είναι πως δίνουν την ευκαιρία σε άτομα που δεν μπορούν να αθληθούν στη πραγματική ζωή τους να αθλούνται εικονικά και να μαθαίνουν μέσα από αυτό για τον αθλητισμό. Επίσης, ελκύουν τη νέα γενιά, αυξάνουν τη συγκέντρωση, τη στρατηγική σκέψη, την αφοσίωση, την κατάρτιση και την πνευματικότητα. Ακόμα, δύναται να δημιουργούν συνθήκες για την ανάδειξη ηγετικών προσωπικοτήτων (Carorusso, 2019).

Υπό αυτό το πρίσμα, το ερώτημα που τίθεται είναι εάν και πως μπορούν να 'κουμπώσουν' η ευγενής άμιλλα, ο σεβασμός και η αλληλεγγύη σε παιχνίδια ανταγωνισμού και, ειδικότερα, στα e-sports που προάγουν τον ηλεκτρονικό αθλητισμό; Η απάντηση είναι θετική, όπως επιχειρήσε να δείξει το παρόν άρθρο. Το μέλλον βρίσκεται στα e-sports. Είναι ευκαιρία, επομένως, για τους δημιουργούς των e-sports να εμπνευστούν περισσότερο από τα θετικά χαρακτηριστικά που προάγει ο αθλητισμός και να τα ενσωματώσουν στο σχεδιασμό τους, χωρίς να χάνεται η αίγλη του ανταγωνισμού και η αγωνία για τη νίκη. Η ανταγωνιστική επίτευξη της νίκης με σεβασμό και ηρεμία είναι εφικτή, διότι τα περισσότερα αθλήματα είναι ομαδικά. Ο παίκτης-χρήστης έχει ανάγκη τον ανταγωνισμό, δηλαδή, την επιβεβαίωση. Επομένως πρέπει να του προσφέρεται Για να μπορεί, όμως, να μένει σε θεμιτά όρια πρέπει οπωσδήποτε να υπεισέρχονται οι παράγοντες της συνεργασίας, της ευγενούς άμιλλας, του σεβασμού και της διασκέδασης.

Ολοκληρώνοντας, τα e-sports ως βιντεοπαιχνίδια ανταγωνισμού οφείλουν να προάγουν και να εξελίσσουν τα θετικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου. Ο υγιής ανταγωνισμός είναι εποικοδομητικός και ανταποδοτικός, αρκεί να μην προκαλεί φανατισμό και επιθετική συμπεριφορά. Επικοινωνία, σεβασμός, αίσθημα δικαίου, ομαδικότητα, ευγενής άμιλλα, συμμετοχή και κοινωνικότητα είναι από τα κύρια χαρακτηριστικά που πρέπει να εγείρουν τα ηλεκτρονικά αθλήματα, ειδικά σε μια εποχή που νέοι και παιδιά αφιερώνουν πολύ χρόνο σε αυτά.

Βιβλιογραφία

- Abanazir, C. (2019). E-sport And The EU: The View From The English Bridge Union. *The International Sports Law Journal*. <https://doi.org/10.1080/17511321.2018.1453538>
- Anderson, C. A., & Carnagey, N. L. (2009). Casual Effects Of violent Sports Video Games On Aggression. Is It Competitiveness or Violent Content. *Elsevier*, σσ. 1-739. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2009.04.019>
- Anderson, E. (2019). A Referee Perspective On The Educational Practice Of Competitive Youth Games: Exploring The Pedagogical Function Of Parents, Coaches And Referees In Grassroots Soccer. *Physical Education And Sport Pedagogy*, σσ. 1-14. <https://doi.org/10.1080/17408989.2019.1652806>
- Angelides, M. C. & Agius, H. (2014). Handbook Of Digital Games From The Deceptively Simple To The Pleasurably Complex: The Rise Of Cooperative Address In The History Of Video Games, σσ. 548–572. <https://doi.org/10.1002/9781118796443.ch20>
- Aych, A. (2011, Ιούνιος 27). What Is a Competitive Game? Ανάκτηση Σεπτέμβριος 15, 2019, από League Of Legends: www.gamereplays.org

- Buchinger, D., & da Silva Hounsell, M. (2017). Guidelines For Designing And Using Collaborative Competitive Serious Games . Computers And Education, Elsevier, σσ. 133-134.
- Caporusso N., R. D. (2019). Investigating The Human Factors In eSports Performance. Fort Hays State University. doi: [10.1007/978-3-319-94619-1_32](https://doi.org/10.1007/978-3-319-94619-1_32)
- Chalkiadakis G., E. E. (2010). Cooperativr Games With Overlapping Coalitions. Journal Of Artificial Intelligence Research, σσ. 179-216. <https://doi.org/10.1613/jair.3075>
- Covington, M. V. (1997). The Will To Learn (A Guide for Motivating Young People) The Competitive Learning Game. Cambridge, σσ. 105-130. <https://eui.idm.oclc.org/login?url=https://doi.org/10.1017/CBO9780511840043>
- Duffy, J., Matros, A., & Temzelides, T. (2011). Competitive Behavior In Market Games: Evidence And Theory. Elsevier, σσ. 1462-1468. <https://doi.org/10.1016/j.jet.2011.05.013>
- Eklund, L., Sjöblom, B., & Prax, P. (2019). Lost In Translation: Video Games Becoming Cultural Heritage? Cultural Sociology, 13(4), 444–460. <https://doi.org/10.1177/1749975519852501>
- Erickson, L. V., & Sammons-Lohse, D. (2021). Learning Through Video Games: The Impacts Of Competition And Cooperation. E-Learning And Digital Media, 18(1), 1–17. <https://doi.org/10.1177/2042753020949983>
- Gie, K. H. (2017). Esports – Competitive Sports or Recreational Activity? Elsevier, σσ. 1-20 <https://doi.org/10.1016/j.smr.2017.07.011>
- Greitemeyer, T., & Mügge, D. O. (2014). Video Games Do Affect Social Outcomes: A Meta-Analytic Review Of The Effects Of Violent And Prosocial Video Game Play. Personality And Social Psychology Bulletin, 40(5), 578–589. <https://doi.org/10.1177/0146167213520459>
- Gura, E., & Maschler, M. (2008). The Shapley Value In Cooperative Games. In Insights Into Game Theory: An Alternative Mathematical Experience (pp. 97-165). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511754326>
- Henners-Stear, N. (2017). Sport, Make-Believe And Volatile Atitudes. The Journal of Aesthetics And Art Criticism, σσ. 275-288.
- Kramer, W. (2000). What Is a Game? The Games Journal | A Magazine About Boardgames.
- Miller, R., Olleros, X., & Molinié, L. (2008). Innovation Games: A New Approach To The Competitive Challenge. Elsevier, σσ. 390-394.
- Minds, C. (2018). Competitive Games. Ανάκτηση Σεπτεμβριος 24, 2019, από Changing Minds: www.changingminds.org
- Molyneux, Logan; Vasudevan, Krishnan; Gil de Zúñiga, Homero (2015). Gaming Social Capital: Exploring Civic Value In Multiplayer Video Games. Journal Of Computer-Mediated Communication, 20(4), 381–399. <https://doi.org/10.1111/jcc4.12123>
- Porlman, S. A. (2014). Competitive Gmaing. Worcester .
- Priewasser, B., Roessler, J., & Perner, J. (2013). Competition As Rational Action: Why Young Children Cannot Appreciate Competitive Games . Journal Of Experimental Child Plycology, Elsevier, σσ. 545-559. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.10.008>

- Rothmund, T., & Gollwitzer, M., & Klimmt, C. (2011). Of Virtual Victims and Victimized Virtues: Differential Effects Of Experienced Aggression In Video Games On Social Cooperation. *Personality And Social Psychology Bulletin*, 37(1), 107–119. <https://doi.org/10.1177/0146167210391103>
- Schell, J. (2008). *The Art Of Game Design. The Art Of Game Design, A Book Of Lenses*. Morgan Kaufmann Publishers.
- Schmierbach, M. & Xu, Q. & Oeldorf-Hirsch, A. & Dardis F. E. (2012) Electronic Friend or Virtual Foe: Exploring the Role Of Competitive And Cooperative Multiplayer Video Game Modes in Fostering Enjoyment, *Media Psychology*, 15:3, 356-371, <https://doi.org/10.1080/15213269.2012.702603>
- Shibuya, A., & Teramoto, M., & Shoun, A. (2017). Toward Individualistic Cooperative Play: A Systematic Analysis Of Mobile Social Games In Japan. *Mobile Gaming In Asia*, E1–E1. doi: 10.1007/978-94-024-0826-3_14
- Souders, D. J. & Boot, W. R. & Charness, N. & Moxley, J. H. (2016). Older Adult Video Game Preferences In Practice: Investigating The Effects Of Competing or Cooperating. *Games And Culture*, 11(1–2), σσ. 170–200. <https://doi.org/10.1177/1555412015603538>
- Taylor, N. (2015). *Professional Gaming*. US: North Carolina State University.
- Thompson, D. (2012) Designing Serious Video Games For Health Behavior Change: Current Status And Future Directions. *Journal Of Diabetes Science And Technology*. 6(4):807-811. <https://doi.org/10.1177/193229681200600411>
- Valeriano, B. & Habel, P. (2016). Who Are The Enemies? The Visual Framing Of Enemies In Digital Games. *International Studies Review*, σσ. 1-25, <https://doi.org/10.1093/isr/viv007>.
- Verheijen, G. P., Stoltz, S. E., Van den Berg, Y. H., & Cillessen, A. H. (2018). The Influence Of Competitive And Cooperative Video Games On Behavior During Play And Friendships Quality In Adolescence. *Computers In Human Behavior*. Elsevier, σσ. 2-6. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.10.023>
- Wei Peny, G. H. (2012). The Influence Of Competition, Cooperation And Player Relation In a Motor Performance Centered Computer Game. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.06.014>
- Woonhyuk, & Woonhyuk Baek, A. P. (20017). Esports Live: Esports Relay Broadcasting On Demand. *Human Interface And The Management Of Information*, σσ. 685-693. https://doi.org/10.1007/978-3-540-73354-6_75
- Zhang, Q. C. (2021). Effects Of Violent Video Games On Players And Observers Aggressive Cognitions And Aggressive Behaviors. Elsevier, σσ. 2-10. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2020.105005>
- Zhigeng Pan, G. H. (2006). Virtual Network Marathon: Fitness-Oriented Esports In Distributed Environment. *International Conference On Virtual Systems And Multimedia*, σσ. 520-529.
- Βεληλιάτης, Α. (2016, Σεπτέμβριος 14). Τι Είναι Gaming;. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 24, 2019, από Maxmag: www.maxmag.gr
- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού (2021). Ηλεκτρονικός Αθλητισμός, e-sports, http://www.opengov.gr/cultureathl/wp-content/uploads/downloads/2021/11/CELAN-%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%94%CE%99%CE%9F-%CE%9D%CE%9F%CE%9C%CE%9F%CE%A5-%CE%91%CE%98%CE%9B%CE%97%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%A3-%CE%95%CE%98%CE%95%CE%9B%CE%9F%CE%9D%CE%A4%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%9F%CE%A3_27.10.2021_%CE

[%A4%CE%95%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%95%CE%A3-%CE%94%CE%99%CE%9F%CE%A1%CE%98%CE%A9%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3 %CE%B1%CF%80%CF%8C-%CE%93%CE%93%CE%9D%CE%9A%CE%98 %CE%A3%CE%91 1.11.2021 %CF%83%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%BB.-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CE%A0%CE%A0%CE%9B%CE%9A-02.11.2021-1.pdf](http://www.opengov.gr/cultureathl/?p=8717), Ανάκτηση Δεκέμβριος 3, 2021 από <http://www.opengov.gr/cultureathl/?p=8717>

Η νουβέλα του Φερώ στον Ηρόδοτο (B 111.1-4): Μοτίβα, αιγυπτιακό υπόβαθρο και αφηγηματικό υλικό

Βασίλης Λιοτσάκης

Επίκουρος Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας
Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Abstract

This article elaborates on the short novella of the Egyptian king Pheros in Herodotus' Histories (2.111). This pharaoh, the story goes, was the son and successor of Sesostris and, contrary to his predecessor's celebrated success in conquests, had no military feats in his record. Furthermore, similarly to what Xerxes did to the Hellespont, is presented by Herodotus as adopting a hubristic attitude towards a river by throwing a spear into it. For this reason he became blind, a fact which is interpreted by Herodotus as the punishment the king received from the gods for his arrogant conduct against nature. When he had been blind for ten years, he received an oracle from the city Buto that the end of his punishment was coming and that he would regain his sight by washing his eyes with the issue of a woman who had intercourse with no other man than her husband. The king tried first his wife's issue and, after failing in curing himself, made trials with all women of his kingdom. When he finally recovered sight, he gathered all the adulterous women in a town called Red Clay and burned them alive, except the one whose issue cured him, a woman whom he took to wife. This concise Herodotean tale consists of the following motifs of ancient Egyptian literature: (a) the anonymity of the king; (b) his blindness; and (c) the pattern of the adulterous woman. In this paper, I trace the origin of these elements in tales of ancient Egyptian literary tradition and analyze the ways in which these elements were incorporated by Herodotus into the overall scope and goal setting of the Histories.

© 2021 Library and Information Center, University of the Peloponnese

doi:

Είναι οπωσδήποτε πολύ δύσκολο να μιλήσει κανείς με σιγουριά για τις διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στα ετερόκλητα μοτίβα των αιγυπτιακών ιστοριών του Ηρόδοτου στο δεύτερο βιβλίο των *Ιστοριών*.¹ Το μόνιμο δίλημμα για τον μελετητή που καταπιάνεται με αυτές είναι: *αιγυπτιακή παράδοση ή ηροδότεια παρέμβαση*; Ακόμα και αν αποκλείσει κανείς την λογοτεχνική παρέμβαση του Ηρόδοτου από τέτοιου είδους διηγήσεις και βεβαιωθεί για την αμιγή αιγυπτιακή προέλευσή τους, δημιουργείται το δεύτερο ερώτημα: *ιστορικό γεγονός ή λαϊκή μυθοπλασία*; Ίσως αυτό είναι το πολυπλοκότερο θέμα, καθώς τις περισσότερες φορές δεν έχουμε να κάνουμε μόνο με το ένα ή μόνο με το άλλο, αλλά με την ταυτόχρονη συνύπαρξη ιστορικότητας και μύθου. Ας μην ξεχνά κανείς βέβαια και τις ταυτόχρονες εισροές άλλων ανατολικών στοιχείων από τις γειτονικές μεσογειακές και ασιατικές περιοχές. Σε αυτό το άρθρο θα διερευνηθούν οι πιθανές αιγυπτιακές καταβολές του σύντομου ανεκδότη του βασιλιά Φερώ (B 111) και οι τρόποι με τους οποίους ο Ηρόδοτος αξιοποιεί το αιγυπτιακό υπόβαθρο της ιστορίας αυτής ώστε τα νοήματά της να υπηρετήσουν κεντρικούς άξονες της στοχοθεσίας του στις *Ιστορίες* τόσο σε επίπεδο αξιών όσο και θεμάτων. Συγκεκριμένα, η ανά χειράς ανάλυση θα εστιάσει σε τρία βασικά μοτίβα της ιστορίας του Φερώ, τα οποία είναι τα εξής: (α) η ανωνυμία του βασιλιά, (β) η τύφλωσή του, και (γ) το ζήτημα της γυναικείας ανηθικότητας.

1. Το όνομα 'Φερώς' και η ανωνυμία του βασιλιά: παρερμηνεία ή ιστορική συνείδηση;

Τον βασιλιά Σέσωστρον τον διαδέχτηκε, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο γιος του Φερώς. Ο Ηρόδοτος αφιερώνει μόνο ένα κεφάλαιο για αυτόν τον φαράω (B 111), στο οποίο διηγείται μια τοπική ιστορία για αυτόν:

Σεσώστριος δὲ τελευτήσαντος ἐκδέξασθαι ἔλεγον τὴν βασιληὴν τὸν παῖδα αὐτοῦ Φερῶν, τὸν ἀποδέξασθαι μὲν οὐδεμίαν στρατηγὴν, συνενειχθῆναι δὲ οἱ τυφλὸν γενέσθαι διὰ τοιόνδε πρῆγμα· τοῦ ποταμοῦ κατελθόντος μέγιστα δὴ τότε ἐπ' ὀκτωκαίδεκα πήχεας, ὡς ὑπερέβαλε τὰς ἀρούρας, πνεύματος ἐμπεσόντος κυματῆς ὁ ποταμὸς ἐγένετο. τὸν δὲ βασιλέα λέγουσι τοῦτον ἀτασθαλίῃ χρησάμενον λαβόντα αἰχμὴν βαλεῖν ἐς μέσας τὰς δίνας τοῦ ποταμοῦ, μετὰ δὲ αὐτίκα καμόντα αὐτὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς τυφλωθῆναι. δέκα μὲν δὴ ἔτεα εἶναι μιν τυφλόν, ἐνδεκάτῳ δὲ ἔτει ἀπικέσθαι οἱ μαντήιον ἐκ Βουτοῦς πόλιος ὡς ἐξήκει τέ οἱ ὁ χρόνος τῆς ζημίας καὶ ἀναβλέπει γυναικὸς οὐρῶ νιψάμενος τοὺς ὀφθαλμούς, ἣτις παρὰ τὸν ἑωυτῆς ἄνδρα μοῦνον πεφοίτηκε, ἄλλων ἀνδρῶν ἐοῦσα ἄπειρος. καὶ τὸν πρώτης τῆς ἑωυτοῦ γυναικὸς πειρᾶσθαι, μετὰ δέ, ὡς οὐκ ἀνέβλεψε, ἐς μίαν πόλιν, ἣ νῦν καλέεται Ἐρυθρὴ βῶλος, ἐς ταύτην συναλίσαντα ὑποπρῆσαι πάσας σὺν αὐτῇ τῇ πόλι. τῆς δὲ νιψάμενος τῷ οὐρῶ ἀνέβλεψε, ταύτην δὲ ἔσχε αὐτὸς γυναῖκα. (B 111.1-4)

Σχετικά με το όνομα «Φερώς» η έρευνα υποστηρίζει ότι πρόκειται για παρερμηνεία της λέξης «φαράω» εκ μέρους του Ηρόδοτου. Το βέβαιο είναι ότι πρόκειται για τον αιγυπτιακό όρο *pr- '3* (προφερόμενο ίσως *per'á'a* ή *per'á'o*) που σημαίνει «Ο Μέγας Οίκος» και κατά συνεκδοχή «ο Φαραώ» (ο κάτοικος του μεγάλου, δηλαδή του βασιλικού οίκου).² Η ιστορία που άκουσε ο Ηρόδοτος επομένως είχε ως ήρωά της έναν ανώνυμο, φανταστικό, φαράω. Η ανωνυμία βασιλικών, και όχι μόνο, προσώπων

¹ Pieper 1929: 48· Aly 1969²: 1-5.

² Sayce 1883: 111· Wiedemann 1890: 427· How-Wells 1912: 222· Waddell 1939: 219· Meulenaere 1953: 250· Fritz 1967: 162· Lloyd 1988 III: 38.

στις αιγυπτιακές ιστορίες είναι συχνή. Εκτός από τη γυναίκα του Άνουβη στην *Ιστορία των δύο Αδελφών*, ανώνυμη είναι και η γυναίκα του Μπάτα, του μικρότερου αδελφού, η οποία μάλιστα όχι μόνο είναι δημιουργήμα του θεού Χνουμ αλλά και βασίλισσα, καθώς παντρεύεται τον φαραώ, ο οποίος είναι και αυτός ανώνυμος. Επίσης στην *Ιστορία του Καταδικασμένου Πρίγκιπα*³ οι δύο νεαροί πρωταγωνιστές, βασιλικής καταγωγής και οι δύο, ο πρίγκιπας και η πριγκίπισσα, είναι ανώνυμοι. Περαιτέρω, στη διήγηση *Ο Σέτνε Χαεμουάσετ και οι Μούμιες* ο γιος του πρίγκιπα Νανεφερκαπτά είναι και αυτός ανώνυμος.

Αξίζει να εξετάσει κανείς γιατί ο Ηρόδοτος μετέτρεψε την απλή λέξη «φαραώ» σε κύριο όνομα «Φερώς». Ο Fritz έχει τοποθετηθεί πάνω στο θέμα εδώ και δεκαετίες:⁴ στις ελληνικές διηγήσεις με βασιλιάδες σχεδόν ποτέ δεν παραλείπεται το όνομα του βασιλιά. Ο Ηρόδοτος, λοιπόν, σκεπτόμενος ως Έλληνας δεν μπόρεσε να συλλάβει ότι είναι δυνατόν ένας βασιλιάς να μην έχει το δικό του όνομα και του χάρισε το όνομα «Φερώς». Η άποψη αυτή του Fritz είναι πολύ λογική και συνάδει και με τον τρόπο με τον οποίο πράγματι ο Ηρόδοτος αντιμετωπίζει τους βασιλιάδες του, τους οποίους δεν τους αφήνει ποτέ χωρίς όνομα. Ωστόσο, ίσως υπάρχουν περιθώρια να γίνουν κάποιες ακόμα σκέψεις. Δημιουργείται, λοιπόν, το ερώτημα: πώς στην προκειμένη περίπτωση ο Ηρόδοτος εξέλαβε ως όνομα μια λέξη με την οποία λογικά πρέπει να ήταν και ο ίδιος εξοικειωμένος και ακουστικά αλλά και σημασιολογικά; Ο Ηρόδοτος ήξερε ότι η λέξη αυτή σημαίνει βασιλιάς, διότι είναι απίθανο να μην την άκουγε συνεχώς κατά την αναφορά όλων αυτών των βασιλιάδων που συμπεριέλαβε στο έργο του. Από την άλλη, στις ιστορικές πηγές δεν υπάρχει και κάποιο ελληνικό παράλληλο βασιλιά που να έχει ως όνομα τη λέξη *βασιλεύς* ή *άναξ*.⁵ Υπάρχει όμως η συνήθεια των Ελλήνων να ονομάζουν τον Πέρση βασιλιά με τον τίτλο *βασιλεύς*. Δεδομένων, λοιπόν, ότι (α) ο Ηρόδοτος πολύ πιθανώς ήξερε ότι η λέξη *ρr-ʿ3*, που άκουσε, σήμαινε το βασιλικό αξίωμα, και (β) ότι ήταν εξοικειωμένος με την ελληνική συνήθεια να ονομάζεται ο Πέρσης βασιλιάς με το ίδιο το αξίμά του *βασιλεύς*, ίσως έχουμε άλλο ένα στοιχείο για το θέμα. Ο Ηρόδοτος, λοιπόν, υπηρέτησε την συνήθειά του να αναφέρει τα ονόματα των βασιλιάδων του, καθώς και την κατά τον Fritz γενικότερη ελληνική συνήθεια, εφαρμόζοντας την τακτική ονομασίας που είχαν οι Έλληνες για τους Πέρσες βασιλιάδες. Η ερμηνεία αυτή απαλλάσσει τον Ηρόδοτο από την αφέλεια που του φορτώνεται για αυτό το θέμα εδώ και ενάμιση περίπου αιώνα. Ο Ηρόδοτος ήξερε ότι το όνομα «Φερώς» σήμαινε βασιλιάς, αλλά, μην έχοντας κάποιο προσωπικό όνομα για τον συγκεκριμένο ήρωα, του έδωσε συνειδητά αυτήν την ονομασία. Αν ισχύει κάτι τέτοιο όμως, δεν πρόκειται για παρερμηνεία, όπως υποστηρίζεται μέχρι τώρα, αλλά για συνειδητή επιλογή, απόλυτα συμβατή με τις ελληνικές συνήθειες.⁶

³ Η ιστορία σώζεται στο verso του Παπύρου P. Harris 500, ο οποίος χρονολογείται την περίοδο ανάμεσα στο τέλος της 18^{ης} Δυναστείας και στην αρχή της 19^{ης}. Για βιβλιογραφία σχετικά με την παράδοση και τη χρονολόγηση του κειμένου καθώς και τη μετάφρασή του βλ. Peet 1925: 225-229· Posener 1953: 107· Lichtheim 1973 II: 200-203· Bresciani 1999: 390-393· Simpson 2003²: 75-79.

⁴ Fritz 1967: 162.

⁵ Αν και δεν αποκλείεται στις λαϊκές διηγήσεις των αρχαίων Ελλήνων να υπήρχαν ανώνυμοι βασιλιάδες, όπως συμβαίνει και στις νεοελληνικές διηγήσεις.

⁶ Για όλα αυτά βλ. Munson 2005: 41-46. Πολύ ενδιαφέρουσα για το θέμα μας είναι η άποψή της πως η συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στα ονόματα είναι να κρίνουν αν ταιριάζουν σημασιολογικά με τα πράγματα στα οποία αναφέρονται και όχι να επικυρώσουν τη σχέση λέξης-πράγματος ετυμολογικά. Φυσικά, μια τέτοια άποψη παύει να έχει γενική ισχύ, αν αναλογιστεί κανείς συλλογισμούς όπως αυτός του Αριστοτέλη για τη σημασιολογική συνάφεια της *ήθικης* με το *ἔθος*, συλλογισμός ο οποίος βασίστηκε σε καθαρά ετυμολογικές βάσεις.

Εξάλλου, ο Ηρόδοτος ήταν εξοικειωμένος με περιπτώσεις ανατολικών ονομασιών που δήλωναν την ιδιότητα του κατόχου τους. Στο παράδειγμα της σκυθικής ονομασίας για τον Δία (*Παπαῖος* Δ 59.2) ο Ηρόδοτος φαίνεται να συνδυάζει την ετυμολογία με τη σημασία. Λανθασμένα ερμηνεύει τη σκυθική ονομασία *Παπαῖος* με τη σημασία του πατέρα και με αυτή τη λογική επικυρώνει τους Σκύθες με το επιχείρημα ότι και ο Δίας ήταν ο πατέρας θεών και ανθρώπων. Θεωρώ ότι αυτό είναι ένα καλό παράλληλο για την περίπτωση του Φερών. Και για τον Φερών ο Ηρόδοτος πιθανώς θεώρησε ότι η λέξη ταιριάζει ως όνομα ενός βασιλιά, καθώς η λέξη αυτή δηλώνει την ιδιότητά του σημαινόμενου προσώπου, όπως και στην περίπτωση του *Παπαῖος* για τον Δία. Εξάλλου, όσο ενθουσιώδης και αν είναι η άποψη της Munson⁷ ότι «η αξιολόγηση της 'ορθότητας' των βαρβαρικών ονομάτων εκ μέρους του Ηροδότου είναι απaráμιλλη στην ελληνική λογοτεχνία», ωστόσο ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα σε αρκετό βαθμό, ώστε να μπορεί να αμφισβητεί κανείς απόψεις όπως αυτήν σχετικά με την αφέλεια του Ηροδότου περί *Φερών*.

2. Η τιμωρία της τύφλωσης του Φερών

Ένα από τα μοτίβα της ιστορίας του Φερών είναι αυτό της τύφλωσης. Πράγματι, όπως η έρευνα έχει δείξει, η τύφλωση ως τιμωρία που έρχεται από τους θεούς ήταν και αιγυπτιακή πεποίθηση, και αυτό αποδεικνύεται από το κείμενο των στηλών του Deir el-Medina, στο οποίο ο Μαλάδης τιμωρείται με τύφλωση λόγω της ύβριστικής του συμπεριφοράς προς τους θεούς.⁸ Ο φαραώ μπορεί να είχε τη δύναμη να προκαλεί πλημμύρες, σύμφωνα με τις αιγυπτιακές δοξασίες, ωστόσο δεν ήταν παντοδύναμος και έπρεπε να σέβεται τη φυσική τάξη των πραγμάτων. Γι' αυτό και τιμωρείται, όταν υπερεκτιμά τις δυνάμεις του και θεωρεί ότι μπορεί να επιβάλει τη θέλησή του στον Νείλο με μέσα τα οποία χρησιμεύουν για την υποταγή ανθρώπων αλλά όχι του θεού-ποταμού της Αιγύπτου.

Αυτή η αποκατάσταση της τάξης μέσω της τιμωρίας του αλαζόνα φαραώ ταιριάζει απόλυτα και με τη λογική που διέπει το έργο του Ηρόδοτου.⁹ Σύμφωνα με τον Έλληνα ιστορικό, την τύφλωσή του ο Φερών την προκάλεσε λόγω της υβριστικής του συμπεριφοράς (B 111.2 *άτασθαλίη χρησάμενον*) στον Νείλο (πβ. H 35, όπου ο Ξέρξης διατάζει να μαστιγωθεί ο Ελλήσποντος). Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, ωστόσο, μας πληροφορεί και αυτός για την αναπηρία του Φερών αποδίδοντάς την, όμως, αυτός στην κληρονομικότητα – δηλαδή λέει ότι ο Φερών την κληρονόμησε από τον πατέρα του, θεωρώντας μύθο την εξήγηση του Ηρόδοτου.¹⁰ Μπορεί και η μαρτυρία του Διόδωρου να μην αληθεύει, αλλά φανερώνει ότι ο Σικελιώτης δεν δέχεται την ερμηνεία του Ηρόδοτου. Δεν αποκλείεται λοιπόν ο Διόδωρος να χρησιμοποίησε στην προκειμένη περίπτωση, εκτός από τον Ηρόδοτο, και τις δικές του αιγυπτιακές

⁷ Munson 2005: 45.

⁸ Jonckheere 1950: 217 κ.ε.· Meulenaere 1953: 255-257· Aly 1969²: 255· Lloyd 1988 III: 38-39.

⁹ Για τις αιγυπτιακές δοξασίες περί αποκατάστασης της τάξης μέσω της τιμωρίας του Φερών, τον αιγυπτιακό χαρακτήρα της τύφλωσης ως τιμωρίας και τη συνάφεια όλων αυτών με την ελληνική σκέψη, βλ. Lloyd 1988 III: 38-39.

¹⁰ Διόδ. Σικ. Α 59: 'Ο δ' υἱὸς αὐτοῦ διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν καὶ τὴν τοῦ πατρὸς προσηγορίαν ἑαυτῷ περιθέμενος πρᾶξιν μὲν πολεμικὴν ἢ μνήμης ἀξίαν οὐδ' ἠντινοῦν συνετελέσατο, συμπτώματι δὲ περιέπεσεν ἰδιάζοντι. ἑστερήθη μὲν γὰρ τῆς ὀράσεως εἴτε διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα τῆς φύσεως κοινωνίαν εἶθ, ὡς τινες μυθολογοῦσι, διὰ τὴν εἰς τὸν ποταμὸν ἀσέβειαν.

πηγές ή άλλες ελληνικές πηγές, όπως ο Εκαταίος ο Αβδηρίτης ή άλλοι Έλληνες ιστορικοί, οι οποίοι προσπάθησαν να δώσουν μια πιο λογοκρατική και ορθολογιστική εξήγηση στην ιστορία της τύφλωσης, απορρίπτοντας το θαυμαστό στοιχείο του Ηρόδοτου.¹¹ Αν κάτι τέτοιο ισχύει, τότε αυτό σημαίνει ότι η πληροφορία για την τύφλωση του Φερών είναι αιγυπτιακής προέλευσης και ότι, αν υπάρχει κάποια παρέμβαση του Ηρόδοτου στην ιστορία, τότε δεν πρέπει να την εννοήσουμε ως εκ του μηδενός επινόηση του μοτίβου της τύφλωσης αλλά ως προσπάθεια να εξηγηθεί το ήδη υπάρχον μοτίβο με το καθαρά ηροδότειο μοτίβο *ύβρις-τίσις*. Δεν πρέπει παράλληλα να παραβλέπει κανείς ότι, όπως είδαμε, η τύφλωση ως αρρώστια-τιμωρία εμφανίζεται συχνά στην αιγυπτιακή λογοτεχνία και ότι στην περίπτωση του Φερών η έρευνα κλίνει προς την άποψη ότι πρόκειται για αιγυπτιακό μοτίβο. Μια σφαιρικότερη εξήγηση στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι η τύφλωση του Φερών ως τιμωρία του για την αλαζονεία του μπορεί κάλλιστα να πηγάζει από αιγυπτιακούς κύκλους (καθώς συνδυάζει παράλληλα και το μοτίβο του τυφλού βασιλιά), αλλά ταιριάζει απόλυτα και στον τρόπο σκέψης του Ηρόδοτου ως απόδοση δικαιοσύνης προς τον εκάστοτε αλαζόνα μονάρχη.

Εκτός όμως από τον ρόλο της τύφλωσης στην πεποίθηση περί τιμωρίας του αλαζόνα, αξίζει να δει κανείς τη σχέση αυτού του μοτίβου με τον φαραωνικό θεσμό. Γενικότερα ο τυφλός βασιλιάς είναι σύμβολο της παρακμής και της εξασθένισης του φαραώ. Πιθανώς το μοτίβο αυτό να έχει της ρίζες του στην αιγυπτιακή μυθολογία για τους θεούς και συγκεκριμένα τον τυφλό Ώρο της Λητώπολης, ο οποίος δεν είναι άλλος από τον αποσυρόμενο και ηττημένο Όσιρη.¹² Το μοτίβο το συναντάμε και στην αιγυπτιακή λογοτεχνία. Στην αιγυπτιακή ιστορία *Η Διαμάχη του Ώρου και του Σεθ* ο Σεθ τυφλώνει τον Ώρο, τον οποίο γιατρεύει η θεά Αθώρ,¹³ ενώ στην ιστορία *Η Τύφλωση της Αλήθειας από το Ψέμα* η τύφλωση ως ποινή είναι βασικό στοιχείο της ιστορίας και την υφίσταται τόσο η Αλήθεια όσο και το Ψέμα, γεγονός που συνεπάγεται κάθε φορά και την απώλεια εξουσίας.¹⁴

Και στον Ηρόδοτο οι τυφλοί φαραώ είναι παραδείγματα επεκτατικής δυσπραγίας. Τόσο ο Φερών (B 111) όσο και ο Άνουσις (B 137) δεν κατάφεραν κανένα πολεμικό επίτευγμα, και η διήγηση του Ηρόδοτου είναι τέτοια, ώστε να εξηγεί άμεσα την αποτυχία τους αυτή μέσω της τύφλωσης. Η επιθυμία των Αιγυπτίων να δικαιολογήσουν τον εκάστοτε ανεπιτυχή, μυθικό ή πραγματικό, φαραώ στηρίχθηκε σε κάτι απόλυτα σύμφωνο με τις τοπικές δοξασίες περί ταύτισης της φαραωνικής τύφλωσης με την παρακμή του βασιλείου. Τα αιγυπτιακά κείμενα που αναφέραμε αποδεικνύουν ότι στις λαϊκές δοξασίες η τύφλωση αποκτά σκοτεινές διαστάσεις για τον φαραώ. Από την άλλη, τα χωρία του Ηρόδοτου για τον Άνουση και τον Φερών αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο κάτι εντελώς μυθολογικό μετατράπηκε από τους Αιγυπτίους σε πολιτική υπεράσπιση της αδιαμφισβήτητης αρετής του θεού-βασιλιά τους. Μέσω αυτής της ερμηνείας η ταυτόχρονη παρουσία δύο τυφλών φαραών στο δεύτερο βιβλίο της *Ιστορίας* παύει να εκλαμβάνεται ως σύμπτωση, καθώς αποκαλύπτεται ότι η συγκεκριμένη εξήγηση ήταν συνήθης για τους Αιγυπτίους.

¹¹ Πράγματι, η ιδέα πως ο Φερών τυφλώθηκε λόγω κληρονομικής ασθένειας μοιάζει περισσότερο ελληνική παρά αιγυπτιακή.

¹² Πβ. τις απόψεις του Lloyd (1988 III: 58) για την περιγραφή της εορτής σε ανάμνηση της κατάβασης του Ραμφίνιτου (B 122.3).

¹³ Simpson 2003³: 98-99.

¹⁴ Simpson 2003³: 104-107.

3. Η παρουσία της γυναικείας ανηθικότητας στη διήγηση του Φερώ

Ένα ακόμα μοτίβο της ιστορίας του Φερώ είναι αυτό της ανήθικης γυναίκας. Μάλιστα ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι η ιστορία δεν είναι τίποτε άλλο από μια σατιρική διήγηση για τη γυναικεία απιστία.¹⁵ Το μοτίβο απαντά συχνότερα σε ινδικά παραμύθια καθώς και σε όλη τη νεότερη ευρωπαϊκή μυθοπλασία,¹⁶ ωστόσο και στην αιγυπτιακή παράδοση δεν είναι λίγες οι διηγήσεις στις οποίες εμφανίζονται πανούργες ή άπιστες γυναίκες. Παρ' όλα αυτά, η ιστορία του Ηρόδοτου ίσως να μην ανήκει στις ιστορίες ψόγου κατά της γυναικείας απιστίας, και αυτή είναι και η θέση που υποστηρίζεται σε αυτήν την ενότητα.

Η παλαιότερη αιγυπτιακή ιστορία άπιστης γυναίκας βρίσκεται στον Πάπυρο Westcar (P. Berlin 3033), ο οποίος χρονολογείται στην εποχή των Υξώς (16^{ος} αι. π.Χ.).¹⁷ Περιλαμβάνει πέντε ιστορίες, εκ των οποίων μόνο οι τρεις τελευταίες σώζονται σχεδόν αυτούσιες.¹⁸ Η ιστορία που μας ενδιαφέρει είναι η δεύτερη του Παπύρου Westcar και εκτυλίσσεται ως εξής:

Ο Ουεμπαονέρ είναι διακεκριμένος αξιωματούχος στην αυλή του φαραώ Νεμπκά. Η γυναίκα του ερωτεύεται έναν άνδρα από την πόλη και του προσφέρει ως δώρο ένα κιβώτιο γεμάτο ενδύματα. Ο ξένος έρχεται στον κήπο του σπιτιού του Ουεμπαονέρ, για να ευχαριστήσει την άπιστη σύζυγο για το δώρο που του έκανε. Περνούν λοιπόν ευχάριστα κάποιες ώρες μαζί στον κήπο. Ο επιστάτης όμως του σπιτιού πληροφορεί τον Ουεμπαονέρ για όσα συνέβησαν σπίτι του και εκείνος φτιάχνει ένα κέρινο ομοίωμα κροκοδείλου, δίνοντάς του ζωή με τη βοήθεια της μαγείας. Την επόμενη φορά που ο ξένος συναντά τη γυναίκα του Ουεμπαονέρ, ο κροκόδειλος τον καταπίνει. Τότε ο Ουεμπαονέρ καταγγέλλει στον φαραώ την αδικία που του έκαναν η άπιστη γυναίκα του με τον ξένο από την πόλη, και ο βασιλιάς τιμωρεί τους δύο μοιχούς. Η γυναίκα καίγεται ζωντανή και ρίχνεται στον ποταμό, ενώ ο ξένος καταδικάζεται να ζει στα βάθη του ποταμού, όπου τον οδηγεί ο κροκόδειλος.¹⁹

Επίσης στην *Ιστορία των δύο Αδελφών* βλέπουμε όχι μια αλλά δύο ανήθικες γυναίκες. Η πρώτη είναι η γυναίκα του Άνουβη, του μεγαλύτερου από τους δύο αδελφούς, η οποία προσπαθεί πρώτα να παρασύρει τον μικρότερο αδελφό, τον Άνουβη, ενώ στη συνέχεια τον συκοφαντεί στον άντρα της. Στο δεύτερο μέρος της ιστορίας γνωρίζουμε μια άλλη δόλια γυναίκα, η οποία αυτή τη φορά δεν είναι μόνο άπιστη προς τον άντρα της, αλλά προσπαθεί και να τον σκοτώσει:

¹⁵ Wiedemann 1890: 429· How-Wells 1912: 222.

¹⁶ Για ελληνικές και ρωμαϊκές διηγήσεις απιστίας βλ. Konstantakos 2006: 565-580.

¹⁷ Για πρώτη φορά εδώ εμφανίζεται το μοτίβο της άπιστης γυναίκας., το οποίο αργότερα, στους επόμενους αιώνες, θα γίνει δημοφιλές στη λαϊκή αφηγηματική παράδοση. Στις Ινδίες το μοτίβο αυτό ενυπάρχει σε ολόκληρες συλλογές παραμυθιών, οι οποίες το παρουσιάζουν σε αμέτρητες παραλλαγμένες μορφές. Επίσης φτάνει μέχρι και την Κίνα. Μια κινέζικη ιστορία περιγράφει πώς ένας ταοϊστής θέλησε να δοκιμάσει την πίστη της συζύγου του. Προσποιήθηκε ότι πέθανε και προσέλαβε ένα πνεύμα για να παρασύρει τη γυναίκα του. Μετά από μερικές προσπάθειες να αντισταθεί, η γυναίκα κάνει το τραγικό λάθος να ενδώσει. Ξαφνικά ο σύζυγος ζωντανεύει και το πνεύμα του νεαρού άνδρα εξαφανίζεται. Η γυναίκα βρίσκει τρομερό θάνατο. Για όλα αυτά βλ. Pieper 1929: 16.

¹⁸ Για τις εκδόσεις του P. Westcar βλ. Lichtheim 1973-1980 II, 215-216· Parkinson 1998: 105· Bresciani 1999: 182· Simpson 2003²: 13-14 και 551-552 με περισσότερη βιβλιογραφία. Για την παρουσία του κροκοδείλου συγκεκριμένα ως τρόπου τιμωρίας του μοιχού βλ. Eyre 1992: 280-281.

¹⁹ Parkinson 1998: 106-109· Bresciani 1999: 183-185· Simpson 2003²: 14-6. Ο Κωνσταντάκος (2006: 570-571) επισημαίνει βασικές ομοιότητες ανάμεσα στην ιστορία του P. Westcar και στο επεισόδιο του Άρη και της Αφροδίτης στην *Οδύσσεια*.

Αφού τσακώθηκε με τον αδελφό του, ο Μπάτα έφυγε και πήγε να μείνει στην κοιλάδα του Κέδρου. Τοποθέτησε την καρδιά του στην κορυφή του δέντρου και έχτισε μόνος του ένα εξοχικό, ενώ του δόθηκε και μια γυναίκα, δώρο από τους θεούς, ως σύζυγος. Ο Μπάτα, λοιπόν, την λάτρευε τόσο πολύ που καθημερινά κυνηγούσε και της έφερνε μπροστά στα πόδια της το κυνήγι του. Μάλιστα της ζήτησε να μην βγει από το σπίτι, διότι υπήρχε ο κίνδυνος να την έπαιρνε η θάλασσα μακριά του. Εκείνη τον παράκουσε και βγήκε από το σπίτι πλησιάζοντας τη θάλασσα. Τότε η θάλασσα ζήτησε από τον κέδρο να την κρατήσει κοντά της και το δέντρο απέσπασε έναν βόστρυχο από τα μαλλιά της και τον έριξε στη θάλασσα. Τρίχες από τον βόστρυχο μεταφέρθηκαν μέσω της θάλασσας στα ρούχα του βασιλιά, ο οποίος κατόπιν συμβουλής των γραμματέων του διέταξε να του βρουν και να του φέρουν τη γυναίκα στην οποία ανήκε ο βόστρυχος για να την παντρευτεί. Η γυναίκα του Μπάτα δελεάζεται από τα πλούτη του βασιλιά και πηγαίνει κοντά του. Μάλιστα τον συμβουλεύει να κόψει τον κέδρο με την καρδιά του Μπάτα για να τον εξοντώσει. Ο φαραώ κόβει το δέντρο και ο Μπάτα πεθαίνει. Ωστόσο με τη βοήθεια του αδελφού του επιστρέφει στη ζωή και μεταμορφωμένος σε ταύρο πηγαίνει στο παλάτι για να εκδικηθεί τη γυναίκα του. Της αποκαλύπτεται κι εκείνη ζητά από τον φαραώ να σφάζει τον ταύρο και να της δώσει να φάει το σκώτι του. Ο φαραώ υπακούει, αλλά ο Μπάτα μεταμορφώνεται σε δυο περσέες (αιγυπτιακό είδος δέντρου, συγγενικό με το γνωστό μας αβοκάντο). Η γυναίκα τότε ζητά να κόψουν τα δέντρα και όταν τα κόβουν ένα θραύσμα τους μπαίνει στο στόμα της και μένει έγκυος. Γεννά λοιπόν τον Μπάτα και μετά από χρόνια ο Μπάτα αποκαλύπτει στον ετοιμοθάνατο φαραώ την αδικία, τον διαδέχεται στον θρόνο και σκοτώνει τη γυναίκα του. Κυβερνά τριάντα χρόνια κι όταν πεθαίνει τον διαδέχεται ο αδελφός του.²⁰

Σε μια ακόμα ιστορία, επίσης του Νέου Βασιλείου, διαβάζουμε για μια τέτοια γυναίκα. Η διήγηση είναι η *Τύφλωση της Αλήθειας από το Ψέμα*:

Εδώ μια πλούσια γυναίκα, ταυτιζόμενη από πολλούς μελετητές με την προσωποποίηση της Λαγνείας ή του Πόθου, βλέπει τον «αδελφό-Αλήθεια» και τον ποθει παράφορα. Τόσο πολύ που τον βάζει μέσα στην κάμαρά της και κάνει έρωτα, κι όλα αυτά από την πρώτη φορά της συνάντησής της με τον άνδρα. Από τη συνεύρεση αυτή μένει έγκυος και γεννά έναν γιο, ο οποίος, όπως είδαμε, αργότερα εκδικείται τον πατέρα του. Η γυναίκα αυτή δεν παντρεύεται ποτέ τον τυφλό εραστή της, αλλά τον έχει πάντα ως φύλακα στην πόρτα του σπιτιού της. Επίσης δεν αποκαλύπτει στον γιο της ποιος είναι ο πατέρας του. Μόνο όταν το παιδί της παραπονείται ότι τα άλλα παιδιά το κοροϊδεύουν στο σχολείο επειδή δεν έχει πατέρα, αποφασίζει να του πει ποιος είναι ο πατέρας του. Ο γιος της τότε εξοργισμένος την ταπεινώνει λέγοντάς της ότι αξίζει να τη ρίξει η οικογένειά της στους κροκόδειλους.²¹

Περνώντας στην πρώιμη πτολεμαϊκή περίοδο πια, έχουμε τη διήγηση *Ο Σέτνε Χαεμούασετ και οι Μούμιες*, όπου και εδώ έχουμε την παρουσία μιας γυναίκας η οποία αντιπροσωπεύει στην ουσία το κακό:

Ο Σέτνε τιμωρείται από τον Νανεφερκαπτά, ο οποίος του στέλνει μια γυναίκα, προκειμένου να τον αναγκάσει να επιστρέψει τον μαγικό πάπυρο. Πρόκειται για την Ταμπούμπου. Όταν ο Σέτνε την αντικρίζει, θαμπώνεται με την ομορφιά της και κάνει τα πάντα για να την κερδίσει. Εκείνη, ανταποκρινόμενη, του υπόσχεται να του δοθεί μόνο αν της χαρίσει όλη του την περιουσία και σκοτώσει και τα παιδιά του. Εκείνος δέχεται, αλλά όταν προσπαθεί να κάνει έρωτα μαζί της, εκείνη εξαφανίζεται.²²

²⁰ Pieper 1929: 33-40· Lichtheim 1973-1980 II: 207-211· Bresciani 1999: 380-385· Simpson 2003²: 85-90.

²¹ Lichtheim 1973-1980 II: 212· Bresciani 1999: 387· Simpson 2003²: 105-106.

²² Lichtheim 1973-1980 III: 133-136· Bresciani 890-892· Simpson 2003²: 463-466.

Τέλος, αξίζει να αναφέρει κανείς και την αιγυπτιακή ιστορία του ονείρου του Νεκτανεβώ. Η ιστορία σώζεται στα πρώτα κεφάλαια της *Μυθιστορίας του Αλεξάνδρου* (Α 1-12):

Ο Φαραώ Νεκτανεβώ καταφέρνει με τη βοήθεια της μαγείας να αντιμετωπίζει και να κερδίζει όλους τους επιδρομείς που επιτίθενται στην Αίγυπτο. Κάποια μέρα του αναγγέλλεται ότι ένας πανίσχυρος στρατός πρόκειται να επιτεθεί στην Αίγυπτο, κι εκείνος ετοιμάζεται να τον αποκρούσει με τη μαγεία. Ωστόσο, σύντομα συνειδητοποιεί ότι ο στρατός αυτός έχει συσταθεί από τους ίδιους τους θεούς, κι έτσι αναγκάζεται να εγκαταλείψει την Αίγυπτο και να καταφύγει στη Μακεδονία. Εκεί αποκτά τη φήμη του καλύτερου προφήτη και αστρολόγου. Η βασίλισσα Ολυμπιάδα, η σύζυγος του βασιλιά Φιλίππου, τον καλεί στο παλάτι, διότι φοβάται ότι ο Φίλιππος θα τη χωρίσει και θα παντρευτεί άλλη. Ο Νεκτανεβώ, βλέποντάς την, θαμπώνεται και αποφασίζει να την αποπλανήσει. Την πείθει λοιπόν ότι είναι γραφτό της να πλαγιάσει με τον λιβυκό θεό Άμμωνα και να μείνει έγκυος στο παιδί του. Την ίδια βραδιά, μάλιστα, την κάνει να δει ένα όνειρο στο οποίο κάνει έρωτα με τον θεό. Η γυναίκα, αναστατωμένη από το όνειρο, ζητά από τον Νεκτανεβώ να τη φέρει σε επαφή με τον θεό, και ο Νεκτανεβώ μεταμφιεσμένος σε Άμμωνα καταφέρνει τελικά να κάνει έρωτα με την άπιστη προς τον Φίλιππο Ολυμπιάδα και να της χαρίσει ένα παιδί, τον Αλέξανδρο.²³

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η αιγυπτιακή γραμματεία φιλοξένησε τέτοιες άπιστες γυναίκες, όπως η σύζυγος του Φερώ στον Ηρόδοτο, σε όλη την έκταση της ιστορικής της εξέλιξης.²⁴ Σχετικά με τις ομοιότητες των παραπάνω ιστοριών με τη διήγηση του Ηρόδοτου, παρατηρεί κανείς ότι σε αρκετές από αυτές η άπιστη γυναίκα τιμωρείται. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο Φερώς καίει όχι μόνο τη γυναίκα του, αλλά και όλες τις άπιστες γυναίκες, αφού πρώτα τις έχει συγκεντρώσει σε μια πόλη, την *Έρυθρήν βῶλον*. Ακριβώς την ίδια τιμωρία υφίσταται η άπιστη γυναίκα του Ουεμπανόνερ. Ο Φαραώ διατάζει να την κάψουν και το πτώμα της ρίχνεται στον Νείλο. Αλλά και στις υπόλοιπες ιστορίες, μπορεί να μην έχουμε καύση της μοιχαλίδας, ωστόσο υπάρχει τιμωρία με θάνατο. Στην *Ιστορία των δύο Αδελφών* ο Άνουβης σκοτώνει τη γυναίκα του και την πετά στα σκυλιά. Στη συνέχεια και ο Μπάτα σκοτώνει τη δόλια σύζυγό του. Ακόμα και στην *Τύφλωση της Αλήθειας από το Ψέμα*, όπου δεν θανατώνεται η ακόλαστη γυναίκα που αποπλανεί τον «αδελφό-Αλήθεια», ο γιος της, όταν μαθαίνει από την ίδια πώς τον συνέλαβε, τότε της δηλώνει ότι αυτό που της αξίζει είναι να την ρίξουν στους κροκόδειλους.

Ο εμπρησμός ως τιμωρία δεν είναι τυχαίος. Για τους Αιγυπτίους αποτελούσε την υπέρτατη τιμωρία, καθώς προέκυπτε ολοκληρωτική καταστροφή του σώματος. Χωρίς αυτό δεν μπορούσε η ψυχή να παραμείνει ζωντανή, και με αυτή τη λογική η πλήρης καταστροφή του κορμιού σήμαινε και τον οριστικό θάνατο της ψυχής. Και ο Άνουβης, όχι μόνο σφαγιάζει τη γυναίκα του, αλλά τη δίνει να την φάνε τα σκυλιά, ώστε να μην μείνει τίποτα από το σώμα της. Το ίδιο και το φάγωμα από κροκόδειλους, που προτείνει ως τιμωρία ο γιος του «αδελφού-Αλήθειας». Αυτού του είδους η ποινή επιβαλλόταν πολύ συχνά στην αρχαία Αίγυπτο στους εχθρούς του βασιλιά ή και σε προδότες. Ο Φαραώ Σαμπακά, όταν κατέλαβε την Αίγυπτο,

²³ *Μυθιστ. Αλέξ.* Α 1-12. Για τη σχέση τούτης της νουβέλας με τον *Βίο* του Αισώπου βλ. Konstantakos 2009: 99-138.

²⁴ Ο Pieper (1929: 40 και 51-52) παραλληλίζει την ιστορία του Φερώ με την ιστορία των δύο αδερφών και λέει ότι αυτό που τις συνδέει είναι το καθαρά ανατολικό θέμα της γυναικείας απιστίας και ο θάνατος με φωτιά.

έκαψε τον προηγούμενο βασιλιά Βόκχωρι²⁵ ενώ για τον πρίγκιπα Osorkon μαθαίνουμε ότι αποτέφρωσε διάφορους επαναστάτες. Επιπλέον, ιερείς στα Νάπατα οι οποίοι ενεπλάκησαν σε δολοφονικές απόπειρες, βρήκαν παρόμοιο θάνατο, ενώ σε κείμενα με κατάρες η θανάτωση με εμπρησμό αναφέρεται πολύ συχνά.²⁶ Η θανάτωση επομένως της συζύγου του Φερώ και των υπόλοιπων άπιστων γυναικών στην Ερυθρή βώλο είναι καθαρά αιγυπτιακό μοτίβο και όχι ελληνικό.

Εκτός από τις δημοτικές ιστορίες που αναφέρθηκαν, το θέμα της ανήθικης γυναίκας παρουσιάζεται και στα λεγόμενα διδακτικά κείμενα, γνωστά στους Αιγυπτίους και ως *Διδαχές*.²⁷ Πρώτο από αυτά αναφέρουμε το έργο *Τα Αποφθέγματα του Φθαχοτέπ*. Πρόκειται για κείμενο το οποίο χρονολογείται στην έκτη Δυναστεία του Παλαιού Βασιλείου, αν και ορισμένοι μελετητές την ανάγουν στο Μέσο Βασίλειο.²⁸ Στο κείμενο ένας γηραιός ευγενής αποσύρεται από το αξίωμα του παραδίδοντας τα καθήκοντά του στον γιο του, τον Φθαχοτέπ. Όλο το έργο αποτελείται από συμβουλές, οι οποίες αποκαλύπτουν την ηθική δεοντολογία των Αιγυπτίων της εποχής της σύνθεσής του. Εδώ παρατίθενται ορισμένοι στίχοι σχετικοί με το πώς πρέπει ένας σύζυγος να συμπεριφέρεται στη γυναίκα του:

στροφή 18: [...] Σε όποιο μέρος και αν μπεις,
απόφευγε να πλησιάζεις γυναίκες,
διότι δεν υπάρχει τίποτε καλό σε καταστάσεις που συμβαίνουν τέτοια πράγματα.
Δεν είναι ποτέ φρόνιμο να εξοικειώνεσαι με αυτές περισσότερο απ' ό,τι πρέπει,
Διότι αμέτρητοι άνδρες παραστράτησαν έτσι, ενάντια στο συμφέρον τους.
Μπορεί κανείς να εξαπατηθεί από ένα εξαιρετικό σώμα,
Αλλά τότε είναι που ξαφνικά έρχεται η δυστυχία.

στροφή 21: Εάν είσαι εύπορος και στεριώσεις το νοικοκυριό σου,
να είσαι καλοσυνάτος με τη γυναίκα σου σύμφωνα με το τι είναι δίκαιο.
Τάιζε την καλά, να της καλύπτεις με ρούχα την πλάτη·
Η αλοιφή είναι το βάλσαμο για το κορμί της.
Να χαροποιείς την καρδιά της όλες τις μέρες της ζωής σου,
Καθώς (η γυναίκα) είναι ένα προνομιακό χωράφι για τον κύριό της.
Μην την καταδικάζεις,
Αλλά κράτα την μακριά από την εξουσία· έλεγχε την,
Διότι το μάτι της είναι γρήγορο και κοφτερό. Να την έχεις από κοντά,
Διότι έτσι θα καταφέρεις να παραμείνει για πολύ στο σπίτι σου.
Αν είσαι πολύ αυστηρός μαζί της, θα υπάρξουν δάκρυα.
Προσφέρει σεξουαλικές ικανοποιήσεις σε αντάλλαγμα προς την συντήρησή της,
Και αυτό που ζητά είναι η επιθυμία της να εκπληρώνεται.²⁹

²⁵ Μανέθων *FGrH* 609 F 2-3.

²⁶ Lloyd 1988 III: 41.

²⁷ Για την παρουσία της γυναίκας ως ιδανικής συζύγου-μητέρας μέσα στα διδακτικά κείμενα της αιγυπτιακής γραμματείας βλ. Depia 1994: 24-52.

²⁸ Το κείμενο σώζεται σε τέσσερα αντίγραφα, τρία εκ των οποίων είναι παπυρικά, ενώ το τέταρτο, το οποίο φέρει μόνο την αρχή του έργου, είναι μια ξύλινη πινακίδα. Η Lichtheim βασίζεται για τη μετάφρασή της μόνο σε ένα αντίγραφο, τον P. Prisse. Για την παράδοση και του κειμένου βλ. Wilson 1955²: 412-414· Lichtheim 1973: 61-62 με περισσότερη βιβλιογραφία μέχρι την εποχή της· Parkinson 1998: 246-249· Bresciani 1999: 40-41· Simpson 2003²: 129-130 και 576-577 με περισσότερη βιβλιογραφία.

²⁹ Wilson 1955²: 412-414· Lichtheim 1973: 68-69· Parkinson 1998: 256-257· Bresciani 1999: 47-48· Simpson 2003²: 137-139.

Σε ένα άλλο κείμενο, ακόμα πιο παλαιό από το προηγούμενο έχουμε τις *Συμβουλές του Χαρντεντέφ*.³⁰ Εκεί διαβάζουμε:

*Αν θες να είσαι έξοχος, στέριωσε ένα νοικοκυριό και απόκτησε για τον εαυτό σου μια περιποιητική σύζυγο, ώστε ένα αρσενικό παιδί να γεννηθεί για χάρη σου.*³¹

Τα κείμενα αυτά είναι αντιπροσωπευτικά της αιγυπτιακής εθιμοτυπίας και ηθικής περί γυναικών. Σίγουρα ήταν το επιθυμητό και το λογικό για έναν Αιγύπτιο να θέλει να παντρευτεί μια ανέγγιχτη γυναίκα, ωστόσο το έργο *Η Ιστορία των δύο Αδελφών και Η Τύφλωση της Αλήθειας από το Ψέμα* αποδεικνύει ότι στην αρχαία αιγυπτιακή λογοτεχνία απαντούν συχνά γυναίκες σεξουαλικά λάγνες. Η σεξουαλική λαγνεία φαίνεται και στο πρώτο από τα δύο κείμενα που μόλις παραθέσαμε (*Προσφέρει σεξουαλικές ικανοποιήσεις σε αντάλλαγμα προς την συντήρησή της, /Και αυτό που ζητά είναι η επιθυμία της να εκπληρώνεται*). Επίσης, σε μια σειρά παπύρων του Νέου Βασιλείου με περιεχόμενο καταγγελίες για επίσημα αδικήματα γίνεται αντιληπτό πόσο συχνό ήταν μια γυναίκα να είναι άπιστη.³² Όπως, λοιπόν, έχει παρατηρηθεί, αυτήν την έλλειψη ερωτικής αγνότητας τόνιζε και η ιστορία του Ηρόδοτου στην αυθεντική της εκδοχή.

4. Παρατηρήσεις για την εσωτερική νομοτέλεια της διήγησης του Φερώ

Η μέχρι τώρα έρευνα δεν έχει διασαφηνίσει αν το βάρος της ιστορίας πέφτει στη μάζα των ανήθικων γυναικών ή στη μία και μοναδική ενάρτη. Υπάρχουν, λοιπόν, ορισμένα στοιχεία της ιστορίας, τα οποία φανερώνουν ότι ο σκηνοθετικός φακός εστίαζε στη μοναδική ηθική γυναίκα της ιστορίας:

α') Πρώτα απ' όλα, στις ιστορίες με τις άπιστες γυναίκες που αναφέραμε δεν παρουσιάζεται καμιά ηθική γυναίκα ως αντιστάθμισμα. Η λογική τέτοιων ιστοριών άπιστων-ανήθικων γυναικών είναι η άπιστη γυναίκα να είναι συνήθως η μοναδική γυναίκα της διήγησης. Ακόμα και στην *Ιστορία των δύο Αδελφών* η σύζυγος του Άνουβη αντικαθίσταται από μια εξίσου άπιστη και δόλια γυναίκα, τη σύζυγο του Μπάτα.

β') Η ιστορία του Ηρόδοτου θυμίζει πολλές ανατολικές ιστορίες, στις οποίες ένας και μοναδικός ενάρτητος ή ικανός άνθρωπος αντιτίθεται με πολλούς

³⁰ Πρόκειται για το αρχαιότερο γνωστό παράδειγμα διδακτικών κειμένων. Προς το παρόν μόνο η αρχή του έργου σώζεται πλήρως, η οποία παραδίδεται από εννέα όστρακα του Νέου Βασιλείου και μια ξύλινη πινακίδα της ύστερης περιόδου. Ολόκληρο το κείμενο προσπάθησε να το ανασυνθέσει για πρώτη φορά ο Wolfgang Helck (Simpson 2003²: 127). Για την παράδοση και τη μετάφραση του κειμένου βλ. Lichtheim 1973: 58· Bresciani 1999: 35· Simpson 2003²: 127.

³¹ Lichtheim 1973: 58· Bresciani 1999: 36· Simpson 2003²: 127.

³² Τρεις είναι οι πάπυροι με αυτές τις καταγγελίες: (α) ο P. Turin, στον οποίο μαθαίνουμε για τον ιερέα Penanquet, ο οποίος συνευρέθηκε με την παντρεμένη Shuy, σύζυγο του Aḥauty. (β) Στον Πάπυρο Salt (P. BM 10055) πληροφορούμαστε για την καταγγελία εις βάρος του Paneb, επιστάτη των έργων στον Βασιλικό Τάφο στην Κοιλιάδα των Βασιλιάδων, κατά τη 19^η Δυναστεία, ο οποίος στα πλαίσια της τυραννικής συμπεριφοράς του εις βάρος των εργατών του ζευγάρωνε και με τις συζύγους/συμβίες τους. Παρόμοιο συμβάν περιγράφεται και στον P. Deir al-Medina 26. Για μια νομική προσέγγιση τούτων των κειμένων βλ. Eyre 1984: 92-105. Όπως παρατηρεί και η ίδια (92), τέτοιου είδους αδικήματα δεν τιμωρούνταν από τον νόμο, ωστόσο συνόδευαν σοβαρότερες κατηγορίες για την περαιτέρω επισκίαση του ήθους του εναγομένου. Επομένως, η τιμωρία του θανάτου ενός ή μιας μοιχού δεν επιβαλλόταν από τον νόμο, αλλά αποτελούσε προσωπική εκδίκηση του εκάστοτε θιγόμενου ιδιώτη.

φαύλους. Παραδείγματα σοφών συμβούλων όπως ο Ακίχαρος, ο Δημοκίδης, ο Αίσωπος, και πολλοί άλλοι, είναι άνδρες των οποίων η σοφία πάντοτε αντιπαρατίθεται με την ανικανότητα πολλών αυλικών του βασιλιά.³³ Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις κειμένων η αντίθεση ανάμεσα στον ένα και τους πολλούς αναδεικνύει ως πρωταγωνιστή τον ένα και η αντίθεση υπάρχει απλώς για να τονιστεί ακόμα περισσότερο η αρετή-ικανότητα του ενός. Στην ιστορία του Ηρόδοτου υπάρχει αυτή η αντίθεση: οι φαύλες γυναίκες είναι τόσο πολλές που γεμίζουν μια ολόκληρη πόλη, ενώ η αντιπαραθέση της μοναδικότητας της ηθικής γυναίκας αναδεικνύει την σπανιότητά της και την αξία της. Η αντίθεση διογκώνεται, αν συγκρίνει κανείς και την κατάληξη των μεν και της δε· οι πολλές καίγονται, ενώ η ενάρετη επιβραβεύεται από τον φαραώ που την κάνει γυναίκα του. Είδαμε ότι ο εμπρησμός σήμαινε για τους Αιγυπτίους τον οριστικό και τελεσίδικο θάνατο του ανθρώπου ψυχή τε και σώματι. Αυτό σίγουρα θα αντιτίθετο με την αιώνια ζωή που εξασφάλισε η πλοκή στην πιστή γυναίκα, δεδομένου ότι η σύζυγος του φαραώ ήταν και αυτή θεά, η μητέρα-σύζυγος του βασιλιά.

γ') Επίσης, το μοτίβο που επισημαίνει ο Lloyd, ο φτωχός και ταπεινός που ξαφνικά λόγω της αρετής του γίνεται πλούσιος και δοξασμένος δίνει και αυτό με τη σειρά του πρωταγωνιστικό ρόλο στην ηθική γυναίκα, καθώς σε τέτοιου είδους ιστορίες ο φτωχός που γίνεται πλούσιος έχει την κεντρική θέση της διήγησης.

Περισσότερο ταιριάζει το συμπέρασμα ότι στην ιστορία του Ηρόδοτου έχουμε το μοτίβο της σωτηρίας ενός άνδρα από την ηθική του γυναίκα. Ο Lloyd παρατηρεί ότι το στοιχείο της σύνδεσης της γυναικείας πίστης με τη σωτηρία του άνδρα ενυπάρχει στην ηροδότεια διήγηση, και όπως φαίνεται, αυτό είναι που τονίζεται περισσότερο και όχι η απιστία. Ένα παράλληλο βρίσκει κανείς στην *Ιστορία του Καταδικασμένου Πρίγκιπα*.³⁴ Η σύζυγος του πρίγκιπα ανησυχεί συνεχώς μήπως ο άντρας της πάθει τίποτα και γι' αυτό τον λόγο τον συμβουλεύει να σκοτώσει τον σκύλο του και τον ακολουθεί στις καθημερινές εξόδους του από το παλάτι. Και εδώ, όπως και στον Φερών, ο πρίγκιπας, του οποίου η μοίρα συνδέεται και εδώ με ένα χρησμό, προστατεύεται από μια γυναίκα χωρίς καμιά προγαμιαία σχέση. Παρόμοια, και τον Φερών τον σώζει μια γυναίκα που είχε πάει μόνο με τον άνδρα της. ίσως λοιπόν η ιστορία του Φερών να μην κατατάσσεται αυστηρά στις ιστορίες άπιστων γυναικών, αλλά σε εκείνες που επικροτούν την ερωτική εγκράτειά τους.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο, αξίζει να επανέλθουμε στην άποψη των Wiedemann, How και Wells ότι η ιστορία είναι σατιρική. Η παρατήρηση αυτή μπορεί να σταθεί, καθώς η διήγηση έχει κάποια στοιχεία που κάλλιστα μπορούσαν να προκαλέσουν το γέλιο σε όποιον την άκουγε. Μια προσεκτικότερη ανάγνωση μπορεί να βοηθήσει στο να ξεχωρίσει κανείς (α') ποια είναι αυτά τα κωμικά στοιχεία και (β') ποιος διακωμωδείται κάθε φορά.

Τα κωμικά στοιχεία της ιστορίας είναι τα εξής:

(α') η ταπεινή φύση της θεραπείας.

(β') η αντίθεση που δημιουργείται ανάμεσα σε τούτη την ταπεινή θεραπεία και στο μεγαλείο του φαραωνικού θεσμού. Φαντάζεται κανείς τα

³³ Για όλα αυτά τα παραδείγματα βλ. Κωνσταντάκος 2008 I: 185-231.

³⁴ Σύμφωνα με τον Pieper (1929: 43), η *Ιστορία του Καταδικασμένου Πρίγκιπα* έχει το μοτίβο της σωτηρίας ενός καταδικασμένου από την πιστή γυναίκα του.

συναισθήματα του Φαραώ που είχε πλυθεί με τα ούρα τόσων γυναικών, τόσων πολλών που γέμιζαν μια πόλη.

(γ') Η ειρωνεία στην εμπιστοσύνη του Φαραώ προς τη γυναίκα του ότι ήταν αγνή και πιστή. Ο Φερώς έσπευσε αμέσως στη γυναίκα του να βρει τη θεραπεία, ωστόσο οι ελπίδες του αποδείχτηκαν φρούδες.

(δ') Η υπερβολική τιμωρία, η οποία εκτός των ηθικο-διδακτικών προεκτάσεών της, ίσως φανερώνει και το άχτι του βασιλιά για όσα τράβηξε με τις άσκοπες πλύσεις.

Τα στοιχεία (α'), (β') και (γ') διακωμωδούν τον ίδιο τον Φαραώ, οπότε κάλλιστα μπορεί κανείς να κατατάξει αυτήν τη διήγηση σε εκείνες τις διηγήσεις ρεαλιστικότερης περιγραφής και διακωμώδησης του βασιλιά.

Βιβλιογραφία

- Aly 1969²: Aly, W., *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen*, ed. L.Huber, Göttingen.
- Bresciani 1999: Bresciani, E., *Letteratura è poesia dell' antico Egitto: Cultura è società attraverso i testi*, Torino.
- Depla 1994: Depla, A., "Women in Ancient Egyptian Wisdom Literature", in L.J. Archer, S. Fischler, M. Wyke (επιμ.), *Women in Ancient Societies: An Illusion of the Night*, London-New York, 24-52.
- Eyre 1984: Eyre, C.J., "Crime and Adultery in Ancient Egypt", *JEA* 70, 92-105.
- Eyre 1992: Eyre, C.J., "Yet Again the Wax Crocodile: P. Westcar 3, 12ff.", *JEA* 78, 280-281.
- Fritz 1967: Fritz, K. von, *Die griechische Geschichtsschreibung*, τόμ. I, Berlin.
- How-Wells 1912: How, W.W. and Wells, J., *A Commentary on Herodotus*. τόμ. 1-2, Oxford.
- Jonckheere 1950: Jonckheere, F., "Le Monde des Malades dans les Textes non Médicaux", *CdE* 25, 213-232.
- Konstantakos 2006: Konstantakos, I.M., "Aesop Adulterer and Trickster. A Study of *Vita Aesopi* Ch. 75-76", *Athenaeum* 94, 563-600.
- Konstantakos 2009: Konstantakos, I.M., "Nektanebo in the *Vita Aesopi* and in other Narratives", *CM* 60, 99-144.
- Κωνσταντάκος 2008: Κωνσταντάκος, I.M., *Ακίχαρος: Η Διήγηση του Ακικάρ στην Αρχαία Ελλάδα*, τομ. Α, Αθήνα.
- Lichtheim 1973-1980: Lichtheim, M., *Ancient Egyptian Literature*, τόμ. I-III, Berkeley-Los Angeles-London.
- Lloyd 1975-1988: Lloyd, A.B., *Herodotus. Book II*, vols. I-III, Leiden.
- Meulenaere 1953: Meulenaere, H., "La légende de Pheros d' après Herodote (II, 111)", *CdE* 248--260.
- Munson 2005: Munson, R.V., *Black Doves Speak: Herodotus and the Languages of Barbarians*, Harvard-Cambridge-Massachusetts-London.
- Parkinson 1998: Parkinson, R.B., *The Tale of Sinuhe and Other Ancient Egyptian Poems 1940-1640 BC*, Oxford.
- Peet 1925: Peet, T.E., "The Legend of the Capture of Joppa and the Story of the Foredoomed Prince", *JEA* 11, 225-229.

Η νουβέλα του Φερώ στον Ηρόδοτο (B 111.1-4)

Pieper 1929: Pieper, M., *Das ägyptische Märchen*, Berlin.

Posener 1953: Posener, G., "On the Tale of the Doomed Prince", *JEA* 39, 107.

Sayce 1883: Sayce, A.H., *The Ancient Empires of the East: Herodotus I-III*, London.

Simpson 2003³: Simpson, W.K., *The Literature of Ancient Egypt. An Anthology of Stories, Instructions, Stelae, Autobiographies, and Poetry*, New Haven-London.

Waddell 1939: Waddell, W.G., *Herodotus, Book II*, London.

Wiedemann 1890: Wiedemann, A., *Herodots zweites Buch*, Leipzig.

Wilson 1955²: Wilson, J.A., "Egyptian Didactic Tales" και "Egyptian Oracles and Prophecies" in J.B. Pritchard (επιμ.) *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, 2^η έκδοση, Princeton, 405-424, 441-449.

Απόφαση κοινωνικής πολιτικής με παράμετρος αρνητικές συνέπειες: μελέτη περίπτωσης εργαζόμενοι συνταξιούχοι του τ. ΤΕΑΥΕΚ

Σιούλη Ζωή

Δρ. Κοινωνικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου,
Προϊσταμένη Διεύθυνσης ΕΦΚΑ

Περίληψη

Τα όρια της κοινωνικής πολιτικής είναι ανεξάντλητα. Οι πολυσήμαντες και πολυσύνθετες λειτουργίες της συνδέονται με αξίες και αρχές, αναπαράγουν πρότυπα, αντανακλούν πολιτικές και οικονομικές επιβολές, αποτυπώνουν αλλά και μεταβάλλουν την κοινωνία (Βενιέρης, 2006). Η κοινωνική πολιτική διέπεται από τρία χαρακτηριστικά (μεταβαλλόμενη, αντιφατική, διεπιστημονική), που την καθοδηγούν σε δύσκολα σταυροδρόμια χωρίς «ευκρινή σηματοδότηση» (Βενιέρης, 2006, p. 10). Στην παρούσα μελέτη θα παραθέσουμε μια πολιτική εφαρμογή της κοινωνικής ασφάλισης, πεδίο της κοινωνικής πολιτικής με ιδιαίτερο βάρος και άμεση και καθολική επίδραση στον κοινωνικό και οικονομικό τομέα. Σκοπός μας είναι να αναδείξουμε την μεταβολή, την αντιφατικότητα και την ανάγκη διεπιστημονικότητας της συγκεκριμένης πολιτικής. Πρόκειται για τη νομοθεσία σχετικά με τους εργαζόμενους-συνταξιούχους και χρησιμοποιούμε ως παράδειγμα μελέτης εφαρμογής της το τ. ΤΕΑΥΕΚ. Η συγκεκριμένη εφαρμογή συνταξιοδοτικής πολιτικής συσχετίζεται με θέματα κοινωνιολογίας και οικονομικών.

Το παράδειγμα αναδεικνύει το γεγονός ότι όπως κάθε άλλη νομοθετική παρέμβαση-μεταβολή με οικονομική επίπτωση, παρέχει προνόμια σε κάποιους ενώ ταυτόχρονα ίσως τα στερεί από άλλους. Οι πίνακες με τα στοιχεία των εργαζόμενων συνταξιούχων αναδεικνύουν ότι επέλεξαν να συνταξιοδοτηθούν μόλις το σύστημα τους το επέτρεψε σε μικρότερη ηλικία ακόμη και εάν η σύνταξή τους θα παρεχόταν για όλο το συνταξιοδοτικό τους βίο μειωμένη. Η μείωση του ποσοστού κράτησης της σύνταξης λόγω εργασίας τους σε 30% από το 60%, τούς ωθεί στη συνταξιοδότηση. Η συνταξιοδοτική δαπάνη αυξάνεται και η ανεργία ομοίως.

Λέξεις - κλειδιά: Κοινωνική ασφάλιση, εργαζόμενοι συνταξιούχοι, ανεργία, αύξηση συνταξιοδοτικής δαπάνης

© 2021 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

doi:

Abstract

The limits of social policy are inexhaustible. Its multifaceted and complex functions are linked to values and principles, reproduce patterns, reflect political and economic imperatives, reflect and alter society (Venieris, 2006). Social policy is governed by three characteristics (is changing, is contradictory, and interdisciplinary), which guide it to difficult crossroads without "clear signaling" (Venieris, 2006:10).

In this study we will present a political implementation of social security, a field of social policy with particular weight and a direct and universal impact on the social and economic field. Our aim is to highlight the change, the contradiction and the need for Interdisciplinarity of this policy. This is the legislation on workers-pensioners and we use as a paradigm of a study of its implementation the T. TEAYEK. The specific implementation of a pension policy is related to sociology and economics issues.

The example highlights the fact that, like any other legislative intervention and change with economic impact, it grants privileges to some, while at the same time perhaps is depriving them of others. The tables with the data of working pensioners show that they chose to retire as soon as the system allows them to do so, at an earlier age, even if their pension would be provided for the whole of their pension life reduced. Reducing the rate of deduction of their work pension to 30% out of 60%, pushes them into retirement. Pension expenditure is rising, and at the same time unemployment is rising.

Keywords: Social insurance, retired workers, unemployment, increase in pension expenditure

© 2021 Library and Information Center, University of the Peloponnese

doi:

Εισαγωγή

Οι νέοι κοινωνικοί κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι πολίτες ένεκα κοινωνικών, οικονομικών αλλαγών και της παρούσας πανδημικής συγκυρίας, μπλοκάρουν το σύστημα της κοινωνικής ασφάλισης από τη δυσχέρεια διαχείρισης των αποθεματικών. Η ευρύτερη οικονομική δυσπραγία έδωσε έναυσμα για αλλαγές που μείωσαν αρχικά το επίπεδο της αναδιανομής και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Η αναδιανομή και η αλληλεγγύη, που αποτελούσε θεμέλιο του κράτους ευημερίας δεν υφίστανται πλέον. Οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν αποσκοπούσαν στην εξατομίκευση του κοινωνικού κινδύνου έναντι της συλλογικής ευθύνης.

Το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων μεταξύ των αρμοδιοτήτων του περιλαμβάνει θέματα εργασίας και συνταξιοδότησης. Η όποια νέα απόφαση για τη χορήγηση παροχών, επειδή αντλεί από τους πενιχρούς οικονομικούς πόρους, απαιτεί γνώσεις του διεπιστημονικού ακαδημαϊκού αντικειμένου της κοινωνικής πολιτικής. Κάθε απόφαση κοινωνικής πολιτικής οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα τρία ιδιαίτερα και σημαντικά χαρακτηριστικά της: μεταβολή, αντιφατικότητα και διεπιστημονικότητα.

Η παρούσα μελέτη, εξετάζει απόφαση του Υπουργείου να μειωθεί το ποσοστό κράτησης της σύνταξης των συνταξιούχων που συνεχίζουν να εργάζονται. Στην πρώτη ενότητα γίνεται αναφορά στην κοινωνική ασφάλιση και στις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν με σκοπό διασφάλιση οικονομικών πόρων. Στη συνέχεια επισημαίνεται το όλο νομοθετικό πλαίσιο που αφορά την περίπτωση των εργαζόμενων συνταξιούχων. Προς στήριξη της παρούσας μελέτης παρατίθεται ένα σχετικό παράδειγμα ληφθέν από τη συγκεκριμένη ομάδα συνταξιούχων. Η μελέτη περίπτωσης του επικουρικού ταμείου υπαλλήλων εμπορικών καταστημάτων του ΕΤΕΑΕΠ ΕΦΚΑ, στηρίζει την υπόθεση εργασίας, κατά την οποία διαπιστώνονται δυσλειτουργίες, αντιφάσεις και σημαντικές επιπτώσεις. Τα στοιχεία, ακόμη επιβεβαιώνουν αύξηση των συνταξιοδοτικών δαπανών και της ανεργίας. Οι υπεύθυνοι των νομοθετικών προτάσεων, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση κοινωνικής πολιτικής, όφειλαν να λάβουν υπόψη τους όλες τις παραμέτρους.

Η κοινωνική ασφάλιση: οι μεταρρυθμίσεις

Στη συνολική κοινωνική ευημερία και συνοχή σημαντικό μερίδιο αναλαμβάνει η κοινωνική ασφάλιση, μια και οι επιπτώσεις της είναι άμεσες, καθολικές και αυτομάτως ευαισθητοποιούν τα κοινωνικά αντανάκλαστικά (Βενιέρης, 2006). Ο ρόλος της αποδεικνύεται από τους υψηλούς δείκτες μεγέθους της χρηματοδότησης δαπανών κοινωνικής προστασίας και από τη συμβολή της στην επίτευξη ευημερίας. Ως κοινωνικός και οικονομικός θεσμός εξυπηρετεί ατομικές και συλλογικές ανάγκες των εργαζομένων και των συνταξιούχων. Με την κοινωνική ασφάλιση δημιουργείται πραγματικός σύνδεσμος μεταξύ ατόμου και κράτους, καθώς αμφότεροι συμμετέχουν στην ευθύνη της καλής λειτουργίας του θεσμού (Riedel, 2007). Πρόκειται για πρακτική που ενώ προσφέρει μια γενική αρχή και αντίληψη των πραγμάτων, των ανθρώπων και των μεταξύ των σχέσεων, παράλληλα αποτελεί οικονομική τεχνική επανόρθωσης και αποζημίωσης των ζημιών με ηθικούς όρους και προνοητικότητα (Ewald, 2000).

Οι κυριότεροι παράγοντες σύμφωνα με την Κατσιρέλη (1961, σελ. 73) που συντελούν στη διαμόρφωση ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης είναι σίγουρα οικονομικοί, δημογραφικοί, πολιτικοί, κοινωνιολογικοί αλλά και γεωγραφικοί, ψυχολογικοί, θρησκευτικοί. Στις ημέρες μας στη διαμόρφωση του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος συμβάλει και το έντονο φαινόμενο της μετανάστευσης, που αντιμετωπίζουν όλα τα ευρωπαϊκά κράτη. Στο περιβάλλον της μετανάστευσης η φυλετική, εθνοτική και θρησκευτική ετερογένεια περιορίζει την αλληλεγγύη και την αναδιανομή που υποστηριζόταν από τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. Παράλληλα, η οικονομική κρίση συνθλίβει την κοινωνική ανάπτυξη, καθώς στους διεθνείς οργανισμούς κυριαρχεί η εργαλειακή εκδοχή ότι η κοινωνική ασφάλιση είναι επακόλουθο της οικονομικής ανάπτυξης (Βενιέρης, 2006).

Έτσι, πέρα από τους παράγοντες που διαμορφώνουν τα συστήματα, αυτό που κυρίως κοινά τα απασχολεί είναι η εύρεση τρόπου αντιμετώπισης και αποτελεσματικής κάλυψης της ανάγκης των ατόμων (γήρας, αναπηρία, θάνατος, ανεργία κ.ά.) (Κατσιρέλη, 1961). Όλες οι χώρες, με τις ανάλογες πολιτικές αποφάσεις και στη βάση κυρίως των θεωρητικών παραλλαγών του Bismarck και του Beveridge, υιοθέτησαν το ένα ή το άλλο πρότυπο ή επηρεαζόμενες και από τα δύο δημιούργησαν τα δικά τους μεικτά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. Ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης ανά τον κόσμο με σκοπό να ανταποκριθούν στις νέες μεταβιομηχανικές συνθήκες προέβησαν σε μεταρρυθμίσεις, οι οποίες, σε πολλές περιπτώσεις, τα απομάκρυναν από τις αρχικές προδιαγραφές τους. Κοινές συνιστώσες των μεταρρυθμίσεων που κλονίζουν την ευημερία των πολιτών είναι η ενίσχυση της κοινωνικής ευθύνης, η λιτότητα, η ιδιωτικοποίηση δημόσιων πρακτικών και η αναδιάταξη της ισορροπίας μεταξύ δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (Πετμεζίδου, 2018).

Στην Ελλάδα, το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης παρουσιάζει σημαντικά κενά στην κοινωνική προστασία, ενώ ταυτόχρονα διαπιστώνεται η υπερπροστασία κάποιων ομάδων. Οι κρίσιμες πολιτικές επιλογές που καθόρισαν το σύστημα με διατάξεις που δεν υποστήριζαν το γενικό καλό, η νομοθετική και διοικητική πολυδιάσπαση, οι ανισότητες των παροχών και εισφορών μεταξύ των ασφαλισμένων, καθώς και το γεγονός ότι η ωρίμανση των δικαιωμάτων –που εκτείνονταν σε βάθος χρόνου- αντιμετωπίστηκε με κοντόφθαλμη οπτική, υπέσκαψαν σε σημαντικό βαθμό την αποτελεσματικότητα και βιωσιμότητα του συστήματος (Ματσαγγάνης, 1999· Ρομπόλης, 1990· Λυμπεράκη, 1999· Σακελλαρόπουλος, 2001· Γετίμης, 1993· Τήνιος, 2003· Αθανασίου, 2002· Βενιέρης, 1996· Λέανδρος, 1996· Βουρλούμης, 2002· Πετμεζίδου, 1992· Σωτηρόπουλος, 2003· Καζάκος, 2010· Ρήγα, 1993· Katrougalos, 1996· Σιούλη, 2018, 2020· κ.ά.).

Κατά την περίοδο της δημοσιονομικής κρίσης το σύστημα εισήλθε σε δυναμική τροχιά μεταρρυθμίσεων, διοικητικών και θεσμικών. Οι πολλαπλοί ασφαλιστικοί φορείς μετά από αλλεπάλληλες ενοποιήσεις κατέληξαν να αποτελούν τον e-ΕΦΚΑ, θεσπίστηκαν ενιαίοι κανόνες για αρκετά ασφαλιστικά θέματα, οι παροχές περιορίστηκαν και αυξήθηκαν τα όρια ηλικίας για τη συνταξιοδότηση. Από την εφαρμογή του Ν. 4336/2015 το συνταξιοδοτικό σύστημα της Ελλάδας επιτρέπει τη συνταξιοδότηση λόγω γήρατος στο 67ο έτος της ηλικίας και με ελάχιστο απαιτούμενο χρόνο ασφάλισης τα 15 έτη. Γενική προϋπόθεση πλήρους συνταξιοδότησης έχει οριστεί η συμπλήρωση των 40 ετών ασφάλισης και του 62ου έτους της ηλικίας. Η συνταξιοδότηση πριν το 67ο έτος της ηλικίας επιτρέπεται με

λήψη μειωμένης σύνταξης, μέχρι 5 έτη νωρίτερα από το όριο της πλήρους, υπό προϋποθέσεις (ενεργός ασφαλιστικός δεσμός την 5ετία προ αιτήσεως).

Παράλληλα, για την οικονομική ενίσχυση του συστήματος, που παρουσίαζε ετήσιο έλλειμμα σχεδόν 4 δις ευρώ (για τα έτη 2010-2014 βλ. Ρομπόλης & Μπέτσας, 2016) υποστηρίχθηκε μια προσπάθεια παραμονής στην εργασία αυτών που θεμελιώναν δικαίωμα συνταξιοδότησης με αύξηση των ποσοστών αναπλήρωσης της σύνταξης μετά τα 35 έτη ασφάλισης. Επίσης, προκειμένου να διασφαλιστεί η εισφοροαποφυγή, για όσους δεν διεκδικούν υψηλότερη σύνταξη και δεν επιλέγουν την παραμονή στην εργασία, συνέχισε να ισχύει το δικαίωμα εργασίας κατά τη συνταξιοδότηση και μάλιστα με μικρότερη περικοπή από ό,τι ίσχυε στο παρελθόν. Σήμερα και όσον αφορά στο ποσοστό της περικοπής της σύνταξης για όλους τους εργαζόμενους συνταξιούχους –επικουρικής και κύριας ασφάλισης– ισχύουν οι διατάξεις του Ν.4670/2020. Ο Νόμος θέλοντας να άρει διαφορές που υπάρχουν από εφαρμογές προηγούμενου νομοθετικού πλαισίου ή και καταστατικών διατάξεων που απαγόρευαν την εργασία κατά τη συνταξιοδότηση, προβλέπει ότι από τον 03/2022 σε όλους τους εργαζόμενους συνταξιούχους, κύριας και επικουρικής ασφάλισης θα εφαρμοστεί η περικοπή της σύνταξης όπως αυτή προβλέπεται (μειωμένη κατά 30%). Στο πλαίσιο αυτό και προκειμένου να αναδειχθεί η ευμενής μεταχείριση αυτής της ομάδας, κρίνεται σημαντικό να αναφερθεί το προηγούμενο νομοθετικό πλαίσιο της απασχόλησης των συνταξιούχων με έμφαση στο παράδειγμα του Ταμείου Επικουρικής Ασφάλισης Υπαλλήλων Εμπορικών Καταστημάτων (τ. ΤΕΑΥΕΚ).

Η νομοθεσία σχετικά με τους εργαζόμενους συνταξιούχους διαχρονικά: το παράδειγμα του τ. ΤΕΑΥΕΚ

Όπως αναφέρθηκε η κοινωνική ασφάλιση –και κυρίως οι παροχές της– καλύπτουν τους ασφαλισμένους, όταν αδυνατούν να εξασφαλίσουν την αναγκαία συντήρησή τους. Στη βάση αυτή υποστηρίζεται ότι όταν δεν υφίσταται απώλεια εισοδήματος, δεν υπάρχει και ο λόγος χορηγήσεως των παροχών. Έτσι, συγκεκριμένα για τις περιπτώσεις που ο συνταξιούχος αναλαμβάνει εργασία και αποκερδαίνει εισοδήματα πέραν του επιτρεπτού ορίου, θεσπίστηκαν διατάξεις περί αναστολής της συνταξιοδότησης (Πετρόγλου, 1974). Κατά μια άλλη άποψη, η αναστολή ή η περικοπή της σύνταξης για όσους συνεχίζουν να εργάζονται, αποτρέπει τη συνέχιση της εργασίας, βλάπτοντας την εθνική οικονομία. Επίσης, υποστηρίζεται ότι δημιουργεί ανισότητα μεταχείρισης υπέρ των παθητικών για την κοινωνική ανάπτυξη ατόμων, όπως είναι οι συνταξιούχοι εις βάρος των ενεργητικών (Πετρόγλου, 1974).

Οι διατάξεις για τους εργαζόμενους συνταξιούχους ήταν διαφορετικές ανά φορέα, με συνέπεια οι ασφαλιστικοί οργανισμοί να ακολουθούν διάφορα συστήματα αναστολής, περικοπής ή και της απρόσκοπτης καταβολής των συντάξεων. Γενικότερα, η νομοθεσία σχετικά με την απασχόληση συνταξιούχων λόγω γήρατος (δεν είναι αντικείμενο της παρούσης οι εργαζόμενοι συνταξιούχοι λόγω θανάτου ή αναπηρίας) είναι γενική αλλά και ειδική. Στη γενική νομοθεσία (Ν.3863/2010, άρθ. 16) προβλέπεται αναστολή της σύνταξης, στο συνταξιούχο που θα αναλάβει εργασία σε φορέα της Γενικής Κυβέρνησης. Ακόμη προβλέπεται αναστολή της σύνταξης –κύριας και επικουρικής– για όσους συνταξιούχους λόγω

γήρατος αναλάμβαναν εργασία και δεν είχαν συμπληρώσει τον 55ο έτος της ηλικίας τους. Για τους εργαζόμενους συνταξιούχους άνω των 55 ετών που αναλάμβαναν εργασία έως 28/02/2020, η σύνταξη μειωνόταν κατά 60%. Από 01/03/2020 το ποσό της μείωσης ανέρχεται στο 30%. Το πρόβλημα αν η ανάληψη εργασίας ήταν πριν ή μετά τις 13/05/2016, ημερομηνία κατά την οποία θεσμοθετείται ενιαίο πλαίσιο στο θέμα αυτό για τους κύριους φορείς, επιλύεται με τον Ν. 4670/2020 και τη διάταξη που προβλέπει ότι από 01/03/2022 όλοι οι εργαζόμενοι συνταξιούχοι θα έχουν την ίδια αντιμετώπιση, δηλαδή μείωση της σύνταξης 30%. Ακόμη και οι φορείς που προέβλεπαν αναστολή συντάξεων, από 01/03/2022 θα πρέπει να τις επαναχορηγήσουν με την ανάλογη μείωση.

Όσον αφορά στις ειδικές διατάξεις για τους εργαζόμενους συνταξιούχους και συγκεκριμένα στα ταμεία επικουρικής ασφάλισης, η νομοθεσία ήταν διαφορετική ανά κλάδο απασχόλησης και φορέα. Σε άλλα επικουρικά ταμεία προβλέπεται αναστολή της σύνταξης (π.χ τ. ΤΕΑΔΥ, ΤΕΑΠΟΚΑ, ΤΕΑΥΝΤΠ, ΤΕΑΧ), σε άλλα περικοπή ανάλογα με τις αποδοχές (π.χ. τ. ΤΕΑΥΕΚ, ΤΕΑΕΙΓΕ) και σε άλλα χορήγηση (π.χ. τ. ΕΤΕΑΜ).

Η υπαγωγή ή μη στην ασφάλιση του φορέα ήταν καθοριστική στη νομοθεσία για τους εργαζόμενους συνταξιούχους. Ακόμη και για τις περιπτώσεις που εργαζόμενος απασχολείτο σε εργασία ασφαλιστέα σε κάποιον οργανισμό, υπήρχαν διαφορετικές αντιμετώπισεις- νομοθετήσεις. Για παράδειγμα, η μειωμένη απασχόληση με αμοιβή, στην περίπτωση που υφίσταται άλλη κύρια πηγή βιοπορισμού δεν θεωρείτο ασφαλιστέα στον φορέα και δεν πραγματοποιείτο περικοπή της σύνταξης (ΣτΕ 1431/1973, 1236/1975). Επίσης, αν η ανάληψη εργασίας από το συνταξιούχο αφορούσε υπαγωγή στην ασφάλιση άλλου επικουρικού φορέα και τότε δεν τίθετο θέμα περικοπής ή αναστολής της σύνταξης.

Συγκεκριμένα στο καταστατικό του τ. ΤΕΑΥΕΚ, από το οποίο αντλούμε και στοιχεία, η σύνταξη λόγω γήρατος αναστέλλεται εφόσον ο συνταξιούχος αναλάβει εργασία ασφαλιστέα στο ταμείο και αποκερδαίνει μηνιαίως ποσό μεγαλύτερο του 35πλάσιου του ημερομισθίου του ανειδίκευτου εργάτη (δηλ. άνω των 1.174,00 €). Γίνεται αντιληπτό ότι αν οι αποδοχές από την εργασία που αναλαμβάνει ο συνταξιούχος δεν ξεπερνούν τα 1.174, 00 € ή αν η εργασία του δεν είναι ασφαλιστέα στο τ. ΤΕΑΥΕΚ τότε δεν τίθεται θέμα αναστολής της σύνταξης.

Με το άρθ. 20 του Ν. 4387/16 ορίστηκε από 13/05/2016 και για τα ταμεία επικουρικής ασφάλισης που ανήκουν στον e-ΕΦΚΑ, να ισχύει η περικοπή της σύνταξης σε ποσοστό 60%, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι αποδοχές ή η υποχρέωση ασφάλισης. Στη συνέχεια από 01/03/2020, (άρθ. 27 του Ν.4670/20) η περικοπή της σύνταξης αυτών που συνεχίζουν να εργάζονται, ορίστηκε στο 30%.

Πριν προχωρήσουμε στον σχολιασμό αυτής της νομοθετικής αλλαγής, επισημαίνουμε ότι ο εργαζόμενος έχει το δικαίωμα να επιλέξει να συνταξιοδοτηθεί σε οποιαδήποτε ηλικία, ανάλογα με την κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Η ηλικία συνταξιοδότησης μέχρι την έκδοση του Ν.4336/15 στην Ελλάδα για τις μεν μητέρες ανηλίκων ξεκινούσε από τα 50 τους, ενώ για τις άλλες κατηγορίες στα 55 ή στα 60. Το ελληνικό κράτος, επίσης, διευκόλυνε την πρόωρη συνταξιοδότηση αυτών που εργάζονται στα βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα, και κάποιες ομάδες πασχόντων ή συγγενών τους. Η πρόωρη συνταξιοδότηση σε όλες τις περιπτώσεις επιδρά στο ασφαλιστικό σύστημα, που καλείται να συντηρήσει για μεγάλο διάστημα την καταβολή των συντάξεων, σύμφωνα πάντα με το προσδόκιμο επιβίωσης, ενώ παράλληλα στερείται εισφορών.

Στις αρμοδιότητες-νομοθετήματα του υπουργείου εργασίας κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας εκτός από τα θέματα συντάξεων, συγκαταλέγονται οι ατομικές και συλλογικές συμβάσεις εργασίας, η ισότητα των φύλων, η κοινωνική ενσωμάτωση των αλλοδαπών εργαζομένων στην Ελλάδα, η κοινωνική προστασία και αποκατάσταση των ατόμων ειδικών κατηγοριών, η διευκόλυνση των ατόμων με αναπηρίες, ο επαγγελματικός προσανατολισμός κ.ά. Γίνεται αντιληπτό ότι το θέμα των εργαζόμενων συνταξιούχων είναι αρκετά σύνθετο και η όποια μεταβολή στη νομοθεσία που μπορεί να επιμηκύνει την εργασιακή πορεία με την παροχή κινήτρων ή να διευκολύνει τη συνταξιοδότηση, αντανακλάται γενικότερα στα οικονομικά της κοινωνικής ασφάλισης, στην αγορά εργασίας και στους δείκτες ανεργίας. Με την πεποίθηση ότι τα υψηλά ποσοστά περικοπής των συντάξεων που ίσχυαν τα προηγούμενα χρόνια για τους συνταξιούχους που ήθελαν να συνεχίσουν την εργασία τους, τούς ωθούσαν σε συνθήκες «μαύρης εργασίας», η νομοθεσία άλλαξε και το ποσοστό περικοπής μειώθηκε κατά 30%. Ωστόσο, η παραμονή των συνταξιούχων στην εργασία πρέπει να συνδέεται και με την εξέλιξη του δείκτη της ανεργίας και ιδιαίτερα της νεανικής ανεργίας.

Πριν θέσουμε στοιχεία ανεργίας ας δούμε ένα μικρό δείγμα συνταξιούχων του τ. ΤΕΑΥΕΚ διερευνώντας το ποιό είναι αυτοί οι συνταξιούχοι που συνεχίζουν την εργασία τους, αν επέλεξαν να συνταξιοδοτηθούν μόλις το σύστημα τους το επέτρεψε και αν έλαβαν μειωμένη σύνταξη.

Στον πίνακα 1 παρατίθενται συνταξιούχοι του τ. ΤΕΑΥΕΚ οι οποίοι συνεχίζουν να εργάζονται κατά την έκδοση συνταξιοδοτικής απόφασης και η σύνταξή τους ανεστάλη σύμφωνα με το καταστατικό του φορέα.

α/α	Φύλο	Έτη ασφ/σης	Πλήρης ή Μειωμένη	Έναρξη συν/σης	Ηλικία κατά τη συνταξιοδότηση	Ποσό σύνταξης
1	Θ	28	ΠΛΗΡΗΣ	1/6/2015	55	233,84
2	Θ	17	ΠΛΗΡΗΣ	1/7/2015	56	178,64
3	Θ	29	18/200	1/7/2015	54	405,73
4	Θ	29	49/200	1/2/2015	51	299,59
5	Θ	23	60/200	1/2/2015	51	154,16
6	Θ	27	ΠΛΗΡΗΣ	1/2/2015	55	376,9
7	Θ	23	33/200	1/7/2015	52	144,55
8	Θ	26	25/200	1/7/2015	53	265,62
9	Θ	25	42/200	1/7/2015	52	312,53
10	Θ	33	33/200	1/9/2015	52	488,29
11	Θ	30	42/200	1/8/2015	52	186,25
12	Θ	26	ΠΛΗΡΗΣ	1/10/2015	56	181,58
13	Θ	29	56/200	1/3/2015	51	168,71
14	Θ	25	57/200	1/8/2015	50	140,15
15	Θ	29	19/200	1/7/2015	53	354,87
16	Θ	30	13/200	1/8/2015	54	240,94
17	Θ	24	59/200	1/7/2015	50	275,64
18	Θ	35	36/200	1/4/2016	55	292,93
19	Θ	29	30/200	1/1/2016	52	349,67

20	Θ	29	51/200	1/8/2015	51	308,72
21	Θ	28	26/200	1/7/2015	53	332,68
22	Θ	32	27/200	1/7/2015	53	269,11
23	Θ	26	21/200	1/8/2015	53	364,56
24	Θ	25	48/200	1/9/2015	51	266,51
25	Θ	32	ΠΛΗΡΗΣ	1/7/2015	55	262,86
26	Θ	27	36/200	1/8/2015	52	204,45
27	Θ	33	ΠΛΗΡΗΣ	1/3/2016	57	562,72
28	Θ	31	20/200	1/9/2015	53	326,38
29	A	32	24/100	1/7/2015	59	321,33
30	Θ	30	58/200	1/7/2015	50	170,63
31	Θ	33	60/200	1/4/2016	54	231,16
32	Θ	34	17/200	1/12/2015	55	469,88
33	A	36	24/100	1/2/2016	59	367,2
34	Θ	33	42/200	1/7/2015	51	246,31
35	Θ	23	52/200	1/7/2015	51	145,73
36	Θ	27	51/200	1/8/2015	51	165,11
37	A	29	18/100	1/6/2019	61	318,94
38	A	27	21/100	1/4/2016	60	377,56
39	Θ	26	60/200	1/5/2016	52	173,76
40	Θ	32	18/200	1/8/2015	53	364,83
41	A	35	27/100	1/5/2015	58	241,71
42	Θ	28	25/200	1/8/2015	53	339,18
43	Θ	25	59/200	1/8/2015	50	226,25

Πίνακας 1. Συνταξιούχοι του τ. ΤΕΑΥΕΚ με αναστολή σύμφωνα με καταστατικές διατάξεις

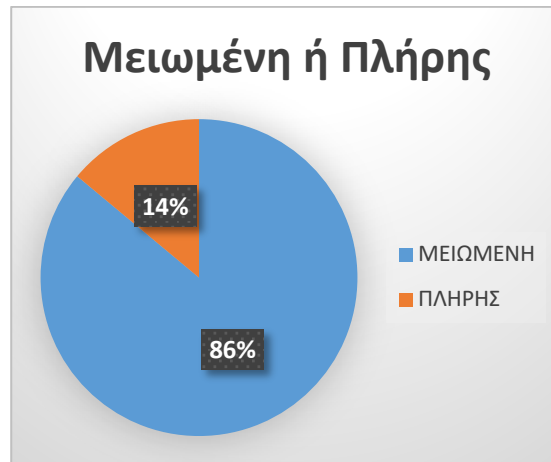
Πηγή: Επεξεργασία της συγγραφέως

Διαπιστώνεται στο διάγραμμα 1, ότι το 12% αυτών είναι άνδρες και το 88% γυναίκες, γεγονός που ίσως αιτιολογείται από τον κλάδο που ασφαλίζει το επικουρικό ταμείο (εργαζόμενοι σε εμπορικά καταστήματα, κυρίως πωλήτριες). Ωστόσο, το ποσοστό των ανδρών είναι αρκετά χαμηλό και ίσως παραπέμπει και σε ανασφάλιστη-αδήλωτη εργασία.

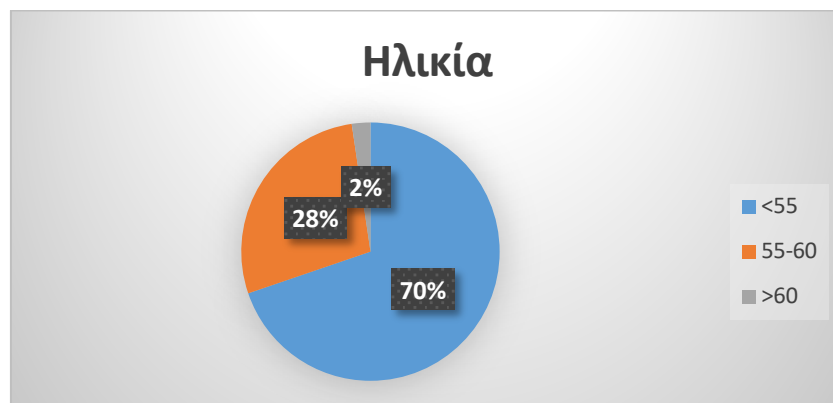
Διάγραμμα 1. Αποτύπωση σχέσης ανδρών και γυναικών

Επίσης το γεγονός ότι το 98% είναι κάτω των 60 ετών κατά το έτος συνταξιοδότησης και ότι μόνο το 14% θεμελίωσε δικαίωμα πλήρους συνταξιοδότησης, αναδεικνύει ότι επέλεξαν να συνταξιοδοτηθούν μόλις το σύστημα τους το επέτρεψε σε μικρότερη ηλικία ακόμη και εάν η σύνταξή τους θα παρεχόταν για όλο το συνταξιοδοτικό τους βίο μειωμένη.

Διάγραμμα 2. Αποτύπωση επιλογής μειωμένης ή και πλήρους επικουρικής σύνταξης

Ακόμη το γεγονός ότι το 70% είχε ηλικία συνταξιοδότησης κάτω από το 55ο αναδεικνύει ότι πρόκειται για την κατηγορία των μητέρων ανηλίκων, που η νομοθεσία τους ευνόησε και έχει εκτενώς σχολιαστεί (Σιούλη, 2020).

Διάγραμμα 3. Αποτύπωση ηλικίας συνταξιοδότησης

Το διάγραμμα της ηλικίας επιβεβαιώνει όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω, δηλαδή ότι όταν το σύστημα παρέχει το δικαίωμα συνταξιοδότησης και ταυτόχρονης εργασίας, οι ασφαλισμένοι το χρησιμοποιούν. Ένας λόγος για την πρόωρη συνταξιοδότηση και την παροχή μειωμένης σύνταξης, -εκτός από το δικαίωμα της εργασίας- είναι και το ότι το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης από το έτος 2010 και μετά δέχθηκε πολλές αλλαγές, κυρίως για τη θεμελίωση συνταξιοδότησης των γυναικών, των οποίων τα όρια ηλικίας τους αυξήθηκαν και εξομοιώθηκαν με εκείνα των ανδρών. Οι συνεχείς αλλαγές στη συνταξιοδοτική νομοθεσία δημιούργησαν περιβάλλον ανασφάλειας και εξώθησαν τους ασφαλισμένους σε σύνταξη. Η κατάσταση αυτή εξακολουθεί να υφίσταται, καθώς στη νομοθεσία υπάρχει αναφορά για περαιτέρω αύξηση σύμφωνα με τους δείκτες θνησιμότητας και την υποχρέωση εφαρμογής μηδενικού ελλείμματος (Ν.4052/12, 4281/14).

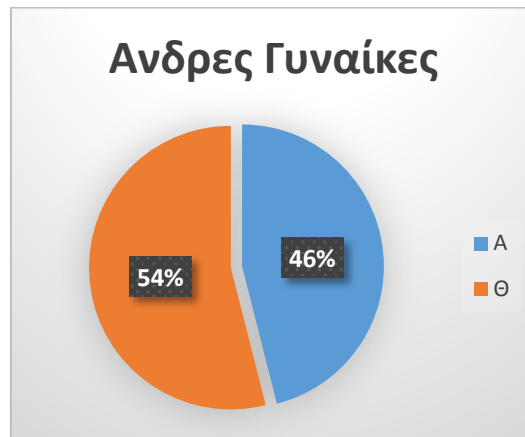
Στον πίνακα 2 που ακολουθεί παρατίθενται συνταξιούχοι του τ. ΤΕΑΥΕΚ οι οποίοι συνεχίζουν να εργάζονται κατά την έκδοση συνταξιοδοτικής απόφασης και η σύνταξή τους υπέστη περικοπή σύμφωνα με τη γενική νομοθεσία κατά 60% έως 28/02/2021 και από 01/03/2021 κατά 30%.

A/A	Φύλο	Έτη ασφ/σης	Πλήρης ή Μειωμένη	Έναρξη συν/σης	Ηλικία κατά τη συνταξιοδότηση	Ποσό σύνταξης
1	Θ	15	ΠΛΗΡΗΣ	1/1/2020	67	53,26
2	Θ	25	60/200	1/9/2020	55	74,58
3	Θ	15	ΠΛΗΡΗΣ	1/8/2017	67	79,17
4	Θ	18	60/200	1/6/2016	53	81,39
5	Θ	16	11/200	1/11/2019	66	82,61
6	Θ	23	54/200	1/5/2019	63	95,99
7	Θ	22	60/200	1/8/2016	59	101,26
8	Θ	21	60/200	1/10/2016	60	101,63
9	Θ	15	ΠΛΗΡΗΣ	1/1/2021	68	107,81
10	Θ	25	60/200	1/12/2015	50	108,93
11	Θ	27	60/200	1/7/2017	52	113,97
12	Θ	30	60/200	1/1/2021	56	131,75
13	A	19	ΠΛΗΡΗΣ	1/8/2017	67	138,57
14	A	34	ΠΛΗΡΗΣ	1/8/2017	59	143,67
15	Θ	17	53/200	1/6/2017	63	147,1
16	Θ	20	ΠΛΗΡΗΣ	1/7/2016	66	155,44
17	Θ	31	60/200	1/8/2019	56	157,81
18	Θ	28	51/200	1/7/2015	51	157,99
19	Θ	25	ΠΛΗΡΗΣ	1/2/2018	50	159,18
20	Θ	27	60/200	1/3/2019	56	165,49
21	A	31	57/200	1/8/2019	62	166,88
22	A	29	15/100	1/8/2018	62	168,69
23	Θ	30	60/200	1/9/2019	56	181,87
24	Θ	25	ΠΛΗΡΗΣ	1/11/2018	58	188,95
25	A	31	ΠΛΗΡΗΣ	1/5/2020	61	189,2
26	A	34	18/100	1/8/2016	61	193,36
27	A	29	21/100	1/3/2017	60	206,09
28	Θ	28	ΠΛΗΡΗΣ	1/2/2017	56	211,77
29	Θ	32	60/200	1/11/2017	53	216,4
30	Θ	32	60/200	1/6/2020	55	225,01
31	A	35	24/100	1/11/2017	59	225,95
32	Θ	28	60/200	1/3/2020	56	226,12
33	A	33	24/100	1/12/2016	59	228,62
34	A	18	ΠΛΗΡΗΣ	1/11/2016	69	232,42
35	Θ	32	ΠΛΗΡΗΣ	1/4/2017	55	233,65
36	Θ	27	60/200	1/6/2016	52	233,66
37	Θ	35	44/200	1/9/2018	56	234,16
38	A	19	ΠΛΗΡΗΣ	1/6/2015	67	236,13

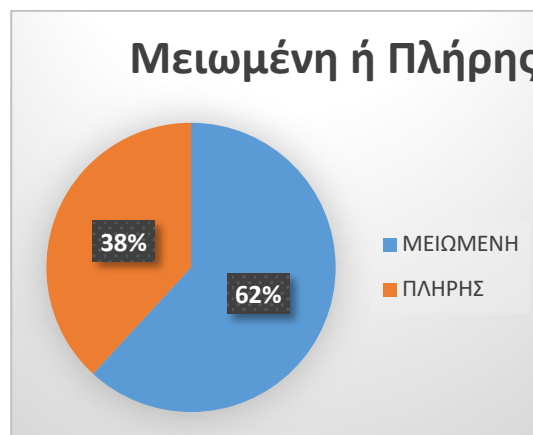
39	A	27	27/100	1/4/2015	58	237,45
40	A	33	ΠΛΗΡΗΣ	1/6/2019	57	237,73
41	Θ	34	ΠΛΗΡΗΣ	1/6/2019	58	242,59
42	Θ	34	29/200	1/3/2017	56	245,64
43	A	33	24/100	1/12/2016	59	254,51
44	Θ	25	ΠΛΗΡΗΣ	1/7/2018	62	258,29
45	Θ	26	60/200	1/6/2020	55	261,42
46	A	35	9/100	1/3/2019	64	263,02
47	Θ	32	2/200	1/3/2017	57	263,03
48	A	27	21/100	1/12/2019	60	270,51
49	A	37	21/100	1/7/2019	60	274,86
50	A	35	21/100	1/9/2017	60	283,69
51	A	33	18/100	1/12/2018	63	298,02
52	Θ	34	ΠΛΗΡΗΣ	1/8/2018	59	319,06
53	A	31	24/100	1/8/2015	59	330,62
54	A	30	21/100	1/3/2017	60	332,027
55	A	32	24/100	1/5/2016	59	339,94
56	Θ	36	ΠΛΗΡΗΣ	1/1/2020	59	354,04
57	A	35	21/100	1/1/2017	61	366,46
58	A	37	21/100	1/11/2018	60	371,39
59	Θ	36	ΠΛΗΡΗΣ	1/11/2019	58	382,45
60	A	41	ΠΛΗΡΗΣ	1/6/2020	60	390,2
61	A	32	ΠΛΗΡΗΣ	1/6/2017	59	402,34
62	A	36	21/100	1/9/2017	60	406,49
63	A	34	15/100	1/7/2019	62	410,73
64	A	37	18/100	1/2/2019	61	418,7
65	Θ	29	ΠΛΗΡΗΣ	1/8/2018	59	444,61
66	Θ	26	ΠΛΗΡΗΣ	1/10/2016	66	466,57
67	A	38	ΠΛΗΡΗΣ	1/8/2020	62	467,8
68	Θ	33	7/200	1/5/2019	58	480,34
69	A	37	24/100	1/5/2017	59	511,21
70	A	40	ΠΛΗΡΗΣ	1/4/2017	59	584,42
71	Θ	36	ΠΛΗΡΗΣ	1/12/2019	62	585,7
72	A	36	6/100	1/1/2017	66	594,91
73	Θ	39	ΠΛΗΡΗΣ	1/6/2018	61	619,64
74	A	37	12/100	1/4/2020	63	623,46
75	Θ	39	ΠΛΗΡΗΣ	1/1/2017	58	646,54
76	A	43	ΠΛΗΡΗΣ	1/2/2015	71	800,36
77	Θ	15	ΠΛΗΡΗΣ	1/1/2020	67	53,26
78	Θ	25	60/200	1/9/2020	55	74,58

Πίνακας 2. Συνταξιούχοι του τ. ΤΕΑΥΕΚ με αναστολή σύμφωνα με το Ν. 4670/20
Πηγή: Επεξεργασία της συγγραφέως

Διαπιστώνεται ότι το 46% είναι άνδρες και το 54% γυναίκες γεγονός που αν συσχετιστεί με τα διαφορετικά ποσοστά του προηγούμενου διαγράμματος, ίσως επιβεβαιώνει ότι η μικρότερη περικοπή μειώνει την αδήλωτη εργασία.

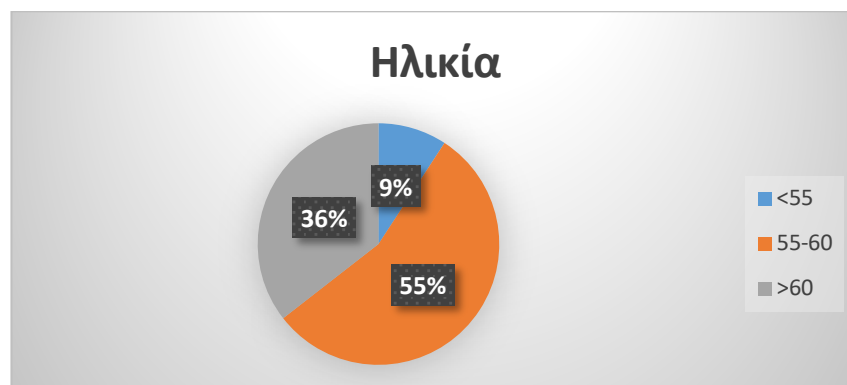

Διάγραμμα 4. Αποτύπωση σχέσης ανδρών και γυναικών

Διάγραμμα 5. Αποτύπωση επιλογής μειωμένης ή και πλήρους επικουρικής σύνταξης

Επίσης το γεγονός ότι μόλις το 36% είναι άνω των 60 ετών κατά το έτος συνταξιοδότησης και ότι το 64% επέλεξε να συνταξιοδοτηθεί σε μικρότερη ηλικία και σε παροχή μειωμένης σύνταξης (62%) αναδεικνύει –όπως προαναφέρθηκε– ότι επέλεξαν να συνταξιοδοτηθούν μόλις το σύστημα τους το επέτρεψε σε μικρότερη ηλικία και σε παροχή μειωμένης σύνταξης.

Διάγραμμα 6. Αποτύπωση ηλικίας συνταξιοδότησης

Και σε αυτό το αρχείο συνταξιούχων το διάγραμμα της ηλικίας επιβεβαιώνει ότι οι ασφαλισμένοι συνταξιοδοτούνται, με το όποιο κόστος, μόλις το σύστημα τούς το επιτρέπει. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι πιθανώς τούς προέτρεψε στην πρόωρη συνταξιοδότηση και η αλλαγή στη νομοθεσία με τη μικρή περικοπή της σύνταξης που υφίστανται (30%). Σε κάθε περίπτωση η συνταξιοδοτική δαπάνη με τις περιπτώσεις αυτές αυξάνεται και το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, βάσει των δεικτών θνησιμότητας και την ηλικία κατά τη συνταξιοδότηση, καλείται για μεγάλο χρονικό διάστημα να καταβάλλει συντάξεις στους δικαιούχους.

Η νομοθεσία σχετικά με τους εργαζόμενους συνταξιούχους: Μεταβολή, Διεπιστημονικότητα και Αντιφατικότητα

Η διαμόρφωση κοινωνικής πολιτικής ακολουθεί ένα σχέδιο κοινωνικής αλλαγής, με σκοπό την άμβλυση των ανισοτήτων. Η όποια κοινωνική αλλαγή ως διαδικασία συναντά σκοπέλους και συγκρούσεις σε διάφορα επίπεδα, ενώ δεν την χαρακτηρίζει απαραίτητα πάντα η επιτυχία. Σε κάθε περίπτωση η κοινωνική αλλαγή σε ένα τομέα, η κατανομή πόρων ή ωφελημάτων σε μια ομάδα, δημιουργεί ανισοροπίες στο προϋπάρχον πλαίσιο και απαιτεί ενδογενεακή και διαγενεακή αλληλεγγύη. Για την κοινωνική αλληλεγγύη, αν και δεν υπάρχει ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός, γίνεται αντιληπτό ότι σε όλες τις κοινωνίες οι άνθρωποι αλληλοεξαρτώνται και η ευημερία του ενός σχετίζεται με την ευημερία του άλλου. Η αναγνώριση της ισότητας μεταξύ των ανθρώπων, η θεσμοθέτηση της λειτουργίας του συλλογικού, η αλληλεγγύη θεμελιώνονται στην κοινωνική συνοχή δηλ. στην ύπαρξη κοινωνίας.

Αναφερθήκαμε στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Εργασίας και αντιληφθήκαμε ότι η όποια μεταβολή παροχών σε κάποια ομάδα στερεί αντίστοιχα παροχές κάποιας άλλης. Έτσι η απόφαση της μεταβολής στη νομοθεσία των εργαζόμενων συνταξιούχων που τους δίνει αφενός το δικαίωμα να εργαστούν και να λαμβάνουν τη σύνταξή τους με μείωση 30% ευνοεί μεν την ομάδα αυτή αλλά όπως αποδεικνύεται αυξάνει τη συνταξιοδοτική δαπάνη και στερεί θέσεις εργασίας. Ωφελείται π.χ. η ομάδα των συνταξιούχων αλλά η ανεργία δεν μειώνεται καθώς δεν δημιουργούνται θέσεις για νέους εργαζόμενους. Η ευνοϊκή ρύθμιση για μια ομάδα αντί μιας άλλης έχει να κάνει με την πολιτική και συνδικαλιστική ισχύ της και στην περίπτωση αυτή διαπιστώνεται η μειωμένη συνδικαλιστική δράση των νέων. Επισημαίνεται ότι και οι συνεχείς αλλαγές στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων η απορρύθμισή τους (υποβάθμιση πλήρους και σταθερής απασχόλησης, αποδιάρθρωση συλλογικών συμβάσεων, ελαστικοποίηση χρόνου εργασίας) στερούν απαραίτητους πόρους από το σύστημα και κλυδωνίζουν την οικονομική του βιωσιμότητα (Κουζής, 2011).

Η όποια μεταβολή -απόφαση στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης απαιτεί και τη διεπιστημονικότητα καθώς τίθενται θέματα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά. Για παράδειγμα μια στρατηγική για τον περιορισμό της ανεργίας περιλαμβάνει νομισματικές πολιτικές όπως περιορισμό επιτοκίων, μείωση φόρων, πολιτικές εκπαίδευσης όπως είναι η επαγγελματική κατάρτιση, μικροοικονομικές πολιτικές όπως η παρότρυνση επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε υποβαθμισμένες περιοχές και πολιτικές εργασιακών σχέσεων όπως η πρόωθηση ευέλικτων αγορών εργασίας. Η στασιμότητα και η μείωση των προσλήψεων στο

δημόσιο τομέα που επέβαλαν οι δανειστές, μια από τις κλασικές αιτίες της ανεργίας, έχει το μερίδιό της στο φαινόμενο.

Όσον αφορά στην αντιφατικότητα της πολιτικής για τους εργαζόμενους συνταξιούχους αυτή έγκειται στην αύξηση της συνταξιοδοτικής δαπάνης, η οποία παρά τα όποια μέτρα περιορισμού της συνεχώς αυξάνεται. Στην περίπτωση αυτή έχουμε μια παραπλήσια κατάσταση υπερεργασίας καθώς οι θέσεις που κατέχουν οι συνταξιούχοι θα μπορούσαν να καλυφθούν από άλλους εργαζόμενους.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Σύνολο συνταξιοδοτικής δαπάνης	32.555	31558	32.388	32.176	28.852	29.476	30.006
% ΑΕΠ	13,71	13,96	15,53	16,57	15,81	16,46	17,05

Πίνακας 3. Εξέλιξη συνταξιοδοτικής δαπάνης έτη 2009-2015

Πηγή: Υ. Εργασίας 2015. Επεξεργασία Κουμαριανός.

Αντιφατικότητα έχουμε και στην αγορά εργασίας, που επηρεάζεται από τις όποιες παρεμβατικές, πολιτικές ρυθμίσεις. Η ισορροπία της αγοράς εργασίας επιτυγχάνεται με τη μεγιστοποίηση και ορθολογική κατανομή της ζήτησης εργασίας και τον περιορισμό της ανεργίας. Η ανεργία είναι ένα φαινόμενο που εκτός από το σύνολο του γενικού πληθυσμού επηρεάζει ιδιαίτερα τις ευάλωτες ομάδες όπως οι νέοι, των οποίων η δυσκολία εισαγωγής στην αγορά εργασίας έχει επιπτώσεις στην οικονομική και κοινωνική τους ανεξαρτησία. Η εργασία δεν αποτελεί μόνο μέσο βιοπορισμού αλλά συνδέεται με πλείστες άρρητες διαστάσεις και λειτουργίες, που στο έλλειμμά της μετατρέπονται σε απώλειες (αυτοεκτίμησης, σκοπού, κοινωνικότητας κ.ά) (Καριακουλάφη κ.ά, 2014). Είναι γεγονός ότι η πολύχρονη οικονομική ύφεση και η πανδημία σε συνδυασμό με την ανεργία επιφυλάσσουν δυσκολίες ένταξης των νέων στην αγορά εργασίας. Η ομάδα των νέων ηλικιακά ανέργων, οι NEETS, δηλαδή νέοι που δεν εργάζονται, δεν σπουδάζουν ούτε συμμετέχουν σε πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης αυξάνονται συνεχώς στην Ε.Ε (European semester, 2020, fig.3). Στις δέκα παγκόσμιες προκλήσεις προτεραιότητας της κοινωνικής ασφάλισης που θέτει η Διεθνής Ένωση Κοινωνικής Ασφάλισης (ISSA, 2019) περιλαμβάνεται η απασχόληση των νέων εργαζομένων ενώ δεν γίνεται καμία αναφορά στην απασχόληση συνταξιούχων.

Η ανεργία των νέων σχετίζεται με τις διακυμάνσεις της ανεργίας των «ώριμων» σε ηλικία εργαζομένων και όταν τα ποσοστά της μιας ομάδας αυξάνονται, αυξάνονται και της άλλης. Ωστόσο, όταν τα ποσοστά ανεργίας των «ώριμων» σε ηλικία μειώνονται, στους νέους συμβαίνει το αντίστροφο. Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης τα αυξημένα ποσοστά νεανικής ανεργίας δημιούργησαν τη διέξοδο του φαινομένου brain-drain, δηλαδή τη μετανάστευση υψηλά εκπαιδευμένων ατόμων από χώρες που επλήγησαν οικονομικά σε άλλες με πιο σταθερές οικονομικές προοπτικές. Την Ελλάδα την περίοδο 2008-2016 εγκατέλειψαν 450.000 πολίτες. Η εικόνα που ακολουθεί επισημαίνει τις περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα μεγαλύτερα ποσοστά νεανικής ανεργίας. Η Ελλάδα εμφανίζεται με τέσσερις περιοχές; Κρήτη, Ιόνια νησιά, Νότιο Αιγαίο και Στερεά Ελλάδα.

Εικόνα 1. Περιοχές της ΕΕ με τα υψηλότερα ποσοστά νεανικής ανεργίας

Εκτός από τους ανέργους η μεγέθυνση του ποσοστού ανεργίας αφορά και στους εργαζόμενους με χαμηλές αποδοχές. Στα άτομα που εργάζονται λιγότερο από όσο θέλουν και που αμείβονται με χαμηλές αποδοχές (υποαπασχολούμενοι) το αυξημένο ποσοστό ανεργίας εξανεμίζει τη διαπραγματευτική τους δύναμη. Ακόμη οι άνω των 55 ετών που χάνουν την εργασία τους, δύσκολα εντάσσονται ξανά. Ο δείκτης πληθυσμιακής εξάρτησης, δηλαδή η αναλογία ατόμων που για αντικειμενικούς λόγους δεν εργάζονται από το έτος 2005 έως το 2030 εμφανίζεται διαρκώς αυξανόμενος.

Έτος	2005	2010	2015	2020	2025	2030
ΔΠΕ	48,14%	49,12%	51,86%	54,13%	56,39%	59,20%

Πίνακας 4. Δείκτης Πληθυσμιακής Εξάρτησης στην ελληνική οικονομία

Επίλογος

Αναφερθήκαμε σε μια εφαρμογή της κοινωνικής ασφάλισης με σκοπό να τονίσουμε τη μεταβολή, την αντιφατικότητα, τη διεπιστημονικότητα. Σε κάθε περίπτωση οι προκλήσεις που μεταλλάσσουν το κοινωνικό κράτος αφορούν σε όλες τις κοινωνίες και σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας τους. Αν και οι προκλήσεις είναι παρόμοιες, η επάρκεια, η προσαρμοστικότητα και ο εκσυγχρονισμός μονόδρομος, οι προτεραιότητές των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης των χωρών είναι διαφορετικές (Εκθεση ISSA, 2019).

Οι αρμοδιότητες του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων στην Ελλάδα είναι πολυδιάστατες και αποσκοπούν στην αναζήτηση της ορθολογικής σχέσης ανάμεσα στην κοινωνική προστασία, την οικονομική ανάπτυξη, τον πληθωρισμό και την απασχόληση. Οι προκλήσεις μέχρι τώρα αντιμετωπίζονται με ιδιωτικοποιήσεις, με τον περιορισμό της πρόωρης συνταξιοδότησης και τις μειώσεις των παροχών. Παρά το γεγονός ότι έχουν ληφθεί μέτρα αύξησης των ορίων ηλικίας

συνταξιοδότησης, προσαύξησης της σύνταξης μετά τα 35 έτη ασφάλισης κ.ά. μέτρα, η συνταξιοδοτική δαπάνη συνεχώς αυξάνεται, κλονίζοντας τα όσα υπόσχεται το σύστημα.

Όσον αφορά στη νομοθεσία της ομάδας μελέτης διαπιστώθηκε μια σταδιακή εύνοια. Την προϋπάρχουσα πλήρη αναστολή της σύνταξης αυτών που αναλάμβαναν εργασία, ακολούθησε μείωση της σύνταξης κατά 60% και κατόπιν με άλλο νόμο η μείωση ορίστηκε στο 30%. Η διευκόλυνση των συνταξιούχων, προκειμένου να εργαστούν με μείωση της σύνταξής τους κατά 30% και να αξιοποιήσουν το χρόνο εργασίας τους για καταβολή επιπλέον ποσού στην κύρια και την επικουρική σύνταξη, σε κάθε περίπτωση αυξάνει τη συνταξιοδοτική δαπάνη.

Ταυτόχρονα οι μέχρι τώρα πολιτικές καταπολέμησης της ανεργίας αποδεικνύεται ότι δεν αντιμετωπίζουν το πρόβλημα, υποβαθμίζουν το ζήτημα των επισφαλών μορφών απασχόλησης και τις επιπτώσεις από την αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Εκτός από τους ανέργους και ιδιαίτερα τους νέους σε ηλικία που αποθαρρύνονται, περιθωριοποιούνται και οδηγούνται σε «κοινωνικό θάνατο» και οι εργαζόμενοι με πενιχρό εισόδημα και μειωμένη διαπραγματευτική δύναμη νοιώθουν ανασφαλείς στον κίνδυνο τυχόν ανεργίας τους.

Βιβλιογραφία

- Αθανασίου, Λ. (2002), «Το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και η αναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα: Αλληλεπιδράσεις», *Εκθέσεις 39*, ΚΕΠΕ, Αθήνα
- Βενιέρης, Δ. (2006). «Όρια Κοινωνικής Πολιτικής» στο Η Κοινωνική Πολιτική σε Ένα Μεταβαλλόμενο Περιβάλλον: Προκλήσεις και Προοπτικές, Διεθνές Συνέδριο 2006, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σσ. 35-49
- Βενιέρης, Δ. (2002). *Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης: Η Κοινωνική Πολιτική του Συμβουλίου της Ευρώπης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Βενιέρης, Δ. (1996), «Η εναρμόνιση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης: Ένα κοινωνικοπολιτικό αδιέξοδο», στο Δ. Κρεμαλής, *Απλοποίηση και συστηματοποίηση των κανόνων κοινωνικής προστασίας*, Αθήνα-Κομοτηνή: Α. Σάκκουλας,.
- Βουρλούμης, Π. (2002), *Το ασφαλιστικό με απλά λόγια*, Αθήνα: Ποταμός.
- Γετίμης, Π. (1993). «Κοινωνικές πολιτικές και τοπικό κράτος» στο *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική. Η σύγχρονη προβληματική*, Π. Γετίμης, Δ. Γράβαρης (Επιμ.), (91-121), Αθήνα: Θεμέλιο.
- Demazière, D., Guimarães, N.A., Hirata, H. et Sugita, K. (2013). *Etre chômeur à Paris, São Paulo, Tokyo: Une méthode de comparaison internationale*, Paris: Presses de Sciences Po.
- European Semester (2020). *Thematic Factsheet Youth Employment*. European Commission
- Έκθεση ISSA. (2019): *10 Παγκόσμιες προκλήσεις για την κοινωνική ασφάλιση*.
- Ewald, F. (2000). *Ιστορία του κράτους πρόνοιας*, (μτφρ. Μ. Κορασίδου), Αθήνα: Gutenberg.
- Ιωαννίδης, Α., Παπαθεοδώρου, Χ. και Σουφτάς, Δ. (2012). *Εργαζόμενοι και όμως φτωχοί: Οι διαστάσεις της φτώχειας των εργαζομένων στην Ελλάδα*,

- Επιστημονική Έκθεση 6, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Καζάκος, Π. (2010). *Ανάμεσα σε κράτος και αγορά, Οικονομία και οικονομική πολιτική στην μεταπολεμική Ελλάδα 1944-2000*, Αθήνα: Πατάκης
- Καραντινός, Δ. (2012). «Αγορά εργασίας, εγγεγραμμένη ανεργία και ροές του εργατικού δυναμικού κατά τη διάρκεια της τρέχουσας οικονομικής ύφεσης», στο Μουρίκη, Α., Μπαλούρδος, Δ., Παπαλιού, Ο., Σπυροπούλου, Ν., Φαγαδάκη, Ε., και Φρονίμου, Ε. (Επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2012: Όψεις της κρίσης*, Αθήνα: ΕΚΚΕ – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- Καριακουλάφη, Χ. Σπυριδάκης, Μ. Γιαννακοπούλου Ε. Καραλής, Δ. Σώρος, Γ. (2014). *Ανεργία και Εργασιακή Επισφάλεια- Διαστάσεις και Επιπτώσεις σε Καιρό Κρίσης*, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών Εξελίξεων.
- Katrougalos G. (1996). «The implementation of social rights in Europe», *Columbia Journal of European Law*, 1, pp. 277-312.
- Κατσιρέλλη Α. (1961). *Διεθνής κοινωνική ασφάλεια δι' ανακατανομής μέρους του διεθνούς εισοδήματος*, Αθήνα: Εκδόσεις Ξένου.
- Κουζής Γ.(2011): Η εργασία στη δίνη της οικονομικής κρίσης και του μνημονίου: Δέκα επισημάνσεις, *Ουτοπία 97*, Νοέμβριος –Δεκέμβριος
- Λέανδρος, Ν. (1996). «Η κρίση της κοινωνικής ασφάλισης. Κατευθύνσεις για τη μεταρρύθμιση του συστήματος», *Μελέτη αριθ. 3*, Αθήνα: ΙΟΒΕ.
- Λυμπεράκη, Α. (1999). «Το κοινωνικό κράτος στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», στο Μ. Ματσαγγάνης (Επιμ.), *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*, (67-80), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Ματσαγγάνης, Μ. (1999). *Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μουσούρου, Μ.Λ., (2002). *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μουρίκη, Α. (2010). «Το 'νέο προλεταριάτο': Επισφαλώς εργαζόμενοι – Οι παρίες της σύγχρονης αγοράς εργασίας», στο Ναούμη, Μ., Παπαπέτρου, Γ., Σπυροπούλου, Ν., Φρονίμου, Ε. και Χρυσάκης, Μ. (Επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας*, Αθήνα: ΕΚΚΕ – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- Πετμεζίδου, Μ. (2018). «Τα μεγάλα κοινωνικά κράτη μετά τη μεγάλη ύφεση» στο Κ. Δημουλάς, Γ. Κουζής (Επιμ.). *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική Αδιέξοδα και Λύσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Πολιτεία.
- Πετμεζίδου, Τσουλουβή, Μ. (1992). *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Εξάντας
- Πετρόγλου Αν. (1974). «Δίκαιον κοινωνικής ασφαλίσεως», ΕΔΚΑ, . ι.(1-2).
- Ρήγα Β., (1993). «Συνταξιοδοτική πολιτική: θεωρία-εμπειρία σε τρεις χώρες της ΕΟΚ, ιδιαιτερότητες της ελληνικής εμπειρίας», στο Π. Γετίμης - Δ. Γράβαρης (Επιμ.), *Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική. Η σύγχρονη προβληματική*, (171-202), Αθήνα: Θεμέλιο.
- Riedel E., (2007). «The Human Right to Social Security: Some Challenges», στο *Social Security as a Human Right*, Berlin/Heidelberg: Springer Verlag
- Ρομπόλης, Σ. Μπέτσης, Β. (2016). *Η Οδύσσεια του Ασφαλιστικού. Αποδιάρθρωση Σύγκρουση Γενεών και Μία Λύση*, Αθήνα: Λιβάνης.
- Ρομπόλης, Σ. (1990). *Κοινωνική ασφάλιση Η διαρκής κρίση και οι προοπτικές*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

- Σακελλαρόπουλος, Θ. (2001). *Υπερεθνικές κοινωνικές πολιτικές την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Κριτική
- Σιούλη, Ζ. (2020). «Ανισότητες στη θεμελίωση συνταξιοδότησης μητέρων ανηλίκων. Το παράδειγμα του τ. ΤΕΑΥΕΚ» στο *Κοινωνική Πολιτική-Social Policy*, 13, σσ .85-109.
- Σιούλη, Ζ. (2018). «Η ασφαλιστική μεταμόρφωση των επικουρικών συντάξεων. ΤΕΑΠΟΖΟ: ανταποδοτικότητα vs αναδιανομής και αλληλεγγύης» στο *Κοινωνική Πολιτική-Social Policy*, 10, σσ .61-85.
- Σωτηρόπουλος, Δ. (2003). «Όψεις Βαβυλωνίας»: Ερμηνείες της μεταπολεμικής ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα» στο Δ. Βενιέρης –Χρ. Παπαθεοδώρου (επιμ), *Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα- Προκλήσεις και προοπτικές*, (89-123), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τήνιος, Π. (2003), *Ανάπτυξη με αλληλεγγύη*. Ένα πλαίσιο για τις συντάξεις του νέου αιώνα, Αθήνα: Παπαζήσης.

Η εκπαίδευση των παιδιών που ζητούν άσυλο: Η πικρή πραγματικότητα

Σωτήρης Πετρόπουλος και Αστέρης Χουλιάρης*

© 2021 Βιβλιοθήκη και Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

doi:

Έχουν περάσει 6 χρόνια από την προσφυγική κρίση του 2015. Η Ελλάδα έχει χορηγήσει σε περίπου 50.000 ανθρώπους καθεστώς διεθνούς προστασίας ενώ 68.000 άλλοι έχουν αιτηθεί τη χορήγηση ασύλου και παραμένουν σε δομές υποδοχής στα νησιά και την ενδοχώρα, αναμένοντας την απόφαση των αρμόδιων αρχών.

Από το 2016, το ελληνικό κράτος έχει καταβάλλει προσπάθειες για την εκπαίδευση των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο, πρώτα με ένα Σχέδιο Δράσης που εισήγαγε τάξεις υποδοχής στα σχολεία (ΖΕΠ και ΔΥΕΠ) και όρισε περιφερειακούς συντονιστές για να προωθήσει την ομαλή ένταξη και, πιο πρόσφατα, με τη δημοσιοποίηση μιας Εθνικής Στρατηγικής Ένταξης και την υλοποίηση ενός προγράμματος για την εκπαίδευση δασκάλων και γονιών σε σχολεία που έχουν υποδεχθεί ή πρόκειται να υποδεχθούν παιδιά από τρίτες χώρες. Πριν από 2 χρόνια, η εκπαίδευση των ηλικίας 4-15 ετών αιτούντων άσυλο έγινε υποχρεωτική και εξομοιώθηκε με τις προϋποθέσεις και δικαιώματα που ισχύουν για τους Έλληνες πολίτες. Σύμφωνα με το N. 4636/2019 (άρθρο 51) «οι ανήλικοι αιτούντες και τα ανήλικα τέκνα των αιτούντων κατά την παραμονή τους στη χώρα υποχρεούνται να εντάσσονται σε μονάδες παροχής πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος». Πίσω όμως από τις διακηρύξεις και τις πρωτοβουλίες (που, όπως πάντα, εμφανίζονται με μεγάλη καθυστέρηση) υπάρχει μια θλιβερή πραγματικότητα που αφορά στο εύρος και βάθος υλοποίησης της πολιτικής αλλά και την αποτελεσματικότητα των δράσεων για την εκπαίδευση των αιτούντων άσυλο.

* Ο Σωτήρης Πετρόπουλος και ο Αστέρης Χουλιάρης διδάσκουν στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και συμμετέχουν στη διεθνή σύμπραξη ερευνητικών φορέων με τίτλο Kids4All που αφορά στην εκπαίδευση προσφύγων και υλοποιείται στα πλαίσια του Προγράμματος Horizon της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρώτα απ' όλα τα ποσοστά εγγραφών στα σχολεία για τα προσφυγόπουλα παραμένουν πολύ χαμηλότερα από τον ιθαγενή πληθυσμό. Ακόμη και σ' αυτούς τους πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο που διαμένουν σε αστικές δομές, τα ποσοστά εγγραφών κυμαίνονται από 54% στην προσχολική εκπαίδευση και 69% στο λύκειο έως 72% στο γυμνάσιο και 80% στο δημοτικό (ESWG/UNICEF 2020). Μάλιστα, στα Κέντρα Υποδοχής των νησιών τα ποσοστά είναι πολύ χαμηλότερα. Σύμφωνα με μια εκτίμηση, την περίοδο 2019-20 (δηλαδή πριν την πανδημία), από τα 31.000 παιδιά πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο σε ολόκληρη την Ελλάδα μόνο 13.000 είχαν εγγραφεί στο σχολείο – δηλαδή ποσοστό 42% ! (Maysa 2020). Και βέβαια το πόσο έχουν εγγραφεί είναι πολύ μεγαλύτερο ποσοστό απ' όσους παρακολουθούν με μια στοιχειώδη συνέπεια.

Αν λοιπόν οι εγγραφές στο σχολείο είναι ένας σημαντικός δείκτης ανισοτήτων, η πραγματικότητα είναι ακόμη πιο πικρή. Όπως αναφέρουν σε πρόσφατη επιστολή τους προς τον Πρωθυπουργό και την Υπουργό Παιδείας 31 Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης των νησιών καθώς και στα Προαναχωρησιακά Κέντρα Κράτησης Αλλοδαπών, η πρόσβαση σε σχολεία των τοπικών κοινοτήτων είναι σχεδόν μηδενική (βλ. “Όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα στο σχολείο. Μην τους το στερείτε”). Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η πανδημία έχει επιδεινώσει το πρόβλημα.

Σε κάποιο βαθμό το κενό στην εκπαίδευση των παιδιών-αιτούντων άσυλο, έχει καλυφθεί από δράσεις διεθνών οργανισμών όπως η UNICEF και η UNHCR και, κυρίως, Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων όπως οι διεθνείς *Theirworld* και *Education Cannot Wait*, οι ελληνικές Άρσις, Έλιξ, Μετάδραση, Ηλιακτίδα κ.ά. Η προσφορά των ΜΚΟ είναι πολύ σημαντική και για έναν πρόσθετο λόγο: τα προγράμματά τους είναι πολύ πιο προσαρμοσμένα στις ανάγκες των αιτούντων άσυλο από τα αντίστοιχα του Υπουργείου Παιδείας, δίνοντας μικρότερη έμφαση σε σχέση με την τυπική εκπαίδευση στη γνώση της ελληνικής γλώσσας και πολύ μεγαλύτερη στις ψηφιακές δεξιότητες, τη βιωματική μάθηση και τις πρακτικές γνώσεις. Αυτό έχει μεγάλη σημασία γιατί οι αιτούντες άσυλο στα Κέντρα Ταυτοποίησης αντιμετωπίζουν την Ελλάδα ως ‘χώρα διεύλευσης’ (transit country) και η εκμάθηση της ελληνικής δεν αποτελεί προτεραιότητα, καθώς ελπίζουν ότι σύντομα θα μπορέσουν να συνεχίσουν το ταξίδι προς τον τελικό τους προορισμό σε κάποια χώρα της Βόρειας Ευρώπης.

Το θέμα πάντως της εκπαίδευσης των παιδιών-αιτούντων άσυλο είναι κρίσιμης σημασίας. Καθώς ο αριθμός των χωρίς καμία μορφής τυπική εκπαίδευση παιδιών διαρκώς αυξάνεται (παρά τη μείωση των αφίξεων μόνο το 2020 έφθασαν στην Ελλάδα 4.602 παιδιά-αιτούντες άσυλο), αναρωτιέται κανείς πώς θα προχωρήσει η ένταξη αυτών των ανθρώπων σε βάθος χρόνου στην ελληνική κοινωνία – σύμφωνα πάντοτε με την διακηρυγμένη «Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη» που στις 87 σελίδες της κάνει 73 φορές αναφορές στην «εκπαίδευση»!

ISSN: 2529-1831 (Online)
<http://library.uop.gr/magazine>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

ψηφιακή Ελλάδα
Όλα είναι δυνατά
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
"Ψηφιακή Σύγκλιση"

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης